Irodalmi Szemle

ÉBER | NYITOTT | ELEVEN

LIX. évf.
5. szám
2016. május

Ára: 1,80 € / 800 Ft
Előfizetőknek: 1,50 € / 600 Ft

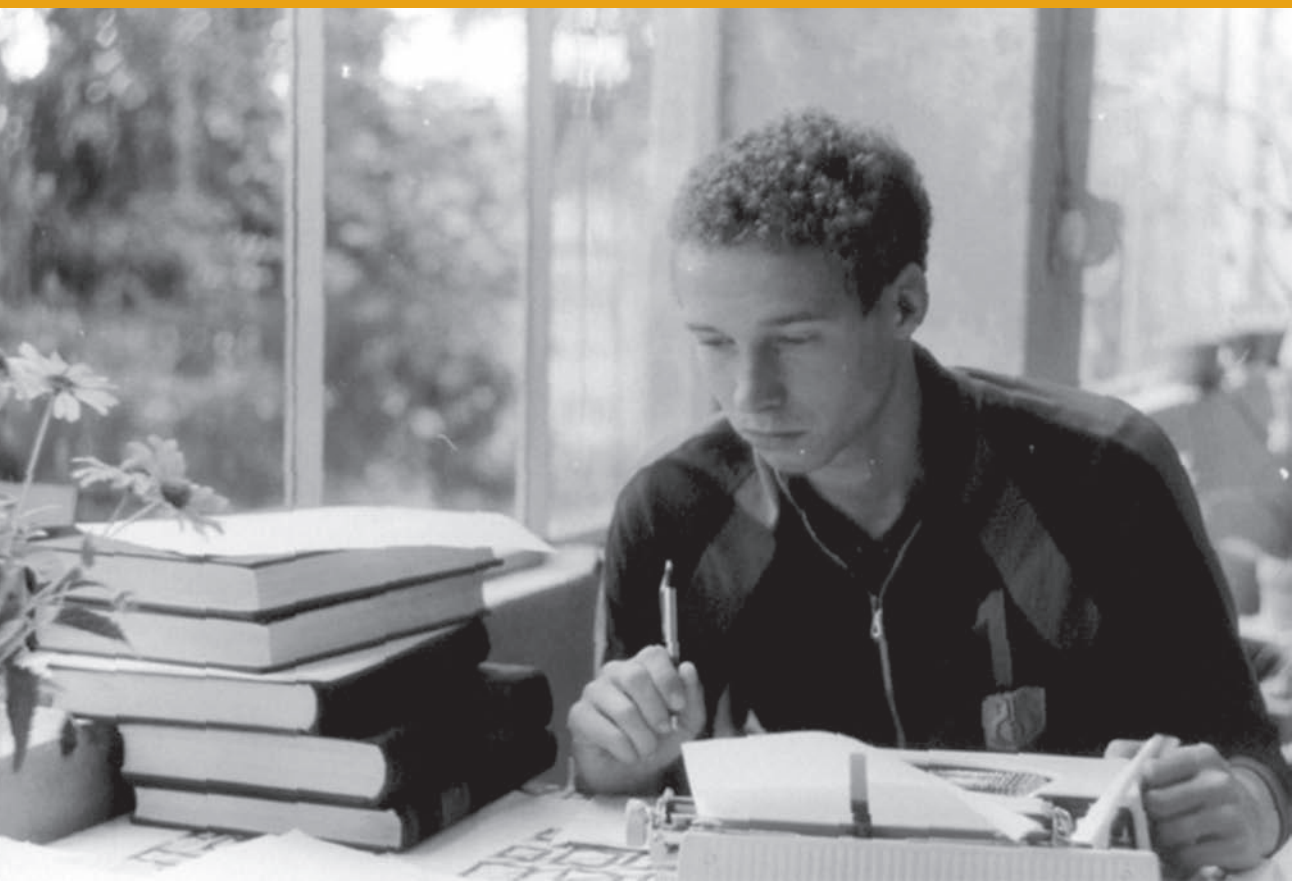

Irodalmi Szemle

Alapítás éve: 1958, LIX. évfolyam

Alapító főszerkesztő:
DOBOS LÁSZLÓ

Főszerkesztő:
SZALAY ZOLTÁN
(szalzo@gmail.com)
Főszerkesztő-helyettes:
MIZSER ATTILA

Szerkesztő:
SZÁZ PÁL
(pali.100@freemail.hu)
Lapterv és tördelés:
GYENES GÁBOR,
SZABÓ ZSOLT,
VÁCLAV KINGA
Főmunkatársak:
GRENDEL LAJOS,
TŐZSÉR ÁRPÁD
Szerkesztőbizottság:
BALÁZS IMRE JÓZSEF (Kolozsvár),
BÁRCZI ZSÓFIA, CSANDA GÁBOR,
DARVASI FERENC (Budapest),
N. TÓTH ANIKÓ,
ONDREJCSÁK ESZTER (Budapest),
PÉCSI GYÖRGYI (Budapest)

Szerkesztőség
Madách Egyesület, P.O.BOX 7
820 11 Bratislava.
ISSN 1336-5088
web: www.irodalmiszemle.sk
facebook.com/irodalmiszemle
skype: irodalmi.szemle

A számunkban közölt képeket a Talamon család archívumából kölcsönöztük.

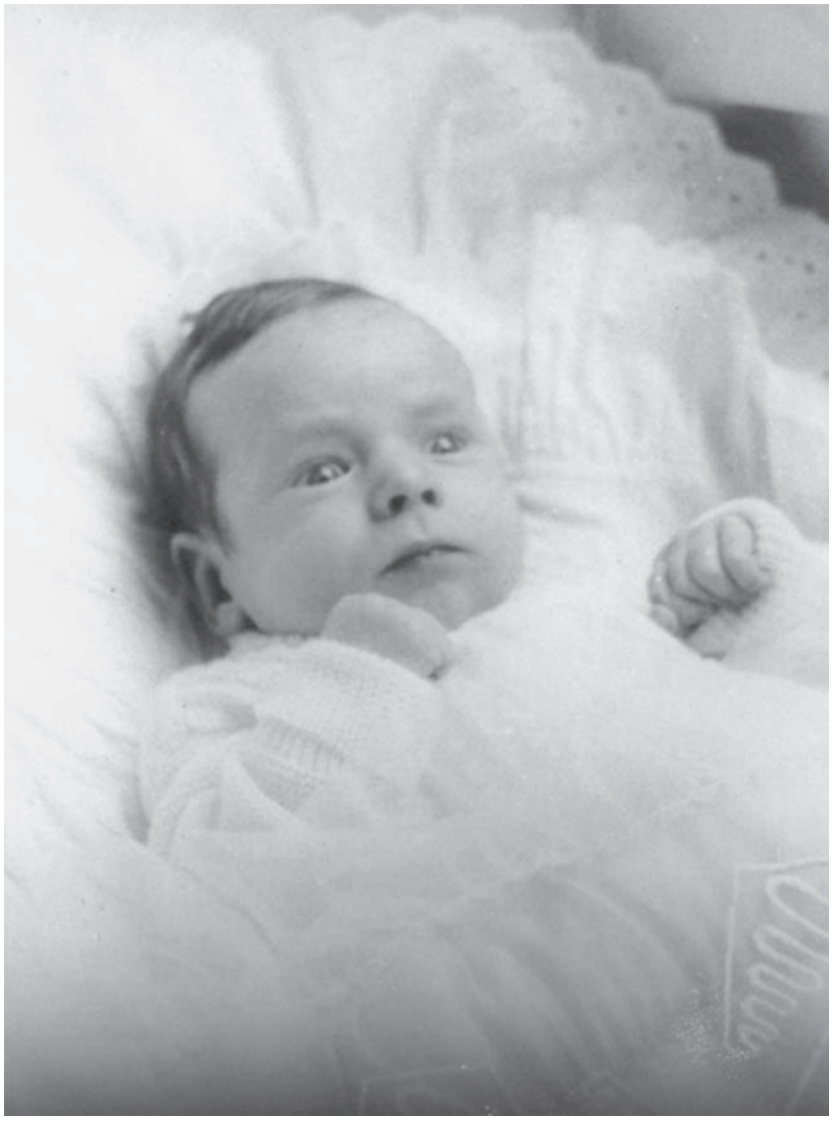

TARTALOM

TALAMON ALFONZ (1966-1996)

3 **Németh Zoltán:**
A bámulatos tehetségű Talamon Alfonz (esszé)

7 **Andrung Heinzelmann:**
A Ló nem úgy lép (próza)

10 **Kövi Franciska:**
Megállítja az időt (esszé)

SHAKESPEARE (1564-1616)

13 **Horváth Lajos:**
Az ámorteológia érvényesülése a Szonettekben (tanulmány)

28 **William Shakespeare:**
Egy szerető panasza (vers, Horváth Lajos fordítása)

37 **Tőzsér Árpád:**
Roland-ének; Az Én és a Nem-Én vetélkedése (versek)

39 **Ayhan Gökhan:**
Andrássy út; Gyerekkor-ország (versek)

41 **Dankuly Csaba:**
Ismeretlen (vers)

43 **Z. Németh István:**
Csak; Rímaláfutások; Játék (versek)

45 **Vasi Ferenc Zoltán:**
Hitbéli számvetés (vers)

47 **Szászi Zoltán:**
A kislány, aki körbehorgolta magát (novella)

55 **Grendel Lajos:**
Bukott angyalok (regényrészlet)

59 **Veres István:**
Igazi Strauss (novella)

66 **Czinki Ferenc:**
A pozsonyi metró (kisprózák)

ÍZLÉSEK ÉS POFONOK

70 **Forgách Kinga:**
„Nem félek az emlékektől” (Szászi Zoltán *A szokott helyen hatkor* című kötetéről)

73 **Kelemen Emese:**
Túlcsorduló átgondolatlanság (Baka L. Patrik *Vérbókok* című kötetéről)

77 **Ondrejcsák Eszter:**
A szövegember visszaemlékezései (Tóth László *A szövegember* és *Határsértők* című kötetéről)

83 **Schiller Erzsébet:**
„Minden mű mögött ott lapul egy le nem írt másik…” (Hetényi Zsuzsa *Nabokov regényösvényein* című kötetéről)

88 **Szabó Lovas Emőke:**
Meddig lehet együtt élni egy halottal? (Terézia Mora *A szörnyeteg* című regényéről)

92 **Gyürky Katalin:**
Ahol a vég a kezdet (Roberto Bolaño *A Harmadik Birodalom* című kötetéről)

96 Szerzőink

Irodalmi Szemle
ÉBER | NYITOTT | ELEVEN

Számunkat Talamon Alfonzról készült fotókkal illusztráltuk.

Kiadja a Spolok MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET (EV 153/08), nyilvántartási szám: 30807719.
A lap megjelenését támogatta a Szlovák Köztársaság Kormányhivatala – a Nemzetiségi Kultúrák 2016 program keretében.

ÚRAD VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Nyomta a Rubiconprint Kft., Somorja.
Terjeszti a kiadó és a Slovenská pošta, a. s.
Megrendelhető a szerkesztőségben, ill. a következő címen: Slovenská pošta, a. s. Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4.
P. O. BOX 164, 820 14 Bratislava 214.,
e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk
Megjelenik havonta (évente 10 rendes és egy összevont szám). Példányszám: 400.
Egyes szám ára: 1,80 €. Magyarországon: 800,-Ft.
Előfizetőknek fél évre 9,- € , egy évre 18,- €,
Magyarországon fél évre 3600,- Ft, egy évre 7200,- Ft.
Szlovákián, ill. Magyarországon kívüli postázás esetén a postaköltséget felszámítjuk.

A lapban megjelent írások tartalmi/eszmei szempontból nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség véleményét.

Vydáva Spolok MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET (EV 153/08).
Šéfredaktor: Zoltán Szalay. Zástupca šéfredaktora: Attila Mizser. Redaktor: Pál Száz.
Grafická úprava a obálka: Gábor Gyenes, Kinga Václavová, Zsolt Szabó.
Adresa redakcie: Madách Egyesület, P.O.BOX 7
820 11 Bratislava.
ISSN 1336-5088.
web: http://www.irodalmiszemle.sk
Adresa vydavateľstva:
Spolok Madách, Mierová 16, 821 05 Bratislava 2.
IČO vydavateľstva: 30807719.
Realizované s finančnou podporou Úradu vlády Slovenskej republiky – program Kultúra národnostných menšín 2016.
Tlač: Rubiconprint, s.r.o., Šamorín.
Rozširuje vydavateľstvo a Slovenská pošta, a. s. Objednávky na predplatné prijíma redakcia a každá pošta Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a. s. Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4. P. O. BOX 164, 820 14 Bratislava 214.,
e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk.
Vychádza mesačne (10 riadnych a 1 spojené číslo ročne).
Náklad: 400.
Cena jedného čísla: 1,80 €. Predplatné za polrok: 9,- €, na rok: 18,- €.

NÉMETH ZOLTÁN

A KÁPRÁZATOS TEHETSÉGŰ TALAMON ALFONZ

A káprázatos tehetségű Talamon Alfonz tragikusan korai halála után olyan mértékű figyelem irányult a szerző életművére, amely tájainkon, a szlovákiai magyar irodalom kontextusában szinte páratlannak mondható. Utólagos perspektívából tekintve a pálya hihetetlenül meredeken ívelt felfelé, kezdve a galántai gimnázium Alkotó Ifjúság című iskolai lapjában közölt iskolai fogalmazásoktól egészen a Samuel Borkopf álnéven írt *Barátaimnak, egy Trianon előtti kocsmából* című regényig, amelynek gazdag recepciója is kivételesnek mondható.

Hogy mekkora szerepe van ebben az 1980-as években induló Iródia-mozgalomnak, amely lehetőséget adott a szlovákiai magyar fiatal alkotóknak ahhoz, hogy időről időre irodalmi életet éljenek, szétszedjék, kivesézzék egymás műveit, majd pedig az Iródia-füzetek jóvoltából nyomtatásban is meglássák szövegeiket – nos, erről nagyon nehéz egzakt módon beszélni. Hiszen, mint tudjuk, az irodalom művelése főként magányos tevékenység. A Talamon Alfonzról készült ikonikus fotó, amelyen egy kámzsás szerzetes néz farkasszemet velünk – vagy inkább egy vagány, kapucnis fiatal? –, szóval ez a kép a mélységes magány, a bezártság, a szinte embertelen egyedüllét, a tudat mélyére húzódó szubjektum önreprezentációja. Az igazi író kortársa az egész világirodalom, s az egyetlen mestere is, ahogy egy paradigmatikus, bár kontextusából kiragadott Talamon-idézet állítja, ontológiai szempontból az írói lét „a toll alá temetkezve" állapota. Talán nem véletlen, hogy Talamon szövegeit is a legtágabb szöveguniverzummal hozták összefüggésbe: a latin-amerikai mágikus realizmussal, a francia nouveau romannal, Franz Kafkával, Bohumil Hraballal.

Ennek a felfelé ívelő pályának az egyes állomásai a *Próbaút*-antológia 1986-ban, *A képzelet szertartásai* című elbeszéléskötet 1988-ban, a *Gályák Imbrium tengerén* című regény 1992-ben, *Az álomkereskedő utazásai* című elbeszéléskötet 1995-ben, valamint a posztumusz *Samuel Borkopf: Barátaimnak egy Trianon előtti kocsmából* (1998), amely elbeszélésfüzérként és regényként egyaránt olvasható, továbbá az 1988-as Tsúszó Sándor-díj, az 1996-os Madách-díj, valamint a könyveket kísérő kritikai visszhang…

A *Próbaút* című antológia, amelynek kapcsán a kritika Hizsnyai Zoltán, Farnbauer Gábor és Krausz Tivadar mellett éppen Talamon Alfonz originális elbeszélésmódját emelte ki. *A képzelet szertartásai*, amely tipikus első kötet, sokrétű, sokhangú, benne *Az utolsó író memoárja* című sci-fi novellával, a *Bocsátó* tudatfolyam-áramlásával, amely Joyce *Ulysses*ének utolsó fejezetére emlékeztet, de akár a Walt Whitman-i áradó

szabadversekre is, aztán az „igazi" áradó Talamon-szövegek, *Az éjszaka árkádsorai*, *A pikádorok ivadéka*, *A képzelet szertartásai*, valamint a titokatos-misztikus *A nap, amelyen ledőlt az első kiszáradt eperfa*. A *Gályák Imbrium tengerén* című regény, a maga szövevényes világával. Ezt az uralhatatlan, vég nélküli hosszúmondatokból felépülő világot – ahogy H. Nagy Péter írja – „folyamatosan megszakítják B. B. álmai, visszaemlékezései és képzelgései", elbizonytalanítva főhőst és olvasót, egy sajátos labirintus, tudat vagy tükörvilág keretei közé helyezve. Aztán *Az álomkereskedő utazásai*, ahol teljes pompájában találkozhatunk Talamon nyelvének kápráztató verbalitásával, az istenkísértő írással, amely valahová a nyelv alá akar nyúlni, a tudat mélyére, a tudat előtti, tudattalan tartományba, a maga kavargó erotikus-obszcén, archeológiai-archetipikus, biológiai tenyészetével. És a talán legtöbbet emlegetett, értelmezett Samuel Borkopf-történetek, regény vagy elbeszélésfüzér, a *Barátaimnak egy Trianon előtti kocsmából*, amely az álneves irodalom, a metafikciós regény, a burleszk, az egyetemi regény vagy az emlékező-irodalom kontextusában is értelmezhető.

Hans Robert Jauss óta irodalomelméleti közhely, hogy az irodalom története a recepció története is. Talamon Alfonz műveinek gazdagságához és olvashatóságához alapvetően járultak hozzá azok az értelmezések, amelyekhez a talamoni szöveguniverzum alakítása kapcsolható. Az igazán jelentős művek kikényszerítik az igazán jelentős értelmezők figyelmét, a szöveg a recepción, az értelmezések láncolatán át mutatja fel valódi erejét. Talamon Alfonz szövegeit olyan irodalomtörténészek, teoretikusok, szépírók, költők, kritikusok értelmezték, mint Angyalosi Gergely, Ardamica Zorán, Balla Kálmán, Bán Zoltán András, Benyovszky Krisztián, Bónus Tibor, Deák Katalin, Domokos Mátyás, Duba Gyula, Elek Tibor, Görözdi Judit, Grendel Lajos, Hizsnyai Zoltán, Jász Attila, Keserű József, Lázár Fruzsina, Németh Gábor, Polgár Anikó, Rácz I. Péter, Radnóti Sándor, Simon Zoltán, Thomka Beáta…

Aki egy kicsit is otthonosan mozog a kortárs magyar irodalomban, az tudja, hogy ez a névsor és a szinte könyvtárnyi szakirodalom milyen erős olvasásajánlat Talamon művei mellett. Nem véletlen, hogy a szerző életművének a Kalligram folyóirat egész különszámot szentelt (1997/10), hogy alig néhány évvel a szerző halála után, már 2001-ben monográfia foglalkozott életművével, amely a kortárs magyar irodalomtudomány egyik legrangosabb sorozatában, a többek között Pilinszky János-, Ottlik Géza-, Kertész Imre-, Mészöly Miklós-, Esterházy Péter-, Nádas Péter-, Parti Nagy Lajos-, Oravecz Imre-életművet feldolgozó *Tegnap és Ma* sorozatban látott napvilágot. Nem véletlenül emelhetjük ki ebben az esetben a Kalligram Kiadó szerepét, amelynek köszönhetően ugyancsak 2001-ben megjelenhetett a Talamon Alfonz összegyűjtött műveit tartalmazó kötet.

Természetesen a kanonizáció kérdése mindig is összetett feladat, főként a kortárs irodalom esetében. Talamon Alfonz életműve még az említés szintjén sem került be olyan összefoglaló irodalomtörténetekbe, mint a Gintli Tibor által főszerkesztett, az Akadémiai Kiadó által megjelentetett *Magyar irodalom* (2010) című kötet, nem találkozunk köteteinek értelmezésével a Szegedy-Maszák Mihály által főszerkesztett *A magyar irodalom történetei* (2007) című irodalomtörténet-gyűjteményben sem.

Másrészt viszont Talamon szövegvilága annyira igéző, hogy a mai napig találkozni Talamon-rajongókkal, s az életmű a fiatal generációt is megszólítja. Csak a szlovákiai magyar egyetemeken jó néhány olyan fiatal hallgatót, pályája elején járó egyetemi kutatót lehetne említeni, akik Talamon Alfonz művei kapcsán írják vagy írták Bc.-, Mgr.-, PhDr.- vagy PhD.-munkájukat (a teljesség igénye nélkül néhány egyetemi dolgozat Talamonról: a szlovákiai magyar Deák Katalin Budapesten, Őszi Brigitta, Zsíros Csaba Besztercebányán, Keserű József, Srejner Melinda, Gergely Viktória Nyitrán, Vida Barbara Pozsonyban…). Sőt, a kanonizációt bizonyos esetekben felváltotta a kultusz, mely kapcsán szükséges említést tenni a Szlovákiai Magyar Írók Társasága által alapított Talamon Alfonz-díjról. Ezt 2006-tól minden évben Diószegen adják át egy-egy szlovákiai magyar prózaírónak (a díjátadás része a városban található Talamon Alfonz-szobor megkoszorúzása is).

Fontos tudatosítanunk azt is, hogy a Talamon-kanonizáció nem korlátozódik csak a magyar irodalomra, főként amióta Deák Renáta fordításában 2001-ben szlovákul is megjelent az utolsó Talamon-regény *Samuel Borkopf: Mojim priateľom z predtrianonskej krčmy* címmel. Ráadásul a kötetnek szlovák recepciója is van (például Vlado Pisár recenziója a Rak folyóiratban), Görözdi Judit szlovák nyelvű tanulmányban érinti a fordítást, Anita Huťková pedig *Štylistické zákutia prekladu a prekladania* (2014) című, Csehországban, Hradec Královéban kiadott monográfiájában bőven értekezik mind a Talamon-regényről, a magyar eredeti és a szlovák fordítás kapcsolatairól.

Az irodalomtörténeti, irodalomkritikai kanonizáció és a regionális kultusz azonban mit sem érne a szépirodalmi kanonizáció nélkül. Talamon Alfonz-emlékverset közölt Bettes István a Kalligram 1996. novemberi számában, a már említett 1997. októberi Kalligramban Zelei Miklós, Polgár Anikó és Csehy Zoltán publikálnak Talamon-emlékverset. Mindazonáltal a Talamon-újraírások egyik legizgalmasabb projektje kétségkívül Hajtman Béla nevéhez köthető, aki Béla von Goffa álnéven, Talamon Alfonz Samuel Borkopf-regénye egyik figurájának maszkjában írta meg a *Barátaimnak egy Trianon előtti kocsmából* folytatását *Szivarfüstben* (2003) címmel. A szöveg a talamoni intenciók nyomában halad, anekdotikus szerkesztettségű, ironikus-parodikus, miközben az elmúlás és az emlékezés nosztalgiája hatja át. A szöveg mindazonáltal autentikus továbbírásként olvastatja magát, hiszen új szereplők is belépnek a talamoni szövegvilágba.

Hajtman Béla koncepciójának lényege az lett volna, hogy a kötetben megtalálható összes álnév mögül előbújva minden szereplő megírta volna a maga Borkopf-regényét, ami nem is tűnt illúziónak, hiszen az egykori baráti társaság tagjai szinte mind a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék hallgatói voltak, többen közülük publikáltak is egy időben, mint például a regényben Stofek Tamás néven szereplő Stofko Tamás, akinek novellái jelentek meg az Irodalmi Szemlében.

A szépirodalmi újraírás egy másik, éppennyire izgalmas lehetőségére Gazdag József *Kilátás az ezüstfenyőkre* (2004) című elbeszéléskötetében figyelhetünk fel. A könyv hetedik elbeszélése *Az árnyak kifürkészése* címet viseli, főszereplője Alfonz Knudsen, az 1964 szeptemberében született norvég író, akinek 1985-ben

jelent meg novelláskötete *Gyldendahl Forlag*, azaz *Képzeletszertartások* címmel. Knudsen 1987 januárjától közel négy szemesztert hallgatott a prágai Károly Egyetemen, hazatérve egy trondheimi felolvasás után hirtelen összeesik, majd kilenc hónapig fekszik kómában, és 1989. szeptember 4-én, 25 éves korában hal meg. A művészportré, a dokumentumregény és az önéletrajzi napló műfaját felhasználó artisztikus szöveg egy idő után kísértetiesen idézi fel Talamon Alfonz rongált, elírt, roncsolt, imitált életrajzát és életművét (gondoljunk *A képzelet szertartásai* című első Talamon-kötet *Képzeletszertartások*ként való megjelenítésére). Gazdag József szövege összetett értelmezési lehetőséget ad dokumentum és fikció, lét és nemlét, saját és idegen határhelyzeteinek megjelenítésére, és mint ilyen, a talamoni hagyomány méltó örököse válik.

Az eddigiekből is kiderült, hogy egy lezáratlan, mozgásban lévő, folyton változó izgalmas életműről van szó, amelylyel a Talamon-hagyomány olvasói és értelmezői sokféle lehetséges pozícióból néztek szembe (recepcióesztétika, pszichoanalitikus kritika, feminizmus-maszkulinizmus, műfaji elemzés, stílustörténet, motívumelemzés, szlovákiai magyar kontextus, interkulturális kommunikáció, fordításelmélet, szépprózai újraírás…). A jövő kihívása éppen az lesz, milyen új lehetőségeket képes előállítani a szöveg, amely évtizedek óta elkápráztatja és fogva tartja olvasóit. És az is a jövő titka, vajon a magyar irodalom fordulatai olyan irányt vesznek-e, amelyhez szükségszerű lesz a Talamon-próza elemeinek felhasználása. Rácz I. Péter az áltörténelmi regények kontextusába, Márton László, Láng Zsolt, Háy János és Darvasi László regényeivel közös beszédmód keretei közé helyezte a *Samuel Borkopf: Barátaimnak, egy Trianon előtti kocsmából* című regényt. Ugyanez a mű a posztmodern magyar irodalom álneves játékai felől is fontos egyéni beszédmódot jelenít meg, Weöres Sándor Psychéje, Esterházy Péter Csokonai Lilije, Hizsnyai Zoltán Tsúszó Sándora, Parti Nagy Lajos Sárbogárdi Jolánja, Dumpf Endréje, Kovács András Ferenc Jack Cole-ja, Lázáry René Sándora, Alekszej Asztrova, Kabai Lóránt Spiegelmann Laurája és mások társaságában. Ugyanez a regény a transz- és multikulturalitás felől is gazdag interpretációs lehetőséget nyújt. Talamon prózájának erotikus-obszcén vonulata a Nádas Péter, Orbán János Dénes és Csehy Zoltán műveiben tetten érhető regiszterekhez kapcsolható, sőt a testírás ma rendkívül fontos vonulatára is rákapcsolható. Sőt: a szerző nem egy alkotása az utóbbi években rendkívül jelentős traumaszövegek (Borbély Szilárd, Csobánka Zsuzsa) felől vizsgálva is új értelemlehetőségeket nyerhet. Suma summarum: Talamon Alfonz originális írásmódja ezer szállal kapcsolódik a kortárs magyar irodalom beszédmódjaihoz, két évtized után is.

ANDRUNG HEINZELMANN

A LÓ NEM ÚGY LÉP

Két mozdulat között történt, hogy megálltam. A mozdulatok lépések voltak, a lépések a konyhába vittek, a konyha a múltamban volt. A múltamban kisgyerek voltam, a konyhánkban buli volt, és Fonzi épp apámat utánozta, ahogy szenvedélyesen szónokol, és közben a gallérját húzogatja, mint aki egyszerre akar kivetkőzni magából és megakadályozni magát ebben. Fonzi a gallérját húzogatta, a vállát emelgette, meresztgette a szemét, a nagyok röhögtek, én röhögtem rajtuk, majd továbbmentem a nappaliba, az asztal meg volt terítve, ünnepélyes hangulat, oda volt készítve a bárszékem, hogy felérjem, lasagne illata terjengett, még sosem ettem lasagnét, úgyhogy inkább úgy mondanám, annak az illata terjengett, amiről anyám azt mondta, hogy azannya-lazannya, meg hogy apám hogy fog neki örülni. Kis csomag konfettit szorongattam a kezemben. Először láttam konfettit, szét akartam szórni, de nem, nem, majd ha felköszöntjük apát, már nemsokára megjön a busza. Rendes gyerek voltam, szépen ültem a bárszéken, ünnepélyes áhítattal szorongattam a konfettit a hátam mögött, amit apám rögtön kiszúrt, s bár tudta, mi az ábra, nem tudott lélekben is ott lenni. Nagyon udvarias volt, tudta, hogy mennyit készültünk, látta, hogy menynyire fontos nekem, remélte, hogy nem érzek meg semmit, sem a leheletéből, sem a hangulatából. Felvágta a lasagnét, megkonfettiztem, körbeugráltam, és paskoltam a fejét. Úgy ült ott, mint egy kupac second handes bőrdzseki. Magába volt rogyva, mint egy Buddha-szobor, amire kajla kis mosolyt rajzoltak az óvodások zsírkrétával. Megettük a lasagnét, kurva forró volt. Aztán megmondta anyámnak, hogy meghalt a Fonzi. Én akkor már rég nem voltam ott. Én már a jól ismert rézfolyosókat róttam, végtelenek voltak, és hidegek, gépészköpenyem egyre-másra beleakadt a kiálló vackokba, műszerek vagy miafranc, mentem az irányítóterem felé, de letértem jobbra, épp jött is valaki a lifttel, jó napot, igen, nem, lefelé, lefelé, egyre lejjebb, a pince a végtelenben találkozik a többi liftaknával, én egy emeletnyit afelé megyek, hát maga, a reaktorba, jóvan, hasznos munkát. Kinyílott az ajtó, megcsapott a dohszag és a kenőolaj édeskés illata, otthon voltam. Végre kezdődhet a munka, remélem, közben nem esek orra odafent, hiszen, ha jól emlékszem, éppen kávéért indultam. Felhúztam a rolókat, a négyből két falam üvegtéglából van, hogy jobban lássak a műhelyben, végignéztem a fal mellett összefüggő pultot alkotó gépeimen, mi fog ma kelleni, majd meglátjuk, egyelőre nézzük meg, mi a helyzet a központi helyszínen, felmarkoltam a dohányos zacskóm, és cigit tekergetve becsoszogtam Samuel Borkopf reb Marmonstein Matesztől (Ólov hasolom) örökölt kocsmájába. A székek még fel voltak gek. Lámpa csak a pultban égett, meg a mi bokszunkban.

– Paraszt a D4-re – vetette oda válla fölött Samuel Borkopf minden ceremónia nélkül, és tovább pancsolta a leánykát ártézi vízzel egy az egy arányban. Erről nem tudtam leszoktatni, akárhányszor hoztam is fel, rögtön kikelt magából, hogy az üzlet így meg így, ha nem vizezi, akkor még csak a nullszaldó sem jön ki, meg amúgy is,

milyen francos uraságnak képzelem magam, hogy másnak jó – sőt jobb! – így, hogy a gazda, akitől veszi, az is csak így issza, meg amúgy is ingyért van, úgyhogy csak üljek a valagamon nyugodtan. Igazából csak megelőlegezte nekem, hogy ingyen iszok, ahhoz még előbb el kellett vesztenem a játszmát, nagyon fontos volt, hogy elvesszem, mert egyébként nekem kellett volna kifizetnem a cechet. Nem nagyon ment neki ez a vesztés, mint ahogy ebből a „paraszt a D4-ből" is kitűnik, hiszen így remekül megtámadta a lovamat, amit nekem eszem ágában sem volt onnan megmozdítanom, hiszen a királynőm a C6-on olyan sakkot tudott adni, amit csak a kiütésével lehetett kivédeni. Az pedig 9 pont, ami hatalmas lépés az ingyen ivás irányában. Kis lépés a királynőnek, hosszú lépés a májamnak! Leültem a bokszba, kitettem az alátéteket, és rágyújtottam.

– Hát jóvan, kisfijam – mondtam az anyám korabeli, pofaszakállas manusznak –, ahogy gondolod. Királynő a C6-ra!

– Hogy micsoda?! – hördült fel, ide akart rohanni, mert hirtelen nem is tudta, hogy ez mit jelent pontosan, de gondolta, hogy megint valami komiszkodás. Ártézi vizes kancsóval a kezében oldalra toppant, de meggondolta magát a mozdulat felében, és szétlötykölte a pulton. – A kurva picsába! Na várjál!

Annál több lesz benne a bor, gondoltam, és ahogy büszkén végignéztem a reménytelen helyzetű hadseregemen, még odakiáltottam neki: – Tudod mit, olyan jó volt ez a D4, hogy hozzál egy kör vodkát is! A vendégem vagy!

Hallgattam az üvegkancsók koccanását, az alattuk morajló dörmögését, a káromkodások szüntelen táncát dohánysárga fogai szlalompályáján, ahogy úgy járnak kibe, mint kísértetek a várromok falai közt. Csorgást hallottam, mintha a borba vizelt volna bele – ez magyarázta volna a leányka külvárosi bukéját, amit még az ártézi víz is legfeljebb rosszá tudott feljavítani –, dobbant az üres kancsó, csörögve matatott a felső polcon sorakozó figurák között, levett két parasztot a vodkának, két lovat a bornak, az övén nagy sárga csillag virított, fekete csíkokkal, a helyi focicsapat, a Gelbe Stern logója, mindennél jobban féltette azt a poharat, én még csak hozzá sem érhettem, jobban féltette még a cigarettapapírjánál is, pedig azt is folyton rakosgatta, nehogy elérjem. Hiába totyogtam körbe az asztal körül, fittyet sem hányva a másnaposságára meg a szerelmi problémáira, hogy az egzisztenciálisakat ne is említsem, hiába nyúlkáltam fel és tapogattam végig az asztal márványmintás tapadófóliával bevont üveglapját, rájött, hogy a kisasztal közepére már nem érek el sehonnan sem, és attól fogva ott tartotta összes féltett kincsét: a cigarettapapírt, az öngyújtót, a dohányt és főleg a Gelbe Stern-es poharát. Hosszan morfondírozott a bábuk felett, oldalra fújva a füstöt, aztán előkészült a két lépésből mattra, és büszkén hátradőlt, nézte az arcomat, hogy reagálok, a konyhából hagyma sistergése hallatszott, az arcom nem árult el semmit, szemem viszont fénylett, nyálam óvatosan lopakodott végig pufi arcomon, kis ujjaimmal megfogtam a lovat, és egy sorsdöntő ugrással kiütöttem a királyát és a fehér futót egyszerre. Egy ideig úgy tett, mintha észre sem venné, de az erek biztosan észrevették a halántékán, mert fekvőtámaszozni kezdtek, majd cigivel hadonászva, görcsbe rándulva rámüvöltött:

– NEM MEGMONDTAM, BAZDMEG, HOGY A LÓ NEM ÚGY LÉP?!

Kijött anyám a konyhából, rávillogott a szemével, és csak annyit mondott, ujjait felmutatva: „Három. Hároméves."

– Jóvan, jóvan. Megtörtént. Most már ezt a sztorit kell körbe-körbe hallgatnom? – förmedt rám. – Miért akarsz olyanra emlékezni, amire nem is emlékezhetsz?

– Nekem ez maradt belőle. Miért, ami neked van, az jobb? Ez az emberbe öntött dosszié? Ez a pulóveres adat? – mutattam az asztal végében ücsörgő Talamon Alfonzra. – Ez jobb? Ez a magnóember?

– Mondja, kedves Talamon Alfonz – szóltam oda gunyorosan, öblös hangú, tudálékos riporter modorát mímelve –, mit gondol a mondatkonstrukcióiról? Vannak, akik szeretik, és akik nem?

– Kicsit erkölcsi, kegyeleti feladat is ma az irodalmárok között az életrajzi okoknál fogva nem túl vaskos életművemet értékelni, és ebből a hivatásszerű buzgalomból helyenként óhatatlanul adódik bizonyos fokú túlértékelés. De mit lehet ebből a népre kényszeríteni? A talamoni hosszúmondat legendás mérete persze valóság, csak egynek az idézése is szétfeszítené mondanivalóm kereteit, mindössze az a kérdés: valóban akkora teljesítményt jelentett-e ezeknek a monstrumoknak az előállítása? Ugyanígy nem tagadható a stilisztikai zsúfoltságon túl egyfajta képi-látomásos intenzitás sem, és meglehet: akadnak, akik épp az ilyesmit szeretik. De vannak olyanok is, akik nem feltétlenül.

Samuel Borkopf röhögött. Én is elkaptam tőle. Koccintottunk a parasztokkal, lehúztuk, és röhögtünk. Talamon Alfonz meg nézett maga elé.

– Mindig mondta Fonzi, hogy sokáig fog élni, merthogy a dédapja is, ugyebár…

– Jajj, bazdmeg, de nemá, hogy összetévesztet Fonzit Talamon Alfonzzal! Andrung! Fonzit elcserélték a hullaházban!

– Jó, persze, persze. Tudom. Ez csak az ekhója.

– Ez egy megfejtett szudoku, bazdmeg! Mert egyesek azt hiszik, hogy az irodalmat nem olvasni kell, hanem megfejteni! Tessék! – Még a homályban is látszott, hogy vérvörös lett a feje, az ütőerek kidagadtak a halántékán, és a cigarettájával hadonászott Talamon Alfonz felé. – Tessék, sikerült! Be van dobozolva, mehet a többi közé a polcra! Az, hogy miről írt, vagy mi volt fontos neki? Hogy milyen mélyen tudott érezni, vagy hogy milyen kurva csökönyös volt? Ki a faszomat érdekel! Hogy miről gondolkodott? Meghalt, és zseni volt! Meghalt, és nem volt zseni! Csak ez a fontos. Ahh!

Azzal lecsapta a poharat, és hátrament a raktárba.

– Mi tagadás, szerencsés csillagállás alatt születtem – törte meg a csendet Talamon Alfonz –, koraérettség, nagynevű pályatárs következetes és rendszeres beavatkozása a fogadtatásomba, a regionalitás figyelemfelkeltő szociológiai mozzanata mindmind egyengették az utamat a szakmai sikeremhez. De lehet-e csupán a szerencsés csillagállásomnak betudni azt, hogy én, a harmincévesen elhunyt író, húsz évvel a halálom után is a huszadik század végének egyik legeredetibb magyar – ha úgy tetszik, felvidéki magyar – írója vagyok?

– Hagyjad, fiam – mondtam neki fáradtan –, a ló nem úgy lép.

Kovácspatak, 2016. március 21.

KÖVI FRANCISKA

MEGÁLLÍTJA AZ IDŐT

TALAMON ALFONZ *EGY LAKÁS ELHAGYÁSA* ÉS *APÁM SZERETŐJE* CÍMŰ ÍRÁSÁRÓL

Alighanem most sok irodalomkedvelőnek fogok csalódást okozni, sőt talán felháborodást is kiváltok bennük, de előre kell bocsátanom, hogy az úgynevezett „talamoni hosszúmondat", amelyet a szerző előszeretettel használ műveiben, nem áll közel hozzám. Hiába próbálkoztam olyan írásaival, amelyek erre a jellegzetességre épülnek, bennem inkább a túlzsúfoltság érzését keltették, mintsem a szöveg megértését segítették volna elő. Ez a hozzáállásom ugyanakkor nem kérdőjelezi meg azt a megállapítást, hogy Talamon Alfonz a kortárs magyar próza egyik legjelentősebb alakja, amit kiválóan bizonyít itt vizsgált két alkotása. Az *Egy lakás elhagyása* és az *Apám szeretője* címet viselő munkái életében nem kötetben jelentek meg, hanem folyóiratokban; az előbbi az Irodalmi Szemlében, az utóbbi az Új Forrásban kapott helyet.[1]

Választásom épp azért esett erre a két műre, mert kerüli bennük a hosszúmondat alkalmazását, így eltérnek korábbi munkáitól. Emellett ezekben a műveiben is felbukkan az a jellegzetes világ, amelyet a maga őszinteségével, iróniájával, szellemességével jelenít meg, szereplőivel mintegy táncolva a realitás és a fikciós álomvilág között. A két vizsgált mű erősen hat az olvasóra; a szerző olyan profizmussal építette fel mondanivalóját és bontotta ki a cselekményt, hogy szinte észrevétlenül kerültem a szövegek hatása alá.

A két szöveg bár témájában különbözik, sokban hasonlít is egymásra. Az egyik legjellemzőbb ilyen hasonlóság a közvetlenségérzet hatásában ragadható meg: miközben olvasom, úgy érzem, jelen vagyok. Látom a távozni készülő férfit, amint vacillál, érzem a „menni vagy maradni" örökérvényű kettősségét, és látom az apa szeretőjét, gyönyörűen, kívánatosan, miközben átélem a főszereplő aggodalmát, félelmét és vágyait egyaránt: az olvasó szinte eggyé válik az elbeszélővel.

Talamon Alfonz olvasója előtt mintegy megelevenedik a cselekmény, számomra ebben rejlik a szerző valódi nagysága. Végigkövetem a főszereplő történetét, és az utolsó mondat lezárása után is ott időzök vele perceken keresztül. Mintha várnám a folytatást, attól függetlenül, hogy a szövegek lezárása telitalálat. Talamon Alfonz képes megállítani az időt.

Nézzük meg részletesebben, különkülön is a két alkotást. Az *Egy lakás elhagyása* depresszív jellege az impresszionista, érzelmekkel túlfűtött leírásokkal együtt alkotja meg a tökéletes egységet. Nem tudjuk pontosan, miért is hagyja el a férfi a lakást, és azt sem részletezi az elbeszélő, hogy milyen volt a kapcsolata a nővel. Nem is fontos. Nincs jelentősége

[1] *Egy lakás elhagyása*. Irodalmi Szemle, 1996/2. 28–33. *Apám szeretője*. Új Forrás, 1996/3. 30–39.

számunkra, mert a mondanivaló valódi lényege abban mutatkozik meg, ahogy a férfi tipródását megjeleníti a szerző. A hölgy valószínűleg nincs otthon, a férfit látjuk magunk előtt, ahogy számba vesz minden lehetőséget, végigtekint a jelenlegi helyzetén, miközben visszagondol a múltra, és elképzeli a jövőt, amire hatással lesz hamarosan meghozandó döntése. Hátborzongató olvasni, ahogy végignéz a tárgyakon, amelyek idekötik, és amelyeknek mintha lelke lenne; mintha nem az első búcsú lenne ezektől a tárgyaktól, mintha nem először készülne elmenni, és mintha abban bízna, hogy nem is utoljára.

A szoba minden egyes kis szeglete és a lakáshoz tartozó kiegészítők a közös életük részei voltak; a boros- és pálinkásüvegek, a jégszekrény, a lepedő… ezeknek mind-mind lelke van: élettel ruházza fel őket a szerző, olyan nemes egyszerűséggel, ahogy élővé teszi magát a művet is. A férfi menekülne és maradna, menne is, meg nem is. Tobzódik, mérlegel. Mielőtt indulásra adja a fejét, úgy tesz, mintha nem is járt volna itt soha, „hogy csak a kézzel nem fogható, letagadható, megváltoztatható emlékezés tartson itt”.[2] A bútorok idegenként tekintenek egykori gazdájukra, aki érzi, hogy már nem tartozik ide. Meglátja a falon lógó kabátot, és lejátszódik benne minden, ami egy emberben ilyenkor lejátszódhat: mi fog történni, kivel fog találkozni, na és persze a megunhatatlan „csak ismerőssel ne találkozzak!” érzés. Az utcán merengő főhős az utolsó pillanatban még átkutatja a táskáját, abban bízva, hogy valami talán nála maradt a múltból, hogy most immár indokoltan visszamehessen a múltat szimbolizáló lakásba, és folytathassák újra azt, aminek az előbb még véget akart vetni. Mert ez bármennyire nehéz, még mindig könnyebb, mint elszakadni valakitől és új életet kezdeni. A férfi végül marad. Marad, és mi is ott maradunk vele.

Ahogy az *Egy lakás elhagyása*, ugyanúgy az *Apám szeretője* címet viselő írás indítása is spontán, szinte rideg; az elbeszélő apjának temetésén találjuk magunkat: „Július közepén temettük apámat.”[3] A történet folytatásában a halotti tort és az ott játszódó eseményeket meséli el szemléletesen a szerző, a titokzatos szerető megjelenésén és az erotikus képzelgések világán át. Mi pedig úgy érezzük, mintha végig jelen lennénk a cselekmény lejátszódása közben.

Talamon Alfonz ezen írása bizarr, szexuálisan túlfűtött és arcpirítóan nyers. A szerző itt sem részletezi a főhős és apja viszonyát, kapcsolatuk minőségét az olvasottak alapján csak sejteni tudjuk – az érezhető távolságtartás és merevség miatt semmiképpen sem lehetett tökéletes. Ezt a feltételezést erősíti az is, amikor az elbeszélő számára kiderül, hogy apja még életében többször hazudott családjának a távolmaradásait illetően, amikor üzleti utakra hivatkozott. Emellett megfigyelhető egyfajta tartás, talán félelem az apától, s a fiú szégyene és lelkiismeret-furdalása a szeretője iránti vonzalom miatt; ezzel az érzelmi ingadozással olyannyira összezavarja a szerző az olvasóját, hogy az nem is tudja: az apa valóban meghalt, vagy él még. E kételyünket az is megerősíti, hogy a szerző folyamatosan többes számot

[2] Talamon Alfonz: *Egy lakás elhagyása*. In Németh Zoltán (szerk.): *Talamon Alfonz művei.* Pozsony, 2001, Kalligram Könyvkiadó. 584.

[3] Talamon Alfonz: *Apám szeretője*. In Németh Zoltán (szerk.): *Talamon Alfonz művei.* Pozsony, 2001, Kalligram Könyvkiadó. 605.

használ, ami miatt az elbeszélő szinte azonosul az apával. Számomra ez az irodalmi bravúr az, ami sajátossá teszi Talamon Alfonz e művét: történet a történetben, több szálon futó cselekmény, a valóság és a fikció határainak teljes elmosása.

Az elbeszélő vágyai így az apja képében kelnek életre, tulajdonképpen a vágyai kivetüléseként látjuk magunk előtt az apát. A szöveg további jellegzetességeként meg kell említenem azt, hogy helyenként nem kínál logikus magyarázatot; ez azonban nem szegheti a kedvünket. Az *Apám szeretője* világa olyan, mint egy álom, az álom világában pedig nincs szükség értelemre. A szerző bevezet bennünket az álom ismerős-ismeretlen világába, és ezáltal egyetemes nyelven szólítja meg olvasóit, függetlenül attól, milyen korban olvassák.

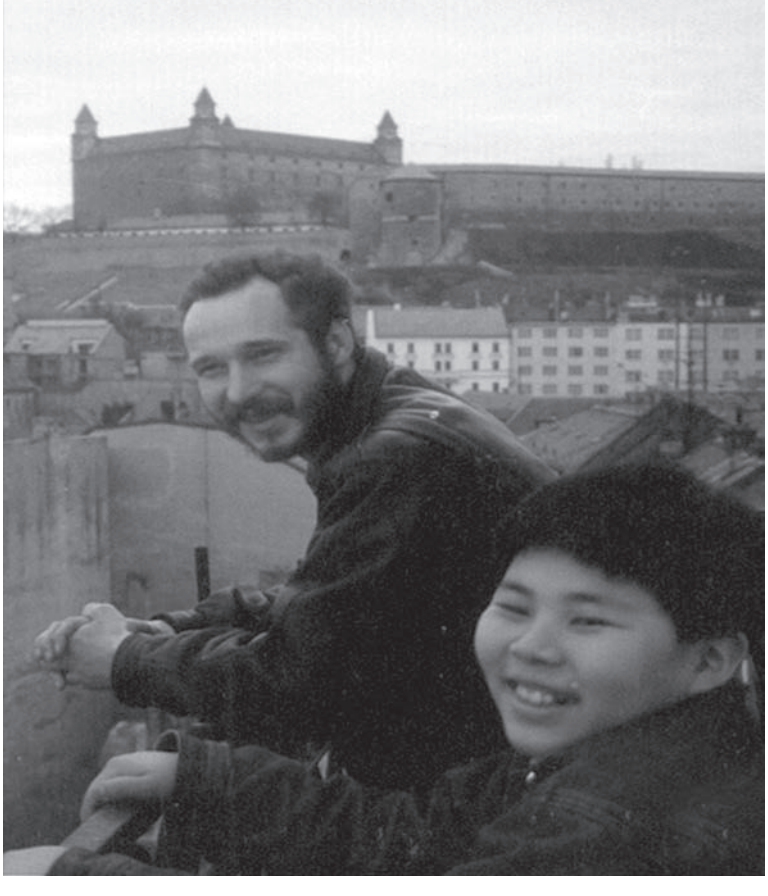

Horváth Lajos

AZ ÁMORTEOLÓGIA ÉRVÉNYESÜLÉSE A *SZONETTEK*BEN

A Q vizsgálatakor,[1] mint arra korábban utaltam is már,[2] hangsúlyos a számozás kérdése is, ami felveti ugyan a szerzői hitelesség dilemmáját, sőt, még a szonettek sorrendjének a kérdésében is megoszlanak az álláspontok. Többen vitatják például, hogy Shakespeare hozzájárult-e a kiadáshoz, ahogy kétséges az is, hogy voltak-e kiadói változtatások az eredetihez képest, vagy sem, mert semmilyen kézirat nem maradt ránk az S-ből. A problémát pedig tovább fokozza a Benson-féle 1640-es kiadásban átalakított szonettek formai és szerkezeti változtatása is. A szonettek számozásában és az így kialakított szonettsorrend alapján többféle szerkezeti egység is észrevehető, ami viszont így, a szerzői hitelesség kérdését tekintve, tudatos szerkesztésmódra utal. A narratívum szempontjából azonban mellékesnek tűnik, hogy a szerző vagy a szerkesztő határozta meg a Q szonettsorrendjét a számozás által (vagy nem). Emiatt Duncan-Jones felhívja a figyelmet a betűzés, a központozás és a formázás aprólékos jellegzetességére is, ami mérvadó jelentőségű a szonettekben a rezonancia és a jelentés tekintetében.[3] Evans alapján ráadásul néhány változtatás is kimutatható például a főcím esetében, ő viszont emiatt gondatlan másolatnak nevezi az S kiadását. Emellett Kerrigan (Duncan-Jones mellett) Shakespeare saját módosításait és változtatásait is kiemeli,[4] ami alapján a szerző valószínűleg 1603-1604 körül átjavította a szonettek sorrendjét, és kiegészítette a Q-t az LC-vel. Vendler szerint viszont a komoly analitikusok közül senki sem kérdőjelezheti meg a szonettek sorrendjét a számozást illetően a Q kompozícióját tekintve. A szá-

[1] A *Rövidítések listája* a tanulmány végén szerepel.

[2] Horváth Lajos: *Az önálló egységek kérdései William Shakespeare Sonnets 1609-es kiadásában.* In OSZK [online]. 2015. 10. 26. http://oszkdk.oszk.hu/storage/00/00/31/73/dd/1/MFTK_Almanach_online.pdf

[3] Duncan-Jones, Katherine: *Shakespeare's Sonnets.* 1998, Thomson Pub. Co., Arden Shakespeare. 1–102.

[4] Kerrigan, John: *The Sonnets and A Lover's Complaint.* Harmondsworth, 1986, New Penguin Shakespeare. 7–64.

mozás és a sorrend funkcióját pedig a potenciális számszimbolika is alátámasztja.

A szerzői hitelesség kérdésessége többek között a 145-ös, 153-as, 154-es szonettek Q-ba való illeszkedéséből fakad. Többen az említett három szonett minőségi hiányosságait hangsúlyozzák, miszerint témájuk és kivitelezésük alapján eltérnek a többi szonettől. Ezek a versek azonban szemantikailag és strukturálisan is illeszkednek a Q-ba, főként a 145:C:1-2 anagrammája (hate away: hathaway és and sau'd: Anne saved) és a 109:Q_3:3 (preposterouslie: pre-post-eros-lie) egyik, szintén anagramma értékű kakofóniája, ami különleges perifrázist alkot a Q-ban, a 153:Q_1:1 (Cvpid laid by his brand and fell a sleepe,) és a 154:Q_1:1 (The little Loue-God lying once a sleepe,) összefüggései miatt. Gurr felvetése alapján pedig négy potenciális anagramma is értelmezhető az S-ben, ezek pedig a Will,[5] Hath, Sun, Rose szavak, utalva a szerzőre mint a szubjektumra, a kedvesére (nejére), illetve Ámorra mint a lírai énre a Sun: son és Rose: Eros összecsengések alapján, ami így alátámasztja a 145-ös, 153-as, 154-es szonettek kiemelt szerepét is. A szerzői hitelesség kérdése az említett három szonett miatt nagy valószínűséggel nem támadható, mert a lírai szerkesztésmód alapján valószínűsíthető, hogy ugyanaz írta a Q szonettjeit, aki a *Vénusz és Adonisz* és a *Lukrécia meggyalázása* szerzője volt. Emellett kiemelhetjük Ovidius műveit is, mint lehetséges forrásait az említett műveknek.[6] Duncan-Jones, Evans, és Kerrigan a grammatikai hibák miatt is nyitottnak mondják ezt a kérdést,[7] viszont itt a son/sonne és a Sun/Sunne szavak különleges szószemantikai kapcsolata és szemantikai összefüggése dominánsnak bizonyul a funkcionális írásképet tekintve. Ráadásul Vendler is elfogadhatatlannak minősíti a Q struktúrájának a figyelmen kívül hagyását az egyes szonettek és az S egységének a szempontjából. A hibák konstruktív jellege miatt pedig a konkrét eltérések is meghatározók a Q-ban, ami viszont már implikálja egyúttal az ámorteológia megjelenését is.

A son szó például csak a szinonimák, a jelzők, a hasonlatok, a metaforák, a szimbólumok, vagyis a kimeríthetetlennek látszó költői eszközök révén

[5] Freinkel, Lisa: *Willful abuse: The Canker And The Rose*. In Freinkel, Lisa: *Reading Shakespeare's will: The Theology of Figure from Augustine to the Sonnets*. New York, 2002, Columbia UP. 169.
[6] Bate, Jonathan: *Shakespeare and the Renaissance Ovid*. In Bate, Jonathan: *Shakespeare and Ovid*. New York. 1993, Oxford UP. 1–47.
[7] Kerrigan, John: i. m. 7–64.

próbál kikerülni a szöveg különböző jelentésrétegeiből. Itt ismét figyelembe vehetjük a 153-as, 154-es szonettekben megjelenő szerelemisten alakját, aki egyszerre társítható a reneszánsz ámorteológia alapján a korábbi nap-, had-, és szerelemistenségek egyfajta különleges hasonmásaként vagy utánzataként,[8] Cupido esetében pedig Venus és Mars fiú utódjaként, akinek csecsemőtestvérei a hozzá hasonló amorettek vagy puttók. Annak ellenére persze, hogy az egyedi mindig utánozhatatlan marad, és emiatt nincsen tökéletes másolat, ahogy például a szonettek esetében sem. Kérdéses még Ovidius vagy Apuleius egy-egy művének a szükségszerű beemelése az intertextusok kapcsán, és az interpretáció szempontjából is, főként az ámorteológia bizonyítására, mert több kutatás is alátámasztja a szerzőség révén az ókori Ámor és Psyché, Daphné, vagy Venus és Adonis történetének az ismeretét Shakespeare műveltségének a szempontjából.[9]

A *Sun* szó kiemelt pozíciójára Booth is utal, a szó funkciója pedig a Sun/Sunne: son/sonne különleges szószemantikai kapcsolatok és szemantikai összefüggések miatt is fontos, a kétféleképpen megjelenített írásmód jellegéből adódóan. Ráadásul a Napnak a Q-ban a Rózsához hasonló kultikus szerepe van, ezért a szimbólum feloldásakor gondolhatunk a platóni Naphasonlatra és a vonalhasonlatra is, vagyis a szóhasználat minőségére a filozofikus gondolkodás során, hiszen a Nap képe a Q-ban nemcsak Héliosz vagy Apollo néhány attribútumára utal, hanem erősen köthető a platóni gondolatokhoz. A Nap az ég szeme Platónnál (mint a 18:Q_2:1: the eye of heaven,), a Q lírai énje viszont különbözik attól a Múzsától, aki Eget, Holdat és Napot csak díszként hasznosít (21:Q_2: Making a coopelment of proud compare,/ With Sunne and Moone, with earth and seas rich gems:). Shakespeare-nél azonban a Sun nem feltétlenül vonatkozik konkrétan a Napra (33:Q_3:1: Euen so my Sunne one early morne did shine, vagy a 132:Q_2:1: And truly not the morning [: mourning] Sun of Heauen). Annál inkább utal a *son* szóra, ami első olvasatra nem tűnik nyilvánvalónak. De az első fényforrás is csak illúzió Platón alapján, ami a dolgok látszatát adja, annak ellenére, hogy

[8] Ahogy Apollo (mint Napisten) az égbe emelkedik, esetleg Mars (mint háborús Nap) vérrel itatja a földet, vagy Venus (mint felkelő Nap) megszületik a tengerből, úgy merül alá a kis szerelemisten is a forrásba, és hozza fel ismét az izzó, lángoló tüzét (a fegyverét, vagyis a szerelemre gyújtó nyilait) a mélyből.

[9] McPeek, James: *The Psyche Myth and A Midsummer Night's Dream*. In Shakespeare Quarterly, Folger Shakespeare Library, 1972. 69–79.

a tűz ilyen értelemben hasonlít a Napra, ami a vízben tükröződik, mégis a Naphoz hasonlítva a tűz (mint fényforrás) csak látszatnak bizonyul. A tűz azonban lángra lobbant, akár a szerelem is, és a szerelem tüze a rózsában mint a szerelem virágában is kifejeződhet. Az így kiemelt példák alapján a Q Rose szava is sokkal többet rejt magában, mint ami az ehhez hasonló egyszerű szentimentális klisékben megragadható volna. Vagyis a Rózsa kultikus jelentése feltűnőbb az interpretáció szempontjából, például azáltal, hogy a narratívumban konstruálódó szubjektum, a megfelelő kritériumok mentén, értelmezhetővé váljon. Így tehát a Nap és a Rózsa összefüggései jelentős mértékben befolyásolják az ekképpen létrejövő narratívumot a Q-ban.

Amennyiben korszak-meghatározó szimbólumnak számított a rózsa a középkori és a reneszánsz művészetekben, valószínűleg Shakespeare rózsái is sajátos jelentésvilággal rendelkeznek az S-ben, amint arra többek között Duncan-Jones is utal, az erre vonatkozó szövegösszefüggések kapcsán az egyes szonettekben.[10] A rózsa könnyen utalhat ilyen esetben az egyszülött fiú feltámadása mellett az áldott állapotban lévő szűzre, esetleg a fiát gyászoló anyára is, vagy mindháromra egyaránt. Így értelmezhető (legalábbis az észrevételeim alapján) gyermeteg hibaként vagy ártatlan játékként (a puttók tevékenységéhez hasonlóan) például a *Hamlet* egyik sora, miszerint „Rosencrantz and Guildenstern are dead", vagy szó szerint Rózsafüzér és Aranycsillag halott (mint Rosen Kranz: Rózsák Füzére és Golden Stern: Arany Csillag), ami ebben az esetben utalhat a Rózsára (mint Máriára) és a Napra (mint Jézusra) is, de gondolhatunk a rózsafüzér esetében a töviskoszorúra, és az aranycsillag esetében a betlehemi hírhozó csillagra szintén.

A mimetikus törekvésben azonban főleg az utánzás nehézségei a hangsúlyosak, vagyis az utánozhatóság bonyolultsága mint egyfajta hibás utánzás. Így lehet mindegyik szonett az előzőnek a hibás vagy hibákon alapuló utánzata. Konkrét hasonmása lejtésben, ütemben, stílusban, tárgyban, és így tovább, az előzőeknek. A *son* szó szubjektumpotenciálja azonban sosem tud (nem képes) önálló szubjektummá

[10] Duncan–Jones, Katherine: i. m. 111–427.

fejlődni, mert a lírai énnel és a Múzsával ellentétben nincsenek meg a megfelelő (költői vagy szövegbeli) eszközei ahhoz, hogy szubjektummá identifikálódjon (vagyis, átvitt értelemben, nem rendelkezik a megfelelő írástechnikák ismeretével, hogy kiemelkedhessen [rise vagy sunrise: son rise] a szövegh álóból [vagy a Son-net-ből, mint fiú-hálóból]). Vagy pedig nincs meg a *son* szónak a megfelelő eszköze ahhoz, hogy megvívhassa a saját harcát a szavak csatározásában azért, hogy a lírai énhez és a Muse szóhoz (vagy a Mistress szóhoz) hasonlóan önálló életre kelhessen, a szövegen kívüli vagy a szövegen túli dimenzióban (hacsak nem vesszük figyelembe az S minden páratlan oldalának tetején megjelenő Sonnets szót). A szubjektum fragmentálódása ekképpen nem a potenciális karakterek identifikációjára utal, hanem a szerző révén a *son* szó hibák általi érvényesülésére a szövegkompozícióban. Itt ismét beemelhető Gadamer tétele, miszerint a játék mindig egyfajta önábrázolás.[11]

„Az unortodox grafikus formák, úgymint a hátradöntött kiemelések vagy a (vissza)fordított ábécé szerinti betűk és számok, az állítása szerint, »egy szexuális, valamint diszkurzív értelmet« jelentettek a kora újkori olvasóknak; […] Parker javasolja, mindemellett, hogy egyaránt figyeljünk az elmélyülten vallásos és a geopolitikai jelentések kódolására ezekben a különféle, és »túlságosan is meghatározott« »hamis írás«-formákban. Eszerint hivatkozik John Bale a »Roma / Amor« palindrómra, […] a »lehetetlen/oktalan/nevetséges/ostoba szerelmi ügyet/viszonyt ('preposterous amor')« szorosan összekapcsolva a Római Katolikus Egyház protestáns vitáival, ahogy a Héber és Arab írásrendszerek vagy jelölési rendszer egy ellenkező irányú látszatával is, mint nem csak a keleti népek szexuális perverziójának jelentőségével, hanem mint a hitetleneknek az eretnek gyakorlataival."[12]

A 109-es szonett preposterouslie szava tehát a fenti idézetben felvetett palindrom alapján vizsgálható olyan értelemben is, mint pre-post-eros-lie, ami párhuzamos a 153-as és a 154-es szonett kezdő versso-

[11] Gadamer, Hans-Georg: *A szép aktualitása*. In Gadamer, Hans-Georg: *A szép aktualitása.* Budapest. 1994, T-Twins. 59.

[12] Richards, Jennifer: *Introduction (19)*. In GOOGLEBOOKS [online]. 2015. 09. 15. https://books.google.hu/books?id=a3l9AgAAQBAJ&pg=PA1&lpg=PA1&dq=jennifer+richards:+introduction+rhetorics&source=bl&ots=SahLqjVvFU&sig=DeTMsVOV-s_X49nzcD7I8dcpy9E&hl=en&sa=X&ei=8o2IVPWWJOXVygOTzoHAAQ&ved=0CEkQ6AEwBw#v=onepage&q=prepost&f=false

rával (Cvpid laid by his brand and fell a sleepe,; The little Loue-God lying once a sleepe,). Emellett párba vonható a 115-ös szonett couplet kezdősorával (Loue is a Babe,) és a 116-os szonett szerelemistenségre vonatkozó intertextusaival is, ami utal a *son* szó jelentéskonstruáló potenciáljára. Ráadásul Cupido szó szerinti megnevezése az utolsó előtti szonettben határozott funkcióval bír, tekintettel a szonetteket amúgy is végigkísérő reneszánsz ámorteológiára, amire található hasonló utalás Shakespeare-nél és a lehetséges forrásként használt Ovidiusnál is.

Itt viszont újfent beemelhető Apollo (mint napistenség) és Cupido (mint szerelemistenség) szembenállása *Daphne* történetében Ovidiusnál. Cupido megjelenik Myrrha történetében is az *Átváltozások*ban, a saját dacoló tagadásával együtt, Adonis kihordásakor. Közvetlenül Venus és Adonis története előtt ráadásul, amit hasonló címmel korábban már Shakespeare is feldolgozott. Mindennek logikai alátámasztása lehet a petrarkista hagyomány is, mint a szubjektum fragmentálódására reflektáló shakespeare-i program, ami már konkrétan az első szonettben megfogalmazódik (From fairest creatures we desire increase), és ami alapján a mimetikus törekvés ténylegesen is megvalósul a formai és a strukturális szabályosságok révén a Q minden egyes szonettjében. A 1:Q_3:2-ben a gaudy spring: go thy spring összecsengések is utalhatnak ekképpen az utolsó szonettpárban tárgyalt vízbemártózásra, mint a szükséges forrásba merülésre, ami utalhat egyúttal a főnixszerű újjászületésre vagy feltámadásra is. Utalhat viszont Narcissusra is, ha figyelembe veszszük a Fair Youth narcisztikus jellemvonásait is, ebben az esetben pedig az ovidiusi Narcissus-Echo-féle történet is ismét beemelhető az értelmezésbe.

Mindez a 73-as szonett alapján is felismerhető a 73:C:2: To loue that well, which thou must live ere long sorában, a well mint kút és a leave ere: liver (mint hirtelen távozni: máj) szójátékokban, ahol az újjászületés szempontjából a kút és a máj is egyaránt értelmezhető (Prométheusz mítoszában és Jézus kereszthalálának stációjában egyaránt), mint ami a lélek halhatatlanságának az egymást kiegészítő és alátámasztó szimbólumára utal. A többdimenziós

szerkezet megmutatkozik továbbá a kulturális hatásokban, a patrisztikus, a skolasztikus és a reneszánsz szimbólumok vizsgálatakor, a komplex Nap-hasonlatot, a hármas bukástörténet révén megvalósuló ámorteológiát[13] és a ciklikusan visszatérő mitikus teremtésmotívumokat tekintve. Erre a sajátosan újra és újra megújuló (vagy legalábbis arra vágyó) ismétlődésre (vagy ismétlési kényszerre mint reprodukcióra) mint egyfajta folytonos (újjá-) teremtőaktusra, vagy afféle mimetikus törekvésre utal az alábbi kiemelés az újrafelismerés fogalmára vonatkozóan:[14]

„Mi az ünnep időstruktúrája, s ebből kiindulva eljuthatunk-e a művészet ünnepszerűségéhez és a műalkotás időstruktúrájához? […] Az ünnephez hozzátartozik a visszatérés jelleg […], voltaképpen az egyszeri ünnep is igényli a megismétlést […] az ünnep visszatérése hozza létre az időrendet […]. Saját ünnepélyessége révén időt ír elő, s ezzel időt állít meg és elidőzésre késztet bennünket – ez az ünneplés. Az a számolgatás és diszponálás, mely az idővel való rendelkezésünket egyébként jellemzi, az ünneplésben úgyszólván megáll az idő. […] Ha a reprodukcióban már csak utánozzuk az egykori autentikus előadást, akkor terméketlen tevékenységre vagyunk kárhoztatva […]. Ennyiben nem véletlen, hanem a szellem bélyege a játék belső transzcendenciáján, ezen a tetszőlegesbe és szabadon választottba túlcsorduló feleslegen, hogy e tevékenységben az emberi létezés végességének tapasztalata csapódik le sajátos módon. […] a játék felesleges-jellege az a voltaképpeni alap, amelyen alkotva-formálva felemelkedünk […], felismerjük (ami) különösen a művészet játékát a természet valamennyi játéktevékenységétől megkülönbözteti: azt, hogy tartósságot kölcsönöz. […] Az újrafelismerés meglátja a mulandóban a maradandót."[15]

A 73:C:1-2 (To loue that well, which, illetve thou must leaue ere long.), ahol végül a vízbe tér a láng (well mint kút), utalhat Héliosz aranyserlegére (a Szent Grálhoz hasonlóan), ami az óceánon átviszi a Napot Nyugatról Keletre.[16] Ezzel párhuzamos lehet például az ajánlás is (the well-wishing

[13] Vö. Kiss Farkas Gábor: *Balassi Bálint petrarkizmusa és a neolatin költők*. In Hargittay Emil: *Balassi Bálint költészete európai tükörben*. Piliscsaba, 2006, PPKE. 84–105.

[14] Például a kis szerelemisten esetében, amikor álmából való ébredése után ráeszmél, hogy a forrásba került a nyila, és először találkozhat önmagával a víztükörben, és ismerheti fel önmagát újra, miután már átlényegült a megtisztulási folyamatában.

[15] Gadamer, Hans-Georg: i. m. 64–73.

[16] Kerényi Károly: *A Nap, a Hold és a családjuk*. Első rész XII. In Kerényi Károly: *Görög mitológia*. Budapest, 1977, Gondolat. 127–129.

adventurer in setting forth mint A forrásra-vágyó [kútba-kívánkozó] kalandor indulásra készen). Továbbá a 19:Q_1:4: Phaenix szava és a 59:Q_2:2: courses of the Sunne mint Nap-fordulók kifejezése, ahogy a bolyongó tengerészre utalnak a 86:Q_1:1, 4, illetve a 80:Q_1:1-2, 4, Q_2:1-2, Q_3:1-2 verssorok. Így új értelmet nyer például a sonnet: son-net mint fiú-(halász-) háló, fiúcsapda szó potenciális anagramma értékű nyelvi játéka is. Vagyis a Nap mint örökké a tengeren sodródó kalandor, aki napról napra főnixként újjászületik, miután elmerül a mélyben és másnap felbukik. Értelmezhető így a 60:Q_2:1-3 is, ami alapján az egykori fénybe születés (amikor az újszülött napvilágra jön) lassan mozog az érettség felé, amivel megkoronáztatik (dicsőséggel felnőtté válik) akkor, amikor már görbe hanyatlások küzdenek a ragyogása ellen (megöregszik, vagy leáldoz a fénye). Ez szintén párba vonható a 7-es szonett és a 33-as szonett „naphimnuszával".

„A földi lét súlyába száműzött lélek számára, mely úgyszólván elvesztette tollait s nem képes felemelkedni az igazsághoz, létezik egy tapasztalat, melynek hatására a tollazat ismét nőni kezd és a lélek újból szárnyalni kezd. Ez nem más, mint a szerelemnek és a szép szeretetének tapasztalata. Platón csodálatos barokk stílusban írja le, hogy az ébredő szerelemnek ez az élménye hogyan tartozik össze a szépnek és a világ igazi rendjének szellemi megpillantásával. A szépnek köszönhetjük, hogy sikerül tartósan visszaemlékeznünk a valódi világra. […] egyfajta biztosíték arra, hogy a valóság minden zűrzavarossága, tökéletlensége, gonoszságai, sikerületlenségei, egyoldalúságai és végzetes eltévelyedései ellenére az igazság nincs elérhetetlen messzeségben, hanem találkozunk vele. A szépnek az az ontológiai funkciója, hogy áthidalja az ideális és a valóságos közt tátongó szakadékot."[17]

Shakespeare-nél viszont nincs tökéletes szonett, miszerint a tökéletes szonett elvileg tizennégy darab tizenegy szótagú sorból, vagyis összesen százötvennégy szótagból állna. Egyetlenegy szonettnek áll minden sora tizenegy szótagból, viszont az is csak

[17] Gadamer, Hans-Georg: i. m. 27–28.

tizenkét soros, ha figyelmen kívül hagyjuk a zárójelekkel jelzett utolsó C-t (126). A 110-es és a 111-es szonett ugyan tizenegy szótagú C-kből áll, de az ideális szonetthez képest valamennyire mindegyik szonett eltér a szótagszám tekintetében. Ide beemelhető akár a mesterszonett szerkesztési kritériuma is, miszerint tizennégy egymást követő szonett első és utolsó sorainak ismétlésével kapjuk meg a tizenötödiket, azonban ilyesmire nincsen példa a Q-ban. Megállapítható viszont az, hogy a Mester mindegyik szonettben hibázik, például úgy, hogy költői eszközök használatára vetemedik, ahogy arra a 35:Q_2:1-2: All men make faults, and euen I in this, / Authorizing thy trespas with compare is utal. Ez a hibát hibára halmozás viszont utalhat a játszás és a játék összefüggéseire is.

A 138:C:1-2 alátámasztja például a hibák használatának a szükségszerűségét (Therefore I lye with her, and she with me, / And in our faults by lyes we flattered be.). Erre a 35:Q_2:3 (My self corrupting saluing thy amisse,) és a 35:Q_3:1 (Fort o thy sensuall fault I bring in sence,) is utal. A 117:Q_3:1: my willfullnesse and errors kifejezése ráadásul a Will mint potenciális anagramma miatt is igen kiemelkedő, ahogy a 119:Q_2:1: errors hath kifejezése is, a Hath mint potenciális anagramma miatt, ahogy az a 40:Q_3:4: To beare loues wrong, then hates knowne iniury. a 88:C:2: That for thy right, my self will beare all wrong. záró sorában, és a 142:Q_1:1-2: Loue is my sinne, and thy deare vertue hate, / Hate of my sinne, grounded of sinfull louing, verssorokban is megfigyelhető. Vagyis Shakespeare poétikájában a hibák konstruktív jellegének vizsgálatakor figyelembe kell venni a figurativitás problémáját is. A fentiek alapján megállapítható a szonettek esetében, hogy a Q-ban megjelenő számtalan hibaforrás (központozás, helyesírás, lejtés, rímtechnika, intertextualitás, retorikai-stilisztikai alakzatok), ami hiányt kelt vagy kivetnivalót hagy maga után a felületesség látszata miatt, éppen a tartalomban nyomatékosított alátámasztások révén válik a rejtett hibák mentén a szonettek előnyére, mint amikor a hátrányból előnyt kovácsolunk. A figurativitás során éppen az így előtérbe kerülő, hibás interpretációk által konst-

ruálódik a narratívum a Q-ban, amit az S-ben az LC is alátámaszt, a félreérthető írások történetének a bemutatásával. A mélyen együtt érző hallgató, aki az LC-ben igyekszik olvasni az előadó gondolataiban, nem feltétlenül asszociál Ámorra a szerető panasza során (vagy Erószra például az errors: Eros összecsengése mentén), amikor az LC:185: Are errors of the blood vagy az LC:202: Effects of terror szókapcsolatokkal találkozik az elbeszélésben.

Ricoeur alapján a funkcionális egység meglétét fel kell ismerni (ilyen egység például a szöveg, a cselekményszövés vagy a narrativitás), mert megfelelő kontextus által a többletjelentés kibontható, hogy ezáltal a diszkurzus szöveggé formálódjon a szimbólumok (például tűz, víz) interpretációja, vagyis a kétértelmű kifejezések másodlagos vagy rejtett értelmének kifejtése által. Mindez viszont eredményezheti az interpretációk konfliktusát, mert több párhuzamos interpretáció is érvényesülhet így.[18] Az ilyen jellegű hibás interpretációk a különböző intertextusok révén alakítják a narratívumot az S esetében is, önálló egységekbe vagy ciklusokba rendezvén az egyes szonetteket. Ez azonban kiküszöbölhető a katakrézis alakzatának az érvényesítésével, ami így már az enigma felé mozdítja el a szöveget. Az enigmára utaló mimetikus törekvést a Q-ban például azok a szonettpárok is alátámasztják, amik tartalmilag is ugyanarra az esztétikumra reflektálnak, mint a záró szonettpár, a tűzlopás és a vízbemártózás motívumát ábrázolva mitikus történetrészlettel. Mindaddig csak a lírai én és a szerelmének tárgya, vagyis a kedvese néhány korábbi tetteire vannak szövegbeli utalások (mikor eljöttem tőled köpeny nélkül, mikor szidtál engem, mikor megharagudtál rám stb.). A 145-ös, 153-as, 154-es szonettek vershármasa viszont már tényleges történetet tár az olvasó elé, a két utolsó szonett ráadásul Cupido mint a kis szerelemisten egyik epizódszerű figyelmetlenségét, amikor önhibájából majd később megtisztulhat. De hasonló egymás melletti szonettpárok a 27-28-as, 46-47-es, 50-51-es, 57-58-as, 97-98-as, 100-101-es, 113-114-es, 131-132-es, és a 135-136-os, az említett 153-154-es szonettek mellett. Ezek mellett több szonett-párosítási elv is kínáltatja

[18] Ricoeur, Paul: *Az interpretációról*. In Kovács Gábor (szerk.): *A diszkurzus hermeneutikája – Paul Ricoeur válogatott tanulmányai*. Budapest, 2010, Argumentum. 5–22.

magát, szintén tartalmilag vagy stilisztikailag, mint például a 12-15-59-64-65-ös, 49-73-as, 36-96-126-os szonettek. A különböző szerkesztési elvek érvényesülését viszont az önálló egységek kérdéseit bemutató tanulmánymunkámban részletezem.[19]

A mimetikus törekvés megjelenéséből adódó figurativitás problémája többféleképpen is megragadható a szonetthasonmások révén. Ilyen egyértelmű szonetthasonmások például az alapvetően is cikluskénti értelmezett prokreációs szonettek (1–17) és a *sötét hölgy* szonettek (127–152). A mimetikus törekvésre válaszul szolgálhatnak még a következő verssorok is: 67:Q_2:1-4 (Why should false painting immitate his cheeke, / And steale dead seeing of his liuing hew? / Why should poore bauetie indirectly seeke, / Roses of shaddow, since his Rose is true?), a 85:C:1-2 (Then others, for the breath of words respect, / Me for my dombe thoughts, speaking in effect.), a 11:C:1-2 (She caru'd thee for her seale, and ment thereby, / Thou shouldst print more, not lett hat coppy die.), és a 23:C:2 (O learne to read what silent loue hath writ, / To heare with eies belongs to loues fine wiht.)

Hódossy Annamária tanulmánycikke alapján Shakespeare 'metaszonettjeiben' a metafikció egyik legfontosabb funkciója éppen ennek a nyelvelméleti változásnak a kifejezése.[20] Hódossy meglátása alapján a művészeten kívüli probléma egyre inkább a költészet nyelvének a belső ellentmondásává válik, amiből egyrészt a retorika leküzdhetetlensége, az olvasó interpretációs kegyetlensége és a recepciós visszásságok gondja következik a Q-ban. A versek önnön nyelvüket kommentáló kifejezései mint a szavak variációja, az állandóság, az egyről egynek a poétika mellett a teológiában is erős rezonanciákkal bírnak. A vers az isteni allegorikus körülírásaként, vagyis a scriba dei hagyományának felélesztéseként mutatja be magát, és szinte mindig többletjelentésre bukkanhatunk, ha a szonettek fontosabb vagy épp furcsább képeit, fogalmait egy más, a versben nem jelölt, de a hagyományban könnyen fellelhető kontextusra való allúzióként fogjuk fel. Hódossy emiatt nyitott szonettekként értelmezi a Q szonettjeit.

[19] Horváth Lajos: *Az önálló egységek kérdései William Shakespeare Sonnets 1609-es kiadásában*. In OSZK [online]. 2015. 10. 26. http://oszkdk.oszk.hu/storage/00/00/31/73/dd/1/MFTK_Almanach_online.pdf

[20] Hódossy Annamária: *Shakespeare metaszonettjei*. In WHISTLER [online]. 2015. 09. 15. http://whistler.uw.hu/meri/sajatdolgozatok/shakkivonat.htm

A hibákkal kapcsolatban Morus Tamás is tesz néhány fontosabb megállapítást az 1516-ban megjelent *Utópiá*ban, miszerint a seholszigetieknél két játék van szokásban, amik a sakkhoz hasonlítanak: az egyik a számok csatája, amiben egyik szám a másikat foglyul ejti, a másikban pedig az erények és a bűnök csapnak össze fölállított csatarendben. Utóbbi játékban igen fortélyosan mutatkozik meg a hibák egymás közti viszálykodása és szoros egyetértésük az erényekkel szemben, valamint az is, hogy milyen bűn melyik erény ellensége, milyen erőkkel küzd nyílt harcban, milyen mesterkedésekkel támad görbe utakon, milyen segítséggel töri meg az erény a bűn erejét, milyen fogásokkal játssza ki, és végül mi módon lesz győztes a másikon. Morus emellett a lopás kérdésében is igen határozottan állást foglal az *Utópiá*ban, ami szembeállítható a 35-ös szonett édes tolvajt védő cinkos ügyvédjének a jogsértő magaviseletével, amiben szintén a hibák szépsége a tárgyalt tartalom.

Az interpretációs nehézségek azonban csak ártatlan megközelítései a figurativitás problémájának a Q esetében, ami az intertextusok révén hibásan konstruálódó narratívum és az attól határozottan elkülönülő, tudatos textuális és poétikai hibakódok érvényesülési funkciójára hívja fel a figyelmet elsősorban – ez csupán egy egyértelmű hasonlattal szemlélteti a kérdéskör komplexitását. Konkrét szójátékoknak tekinthetők például az 1:Q_1:2-ben a beauties Rose: be you this rose és a 109:Q_3:3 preposterouslie: prepost Eros lie narratív konstrukciói is, amik alapján a Rose: Eros összecsengés potenciális anagrammaként funkcionál a Sun: son szójátékhoz hasonlóan, figyelembe véve az utóbbi szópár többféle írásképét (Sun: son, Sunne: sonne) is. A potenciális anagrammák viszont már az enigmához vezetnek a narratív funkciójuk tekintetében, ami újfent a reneszánsz ámorteológiát érvényesíti. Mindez alapján összehasonlíthatóvá válnak a párhuzamok és az ellentétek a petrarkizmus hagyományának a nemzeti nyelven való alkalmazásában. Például Cupido szívbe metszett képe maga is másolata az eredetinek, ami Balassi 58. énekének 6. strófájában (Noha felmetszette

szívem közepette / Cupido néki képét / Gyémánt szép bötűkkel maga két kezével,), ahogy az Shakespeare 48. szonettjének harmadik quatrinájában (Thee haue I not lockt vp in any chest, / Saue where thou art not though I feele thou art, / Within the gentle closure of my brest, / From whence at pleasure thou maist come and part,) is megtalálható. Így például a paronomáziák, a narratív ellipszis figurája, az esetleges intencionált hiba, az enigma és a narratív egységképzés kérdésköre kapcsán figyelembe vehető a lírai szubjektum fragmentjeiként kezelt kultúrfigurák közül Cupido alakja a Q-ban. De értelmezhető mindez egyfajta babonás szómágiaként, ráolvasásként, imaként, áldásként vagy intelemként is, és így tovább. Ilyen paronomázia az A 109:C: For nothing this wide Universe I call, / Save thou my Rose, in it thou art my all esetében Erósz anagrammája mellett a Universe / uni verse a másik mérvadó szójáték. Az ámorteológia megjelenésére Q-ban példa még a 126:$C_{5:}$ Yet fear her O thou minion of her pleasure vagy a 3:Q_3:1: Thou art thy mother's glass and see in thee, mert ennek a két sornak könnyen lehet szemiotikai jelentése is, amennyiben Vénusz tükrére gondolunk, ami megjelenik Ámor és Psyché történetében. De Venusról eszünkbe juthat akár a Kitharión-hegy kertjének a Rózsája is, ami a Szépség megtestesítője a *Rózsaregény*ben. Érdekesség csupán, hogy az éltető csók motívuma miért hiányzik a szerelmi témájú költeményekből, hiszen a kiss szó összesen három szonettben szerepel, mindössze négyszer (33:Q_1:3: Kissing with golden face the meadows green, 128:Q_2:2: To kisse the tender inward of thy hand, 128:C:2: Giue them their fingers, my thy lips to kisse. 143:Q_3:4: And play the mothers part kisse me, be kind.). Habár a 33-as szonett csókol szavában újfent ott rejtőzködik a bűn szó. Végül pedig utalhatunk a gyermeteg hibákra és az ártatlan mulatságra, beemelve az értelmezésbe újfent Cupidót, vagyis Venus és Mars romlottságának a gyümölcsét, mindez viszont még pontosabb kidolgozást igényelhet.[21]

A fentiek alapján Shakespeare itt tárgyalt művét érdemes lehet egyfajta poétai románként vizsgálni,

[21] Vö. Ámor és Psziché történetével Apuleius: *Az aranyszamár* című művében, mikor Cupido elaludt, és Psyché kezébe vette a kis szerelemisten fegyverzetét, és Cupido egyik nyílvesszejével vigyázatlanul megszúrta magát, majd tudtán kívül szerelembe esett Cupidóval, miután meglátta őt, ahogy alszik, később emiatt Cupido önmagán ejtett sebet, hogy Psychébe szerethessen viszonzásképp.

ahol különféle logikai ismétlődések önálló egységeket alkotnak, ami így egy töredékes – vagy szándékosan tördelt – elbeszélő költeménnyé rendezi az S-et a záró stílusgyakorlattal együtt. Ráadásul az LC:209: deep-brained sonnets alapján az elbeszélt csábító olyan 'mély-értelmű szonettekre' hivatkozik, kedvesét győzködve a saját igaz szerelméről, amelyekkel korábban másokat is meghódított már. A szonetteket említő hős kedvese pedig az LC:43-44: Of folded schedules […] / Which she […] tore […] mentén lapokat tépett, miközben betűzte, olvasta a leírtak tartalmát, és bánatosan zokogva a folyó sodrásába vetette a szétszaggatott írásokat, amelyek miatt könnyezett az LC:6: Tearing of papers 'könny / tép' lehetséges szójátéka szerint. Ilyen értelemben viszont a záró költeményként értelmezhető LC előtti, szonettekből álló műfüzér nem értelmezhető véletlenszerűen számozott szonettgyűjteményként. Emellett a szonettekben megjelenő lírai én többször is hivatkozik saját íráskészségére, amivel eléri az olvasás és a kényszerű újraolvasás aktusát kedvesénél,[22] és a későbbi olvasóknál is, akik így mind szükségszerűen újraértelmezik a korábban leírtakat.[23]

Rövidítések listája:

C: *Couplet* – Versszak száma, utána a szám a versort jelöli, pl. C:1: Couplet első verssor.

DS: *Dedication of the* Sonnets *(A* Sonnets *ajánlása)*.

LC: *A Lover's Complaint* – Az elbeszélő költemény a *Sonnets* ciklusban.

Q: *Quarto* – Shakespeare szonettjei a *Sonnets* ciklusban. Száma alsó regiszterben, a sorok száma előtt. Pl. Q_1:1: Első quatrina első verssor.

3Q: quatrinák a szonettben

S: Shakespeare, William: *Sonnets*. Thomas Thorpe, London, 1609.

[22] Vö. *A mű önazonossága és az elemzés kockázatai.* In Szegedy-Maszák Mihály: *Az újraolvasás kényszere.* Pozsony, 2011, Kalligram. 13–29.

[23] Vö. 77:Q_3:1–4: *Looke what thy memorie cannot containe, / Commit to these waist blacks, and thou shalt finde, / Those children nurst, deliuerd from thy braine, / To take a new acquaintance of thy minde.*

William Shakespeare

EGY SZERETŐ PANASZA

Elérve egy hegy oldalát, a visszhang,
Mi lelkesít, hogy bánatán tünődj,
Megihletett; csak úgy sodort e bús hang,
S ledőltem ott, ahol mesélt a völgy;
Hamar, csodáltam, ím, egy csalfa hölgy
Lapot szakítva sírt, mint vad vihar,
S letörte gyűrűit a bús zavar.

Fején a szalmaszálból szőtt kalap,
Mi lánytekintetet vigyázva véd,
Arcát takarta; nem láthatta nap
Az elhalt báj felhasznált végzetét,
Ifjú báját Idő se tépte szét;
Hiába volt dühös, szépsége mind
Kikandikált gyűrött arcán megint.

Zuhogva ömlött kendőjén a könny,
Zilált lapjain több öntelt alak
Áztatta selymes ábráját külön,
Elárasztotta viharzó harag,
Amíg betűzte, hogy mit mondanak,
Sikoltva ráözönlött annyi baj,
Hogy elmélyült és feltört a moraj.

Bősz pillantása, mint lovas szekér
Az égövekre támadt lázadón,
Utána, mint megtört, levert tüzér,
A földre hullt a feldúlt ártalom,
Tekintetén letört a fájdalom,
Mindenfelé lövellt bizonytalan,
Észbontó volt a feltűnő roham.

Szabályosan font haja kusza volt,
Jelezték, milyen gondatlan keze,
Pár fürt kalapja szálaként hatott,
Mi sóvárgó arcán sápadt vele,
Néhány a szalaggal függött le, de

Fogságukhoz hűen tűrték soruk,
Habár nyeglén lazították maguk.

Míg vízbe fúlt a parttalan kamat,
Sok ékkövét vetette el szegény,
Egyenként nyelte mind az áradat,
Felkavarta a süppedő merény,
Törlesztett, nem maradt egy csepp remény,
Akár a jótékony fejedelem,
Ha mindenéből nincs már semmi sem.

Sok gyűrött jegyzete is volt elég,
Sóhajtva tépte, majd áztatta ár,
Hány díszes aranygyűrűt tört, de rég
Lesüppedt síremlékük lett a sár;
De több levelet rejtett a kosár:
Volt benne vérrel írt selyemvonás,
Ügyes, titokzatos, hatásvadász.

Azokkal fürdette a vízözön,
Tépázva hullt a könnye, mint a csók,
„Csaló vér!”, sírt, „hány hamisság köszön
Minden szavadból! Elcsúfít a bók,
A tinta is csak átkozódva fog!”
Ahogy kimondja, őrjítő harag
Dühíti, annyi szó hazug, hanyag.

Miközben így sírt, egy nagy csorda épp
Felé haladt, végül egy agg csuhás,
Ki hetvenkedett néha, ám a szép
Órái elhagyták, mint annyi más –
Elérte, vonzotta ily szép csapás,
Megértőn kérte, panaszolja el,
Mi bántja, hallgat addig, és figyel.

Pásztorbotjára támaszkodva, már
Illő távolban ült türelmesen,
Megint kérlelte hát, epedve vár,
Csak ossza meg a bánatát, hiszen
Vigaszt nyújt mindenre az értelem:
Lecsillapul az elragadtatás,
Ha megnyugtatja jótékony tudás.

„Atyám”, szólt, „számodra tán feltűnő,
Ha megsebzett pár átkos óra rég,
De mégse hidd, hogy elnyűtt az idő,
Szívem se vén, csak bánatomban ég:
Nyíló virág lehetnék én ma még!
Üdén virulnék, ha úgy szeretem
Saját magam, mint senki mást sosem!

De jaj nekem! Mert megnyert túl korán
Egy ifjú vágy – üdvöm ellen való –,
Ilyen természetes szépség talán
Megannyi lányszemnek kápráztató;
A szerelem akár egy új lakó,
Amint a szépségébe költözött,
Már istenítve bálványozta őt!

Bronz hajtincsei göndör fürtökön
Libbentek ajkához, ha fújt a szél,
Mit jó megtenni, édesebb öröm,
Ha eltalálja hajlamunk a cél:
Ki látta, tőle elbájolva él;
Parányi pompája is sejteti
Az Éden végtelen kegyét neki.

Arca még nem volt olyan férfias.
Álla épphogy kezdett pelyhedzeni.
És bársonyos bőre ifjú, csupasz
Szépségében volt oly gyönyörteli:
A borostáját úgy emelte ki;
Kedves kétségek táncoltak vele,
Úgy szebb, ahogy van, vagy jó nélküle.

Jelleme szép volt, mint az alkata,
Lánynyelven szólt, és attól volt szabad,
De férfidüh dúlt benne, mintha a
Tavasz záporozna az ég alatt,
Mint üde szél, mi rendetlen marad.
Indulata és ifjúsága is
Szépítette, mi benne oly hamis.

Jól lovagolt, gyakran mondták: „Lova
Azért olyan szilaj, mert rajta ül.
De büszkén, szépen vágtáznak tova!
Hogy ugrat, fordul, száguld és kerül!”

A kérdés is derék, vitán felül:
Vajon miatta oly csodás a ló,
Vagy ő szerény, és paripája jó.

Ítéletük egyhangú lett hamar:
Valóban élete az éltető,
Miatta éled annyi dísz, pazar
Tökély, mi benne kész, más mind merő
Segédlet: helyénvaló, megnyerő,
De épp csak toldalék; kívül-belül
Nem alkotják, mind tőle üdvözül.

Így féken tartott nyelvén mennyi mély
Kérdés vagy érv vitathatatlanul,
Vagy hány nyomós ok, ismételt szeszély
Javára vált előnyösen: ki túl
Vidám, csak könnyezik, ki sír, vidul,
Ha hallja őt, és érti is a szót –
Mindenkit meggyőzött és meghatott.

Övé volt annyi ifjú, vén kebel,
Legyőzte mindkét nemet ily hatás,
Szolgálatuk se volt ekképp teher,
Rajongtak érte, ez se volt vitás:
Uralta őket ily csodás varázs;
Követték óhaját, bármit szeret,
Sajátja lett minden vágy, élvezet.

Volt, aki róla képet is kapott,
Szemgyönyörködtetőt, elméset is:
A sok bolond már képzetekbe holt,
Ha jobbnak ítéltek mindent komisz
Szülőföldjükön túl, habár hamis:
Jutalmakért eseng az élvezet,
De nem, ha köszvényes nagyúr fizet.

Övé lett minden, mit keze sem ért,
Remélték, hogy mindig velük marad,
Én szerencsétlen! Boldogságomért,
Hiába voltam ártatlan, szabad,
Miatta lettem önként áldozat:
Ifjúi báját méltattam, midőn
Virágaim szakítgatta dicsőn.

De semmit sem kértem tőle soha,
Mint sok korábbi, nem gyötört szeszély;
Tiltott tisztességem védtem, hogy a
Biztos távolban ne érjen veszély;
Tapasztalásom sem volt épp erély:
Újravérző bizonyíték maradt
E sok hamis kő, prédái miatt.

De, ah, ha az, ki rossz példát kerül,
A szánandó kárt mért becsülje meg?
Erőltetik, habár ellenszegül,
Az elkerült vészt, amitől remeg?
Mi még megáll, utóbb elténfereg;
Dühünkben eltompít a sok tanács,
De edz, hogy bölcsebb belátásra válts.

A vérünket nem csillapítja le,
Ha megfogadjuk azt, mit más javall,
Mi jónak látszik, ki nem él vele,
Mit illem tilt, megárt, ha vágyba csal?
Ó, étvágy! Hited ellenére vall,
Ha ízlésfüggő már a kóstoló,
De sír az indok: „ez az utolsó”.

Annyit még mondtam róla, hogy „csaló”:
Ismertem, hódít azzal is, ha int,
Hallottam hírét, hogy hol hált, vagy, ó,
Láttam, hány lódítást leplez, legyint;
Esküdött: tudtam, hazudik megint,
Hogy minden szóképe műalkotás,
De szíve is csak csalfa megszokás.

De mindez ellenére védtem én,
Hiszen csak ostromolt, hogy: „Drága lány,
Szánd meg fájó ifjúságom! Szerény
Eskümtől ne félj, szavam sem silány,
Nem esketett még sosem ily talány!
Távolról láttam, mi a szerelem,
Ha te nem vagy, én meg sem ismerem!

Vérem vitt vétkeimre esztelen,
Minden hibám, mit rajtam látsz, csekély,

Emészt az önvád és a gyötrelem,
Nem volt az szerelem, csak kerge kéj,
De szenvedés lett minden szenvedély;
Habár elmúlt a szégyenérzetem,
Csak szárnycsapás volt minden szerelem.

A sok közül, kiket látott szemem,
Nem akadt, akiért lángolt a szív,
De vonzalmam se volt fikarcnyi sem,
Se kellem, ami kényelemre hív:
De lelkifurdalás bennem se vív,
Mert dísztárgy volt csupán mindjük szíve,
Szívem nem birtokolta senki se!

Sok sebző vágyam átlátszó hitel,
Hány halvány gyöngy és vérvörös rubint;
De kínos a pompás életvitel,
Pirít, mikor váltságuk rám tekint,
Ha holtsápadt kedv bíbor színbe hint;
Szelídség ez, rettegés hatása,
Bent tábort üt, de kívül küzd csatázva.

Nézd! Fürtjeiket adták zálogul,
Kis hajcsatra fűzték szerelmesen,
Több apróságot is kaptam, ha túl
Érzékenyen játszottam szerepem.
Kedves ékszert is adtam, és igen
Eszes szonettekkel növeltem az
Értéküket, hogy legyen mind igaz.

A gyémánt gyönyörű szép és szilárd,
De hát miért átlátszó mindene?
A sötétzöld smaragd ugyan mit árt,
Nem ragyogó, ha nincs egy fénye se?
A zafírt zenitje árnyalja be?
Opál olvasztja el? Megírtam én,
Csodás kincsük milyen mesés erény.

De nézd, hány forró vágy és mennyi zsákmány!
Szelíden legyőzték a gyöngeséget…
Beteltem, mégse ártott semmi ármány,
E kölcsönökkel így adózom érted:

Te vagy nekem a kezdet és a végzet;
Tiéd a sok szükséges áldozat,
Oltáruk voltam, védnököm te vagy!

Ó! Eszményítse mind fehér kezed,
Miért a dics megáld az égin át;
Fogadd el, tiéd minden élvezet,
Megannyi sóhaj kérlel és imád;
Követként lesem óhajod tehát,
Neked szolgálok, és a sok darab
Egyetlenegy lesz veled, s boldogabb.

E rajzot egy apáca küldte el,
Egy álszent nővér. Ez egy szent ima…
Csuháját csak dísznek öltötte fel,
Virágzott is pompás tulajdona;
A gazdag lelkek keresték, noha
Hűvös távolságot tartott, na de
Örök szerelem volt az élete.

De édesem! Szenvedés volna, ha
Felélnénk azt, mi még miénk se volt,
Megjátszanánk, mit nem láttunk soha,
A bűnhődés, ha színlelik, felold?
Mert dicsőséges híre mégse zord:
Ha égbe juttatják sebhelyei,
Kihágása hősiessé teszi.

Ó, nézd el nekem, hogy nem kérkedek:
A véletlen vetett elébe csak,
Erejét a pillanat törte meg,
Ma zárdában kereng s látszatra vak,
Hithű szemén át szerelem kacag.
Hogy el ne csábuljon, elzártan él,
De csábítóbb, hogy szabad és ledér.

De fenséges vagy! Mondd, mit ér a szó?
A széttört szívek – miket védtem én –
Forrásvizének kutam lett a tó,
Óceánodba öntöm, mi enyém,
Így, én is, neked leszek nyeremény,
Erőd betöltve hódít, győzve bír:
Meghűlt kebledre szerelmünk az ír.

Apácacsábításra vitt a vágy,
Kinek fenyítve üdve lett a kegy,
Szemének hittem, ha támadva lágy,
Akkor minden hitszegés egyre megy:
Ó, erős szerelmem! Veled nem egy
A bonyodalom, téged eskü véd,
Minden te vagy, és minden más tiéd.

Ha lenyűgözöl, mit tanít a sok
Elcsépelt példa? Lángol bár az arc,
Hány akadály hűvösen visszafog,
Vagyon, félelem, törvény, sors! A harc
Is béke veled, nem érhet kudarc,
És édesít, hiába fáj a kín,
Hogy nem gyötörheti már semmi szín.

Sok szív, mi tőlem függ, most megszakad,
Megtörten érez, vérzőn nyög, eped;
És könyörög, hogy szívedbe fogadd,
Ne küzdj az ellen, ki téged szeret,
Hiszen negédes esküm is tied,
Mint megbízható erős kötelék,
Mi szentesítve becsülettel ég!"

Ezt mondta, könnyes szeme, mint a tűz
Hevített, most is orcámon pirul;
Arca forrása oly mederbe űz,
Ahol meggátolt áradása dúl:
Ó, üdv az árnak, ha mederbe fúl!
Kristályba zárt izzó rózsa csoda,
Mert fénylő lángja víztükör-sima.

Ó, atyám! Hány hazugság pokla fér
Egyetlen parányi könnycseppbe, jaj!
De hogyha könnyek áradása kér,
Mily sziklaszívet nem enyhít a baj?
Hevül kihűlt kebel, mi oly szilaj?
Ó, csúf csalás! Hűs hit, forró harag
Fellángol, és máris halálra fagy!

Lám, fortélya is művészi tökély,
De meghatottan sírtam, én bolond!
Hagytam, hogy erkölcsöm lopja a kéj,

Könnyen lerázta gátlásom a gond;
Hasonlóságunk ekképp összevont:
Megenyhültünk, egymást siratva, sőt
Ő mérgezett, én gyógyítottam őt.

Megannyi végtelen finom fogás
Övezte, hány trükköt alkalmazott!
Perzselő pír, zaklató zokogás,
Ájult sápadtság is; eltűnt, holott
Hiába rabolt, nem játszott csalót:
Pirulva bókolt, megszeppent, ha bú
Gyötörte: falfehér lett, s szomorú.

Nem kerülhette egy érző kebel
Sem el ledér gyalázatát sose;
Szép jellemet szelídítőn teper,
De leplezetten úgy bénítja le,
Kit nyer, hogy ellenzi, mi érdeke:
S ha hőn áhított fényűzésbe ér,
Szűzi nőről és erkölcsről beszél!

Minderről üdvösségbe bújva szól,
Így rejtve el a csupasz ördögöt;
Az ártatlant csábítja ott, ahol
Felettük még a kerub őrködött.
Ifjú és egyszerű az üldözött;
Ah, én! Elbuktam, de kétség gyötör,
Hogy érhet újra hasonló gyönyör.

Ó, szeme szennyes belvízáradás,
Ó, arca pírja szalmalángnyi tűz,
Ó, szíve durva villámló csapás,
Ó, zokszava rossz leheletnyi bűz,
Ó, rajta minden csak látszatra szűz:
Elárulja, kit elárult a tett;
Megrontva újra, kit megbékített!

Horváth Lajos fordítása

ROLAND-ÉNEK

A gondolat nélküli hold hideg szaracén pajzs,
gurul, pattog a *chanson de geste* falai között,
nem gondolkodik, bizonyos szavak őt gondolják.

S ez a vers. Mint a mesében az elfeledett varázsszó.
A pogány Marszil a barlangja kincseit veszélyeztető
keresztes hadat lát, s hiába kiáltja: Szezám, zárulj!

Végül a mesélő is tárggyá öregszik, elhagyják képzetei
s képzelete is. Az ének – akarat akaró nélkül – lebeg,
leülepszik, imává csiszolódik, baljós mítosszá aszalódik,

s ezer év múlva, 2015. november 13-án, pénteken, a párizsi
Bataclan koncertteremben újraéneklik. A leitmotiv
ezúttal egy szaxkürt, egy kalasnyikov és az Allahu akbar.

AZ ÉN ÉS A NEM-ÉN VETÉLKEDÉSE

Mindenütt a kudarc a végső…
Karl Jaspers

Távozik az Én, indul, meghőköl,
csábítsa bár ég, csillagcsóva.

– Nem vágysz feltörni agy-börtönödből
a tizenharmadik dimenzióba?

– Az Én és az Én-vesztés ciklusa – a vak
embermély épp elég titkos tért nyit.

– A sumérok, pelaszgok, latinok, sémik,
a mítoszi népek és szavak
még nem Énnel mérték az égit.
S egyszer majd megint Éntelen lesz a lét itt,
s te elégtétellel adózol nekik,
a régieknek – a zord istenekig.

– Nem hiszem, hogy csak fatális tévhit
volt ittlétem! S bár árterem apad,
s vak-ár vagyok már, dolgom van még itt:
újraélni az Énben-holtakat! –

Hátrál az Én az Abszolút-Énig,
s megint elindul, s megint visszalép:

– A Nagy-Átfogó csak Nagytotált igér,
a létben a tengernyi Én a szép. –

– A Tenger-Bendő őskáoszt ürít,
rángása, kénye kataton. –

– Az Én-múlásra nincs magyarázat,
kudarcaival még próbálkozhatom.
S közelíthetem azt a Magamat,
mely az Én s Nem-Én mellett valami
külön minőség, Harmadik Anyag.

ANDRÁSSY ÚT

Izsó Zitának

A délutánt ma teljesen másképp tette le
elém az idő. Az Andrássy úton megismétlődött

a délután, visszafelé jöttem, a felhő sávján innen
hagytam el a délutánt, majd az Andrássy úton

visszafelé a felhő sávján innen a kávéházak és minden
ugyanolyan, mint egy időtévesztett másolat, újra-

ismételt helyszíneken jártam, ma teljesen másképp
tett le engem a délután elé az idő, valamilyen tévedés

ez is, mint a gyerekkor vége, idegen kézfej arca figyelt
türelmesen, ismételj meg a délutánból, mutatta,

mint visszafelé a kávéházak és minden, a sávján félre-
csúszott felhő is másolat, mitől értett félre.

GYEREKKOR-ORSZÁG

Hogy a múlt felé közeledünk, vagy
a múlt közelít felénk, bizonytalan
a következő országhatáron kívül.
Határtalan a felejtés, mint a szabad
éjszaka. Az előző várost fagyott

erkélyekkel hagytuk el, s mint egy
önmaga sértett hibáiból kigyógyult
felhő az otthontalan figyelem felett, úgy
döbbenek rá, hogy itt van, ami rég elmúlt,
mert a gyerekkor

csak másol, törölni képtelen.

Dankuly Csaba

ISMERETLEN

Esetleg a következő történt:
túszul ejtették az őrangyalom
(mert csak kell legyen nekem is
egy őrangyalom, hisz mindenkinek van
legalább egy őrangyala, állítólag,
ő a közbevetés köztem és Isten közt,
velem nélküle szóba sem áll, de talán vele se,
ha én nem vagyok), és elvették a mobilját.
Könnyen elképzelhető: már olyan hosszan
kicsengek (mindig is hosszan kell kicsengeni,
sőt a végtelenségig, de most ettől tekintsünk el,
ha lehet), és nem szól bele senki. Valószínűleg
úgy túszul ejtették (ahogy szokás), hogy ha
akarna, se tudna beszélni. Nem is engednék neki.
Vagy engednék, de úgyis csak azt mondaná,
amit ők akarnak, úgyhogy végül is inkább
kinyomom, nem akarom hallani a többit.
Terroristákkal nem tárgyalok. De mi
lesz az őrangyalommal? Vagyis velem? Őt féltem,
vagy magam? Felteszem: 1. csak kitalál
ő valamit, ha egyszer angyal (persze eddig
mért nem talált ki), 2. talán visszahívnak,
és addig meggondolom magam, kiegyezünk
(de csakis az ő kedvéért). De nem
történik semmi. Nem hív senki. Se ők, se ő.
Én se őket. Nem fogok megint a hosszabbnál
is hosszabban kicsengeni, csak hogy ugyanazt
halljam – már cseng a fülem. Egyezkedjenek
Istennel, ha tudnak, döntök végre, ő a góré,
és akkor megszólal valahonnan,
ahová bevágtam, ismeretlen, nem
is tudom, felvegyem-e.

CSAK

az öröklét annyira hosszú mondat
hogy lehetetlen pontosan megszerkeszteni

célba lőni hajszálpontosan egy koromsötét
táncteremben mely emberekkel zsúfolt

ízlésesen kitapétázni egy gyönyörű és tágas
kartondoboz-lakást gyászjelentésekkel

a faggyúgyertya ízét rezzenéstelen arccal
megdicsérni és nem gondolni a mázra

kihívni a sorsot magad ellen és később ezt
egy laza csuklómozdulattal másra fogni

RÍMALÁFUTÁSOK

Felettem ég ezer vicclámpa,
várok a szép, kerek pizzámra,
szemetel egy kevés bummzene,
borzong az univerzum bele.

Tavasz van, rút, nomád, ködös kor,
asztalon egy pohár vörösbor,
jön-megy a kifestett pincérnő,
elfeslett lelkemre páncél nő.

Nem látok semmit sem alóla,
így engem álmom vált valóra,
benne egy pizzafaló vagyok,
városod körül ki ódalog.

Tán sosem hódítja meg Tróját,
lekési élete metróját,
ott áll, majd fekszik a föld alatt,
bogárnak sok szőr- és bőrfalat.

Bár falnak, előtte én eszem,
látványnak, léleknek él e szem,
tágra kinyílik, és azt látja,
hitványnak jön el a hatványa.

JÁTÉK

Negyedszázadot jól nyavalyogj át,
nagy erőkkel csókolj rongybabát,
borítsad ki lelked versfiókját,
szóródjanak szét a balladák.

Torkodon akadjon tört ígéret,
ragadjon rád arany szemfesték,
örülj minden üres levelének,
amely megfojtja a szenvedélyt.

Semmizzen ki pont a lelked őre,
sorsodban végezzen nagymosást,
aztán menj át keresztrímbe, dőre,
úgysem tehetsz most már semmi mást.

Vasi Ferenc Zoltán

HITBÉLI SZÁMVETÉS

I.

Ne a megnyomorítót, mindig a védtelent,
ki reszketni is fél, panasza elszorul,
éltébe-holtába hamis jog nyomul, és szétfeszíti
a megszokottat – rendből káosz! –,
míg csikorgó imamalmok darálnak
lisztet, ideget, túlélni-vágyat…
Őrült örömök őröltjei,
szenvedélyük füstje Sárkányt ereget,
ám a gyász nem múl', a hamut felszedi a szél,
s a Mindenség Fiát szófordulat idézi ismét:
Istenem, csak még ezt az egyet…!
Lettem a múltnak bírhatója,
viseltes emlékezetű, konok,
felejteném a sok sziluettelen gazságot,
s nem fejtem fel (nem is nagyon értem),
az igazságszolgáltatás gépezete földi,
de ott fenn a magasban a Szellem
égitest-vigasz megannyi lénye-lényege,
felsejletlenül is tündököl.

II.

Nem lepődnék meg egyáltalán
(nem cselekszem meg a bűnbánat aktusát),
ha kitagadna az egyház,
mert ki kárvallott ugyan,
az nem elég tudatos hívő
(tehát hitetlenség áldozata),
bűnnel hasonult.
Azaz patologikus, az egyházközség átka,
sok benne az elvakult érzelem,
és elvadult az eszmevilága.
A liturgiát félálomban éli,
s az átváltás szentsége nem járja át tudatát,
a rosszat jóra cserélni mélyhitből,
s a jót a rosszból kilomboztatni.

Vétkek csöndsúlyának mulasztása,
a lelkiismeret darázsfészekbe nyúl.
Beismerem azért mégis kínból:
szétcsúszott az arcom – már nem
könnyesedem könnyen, kiszikkadtam,
s tudom, az Isten ezzel büntet,
hogy nincs igazi érzemény.
Csak az anyám képe állandó,
néz rám – mint régen –
hallgatagon és megbocsátón.

III.
Három óriás halála nyomaszt,
Cirill atya után maradt mama holt teteme,
de ő legalább feloldoztatott.
Anyám esetében ez elmaradt,
morfiumozták, eszét-testét ette a rák,
engem elküldött boltba, tökfőzelékért,
mire hazaértem, nővéremékre leltem:
Bőgd ki magad, meghalt az anyád. Úgy könnyebb!
Apámnál is elmaradt a kenet, pedig hosszan,
keserves szenvedéssel betegeskedett,
hosszan, s nővérem letekerte a kötést,
és megnézte a műtéti fejsebet.

IV.
Vagyok vigasztalan árva,
ki a gyászt minden napra legyártja,
örömtelen apa, magába zártan.
Lezárult egy-két nemzedék.
Jöhetnek a gyötrött örömök.
Itt vannak bennem a temetők.
Halottak napja. Mécsesezek.
Nehezen pótolt lakásban élem a kietlent.
Itt a régi fejfátok.
Az újan állított antik kereszt
vigyázza örök álmotok a sírkertben. És bukszusbokor.
Én meg, mint Hold bátyó, gyakran virrasztok.
Élve halódom a teleholtak után.
Mi vagyok hát? Én se értem.
Üdvözlégy, Fájdalmas Olvasó!
Ámen.

Szászi Zoltán

A kislány, aki körbehorgolta magát

– Ne nyöszörögjön már annyit, mint egy szűzlány! Hát milyen férfi maga, hogy egy vacak Priessnitz-kúrától nyafog! Na, emelje fel a fenekét, másképpen nem tudom becsomagolni! Jól van, kész! Ennyi volt! Pihenjen! – szólt rá kissé erélyesen Magic Mary az eltikkadt Utasra, akit már második napja igen magas láz gyötört. Az anyai ösztöneinek engedve a betegét már nem csupán ideiglenesen befogadó pincérnő a régi és bevált módi szerint Priessnitz-kúrával próbálta helyrerakni, őt, aki az elmúlt napok eseményei és egy alapos megázás miatt dőlt ágynak.

Ágost kamaszkorából jól emlékezett erre a hideg borogatásos gyógymódra. Ahogy arra is, hogy nagyapja – amikor ő olyan tizenöt évesen, szinte egész évben betegeskedett egy makacs vírustól és sorozatos megfázásoktól – az anyukája minden tiltakozása és féltése ellenére elvitte őt gyógyfürdőbe, erre az akkoriban igencsak felkapott, kissé drasztikus gyógymódra. Egészen az ország másik végébe, a csehországi, bocsánat, morvaországi egykori Gräfenbergbe, amit ma Jeseník-fürdőnek hívnak. Ott aztán kapott ebből a Priessnitz-kúrából eleget szegény Utas! Az orvosi javallat szerint naponta kétszer, egy órán át, aztán még ehhez járt napi kétszer félóra inhalálás sós víz és gyógyfüvek párájával, kétnaponta könnyű túrák a fürdőhely körül kanyargó ösvényeken, minden áldott nap esténként súlyfürdő, reggelente rendes gyógytorna. Az orvosok úgy gondolták, hogy ha már ott van ez a gyerek a gyógyfürdőben, akkor az S betűbe görbülő hátgerincét kiegyenesítik neki még időben. De lett is eredménye a kúráknak! Négy hét után krónikus arcüreggyulladásait, szinte már állandó hőemelkedéseit, makacs lázát mintha elfújták volna, gerince megerősödött, s a kúra eredményeként évekig még csak nem is tüsszentett Utas. Csak a lelkében maradt egy rejtett, titokzatos seb, ami inkább édesen fájt, mint keserűn. Senki nem tudott erről, s aki ezt a sebet okozta, annak már a lelke messze jár. Mi tud ilyen sebet ütni? Csak a szerelem? Vagy a halál. Egy szerelmet s halált megismert ifjú jött haza a fürdőből. Ahogy így erre a régi szép és emlékezetes, szíven sebet ejtő nyarára, a borzongató lepedők hirtelen és libabőrt okozó érintésére gondolt, eszébe jutott Utasnak az a valaki, akinek már a lelke is messze jár. Akiről nem is tudni, ki volt. Lány vagy tündér? Boszorkány vagy beteg kislány? Utasnak most az pillanat derengett elő, ahogy ott Gräfenbergben, a fürdővendégeknek szállást adó egyik szálloda ablakában meglátta a Lányt. De miért is fontos ez most? Mert ezekben a zavaros, viharos napokban, amelyek lebetegítették és ágyba kényszerítették Utast, egy, ehhez a régihez a megszólalásig hasonlító lányt pillantott meg egy homályos üveg mögött. S lehet, a viharnak, ami őt eláztatta, itt is köze lehet a lányhoz. Egy olyan pillanatban villant be az egykori Lányhoz nagyon hasonló mostani lány arca, amikor Utas minden érzékszerve

ezerszeres finomsággal fogta a világot. Lány, lány, lány, megint ezek a lányok! Ja, na! Egy régies keret, homályos üveg, ahogyan ül, s a vállai szabályos időközökben fel-felemelkednek, mint akinek valamivel folyamatosan babrálnia kell a kezével az ölében. Kísérteties! Annak a régi gräfenbergi lánynak a mása elevenedett meg.

– Bolondos emlékek, ehhez csípős adaléknak a Magic Mary táncművésznő szigorúsága, ez így vegyítve, de jó, de jó, de jó! Ha már vacogok, akkor ez kábítson, míg rám csavarja a lepedőt! – gondolta Utas, és tovább merengett és álmodozott. Betegségét úgyis csak az idő képes meggyógyítani. Mint a szíven esett régi sebeket is. Hogy azok meggyógyulnak-e egyáltalán? Mert a szív sebei…

– Milyen volt a gräfenbergi Lány? – mormolta Utas, s félhangosan válaszolt is a saját kérdésére.

– Milyen ugyan? Pont, mint az itteni lányka – morfondírozott tovább Ágost. Aki mindig pontosan szerette volna leírni meghatározó élményeit. Milyen is volt? Vagy inkább milyen is legyen? Ha már újra itt kell lennie. Legyen-e megszépített? Ne olyan, mint a valóság. Az mindig fakó. Unalmas. Szomorú. Kopott. Milyen a párás nyári erdő széle? – motyogott tovább cserepes szájjal.

– A Lány nyurga, fiatal nyírfa! Nyír? Vagy fűz? Szűz. Már megint ez foglalkoztat, na! Mint a vulkán, olyan forró. Pulzál, lüktet. Bús mélység, simuló elevenség. Ő. Mindig lázas volt. Vulkán, félig nő, félig lányka. A keze-lába hosszú, pálcika. Mellei még csak… Megmutatta egyszer! Milyen volt? Ja, az arca? Az porcelán finom. Angyalé? Nem, az giccses. Csak egy szép lányarc volt, minden a helyén, nagyjából. Alabástrom. Kínai sápadtság. Talán. Pisze orra, kismalacka orra volt. Turcsika. Meg apró fülei, két lencse alakú anyajegye a nyakán, egymás fölött. Azt jó volt nézni! Pulzáló, halk, mélykék erek hófehér bőr alatt. Homlokába belehulló rézvörös haj. Makacs száj, egyenes, vízszintes vonal, egy friss vágás. Olyan. Kár szépíteni, fogmosás után is betegszagú lehelete volt. Nem undorító, csak kellemetlen. De milyen pontosan a betegszag? Hm! A nyelve hegyes. Apró zománc fogai majdnem átlátszóak. Nem volt sokszor közel a szája. Hamvasság, igen, az volt az arcán. Vagy inkább misztikus sápadtság! Halállal előcsókolt! Igen. Valóban. Lány, serdülő, hervadó Lányka. Én kamasz voltam. Egyszer láttam a melleit. Aprók voltak, párnácskákon meredező, barna udvarú, szederszemnyi bimbók. A tompora, az sokat szenvedett. Oda sok injekciót beszúrtak. Megszámoltam a tűszúrásokat. A negyvennyolc Pendepon. Vagy miféle injekció volt az. Az felejthetetlen! Nem a Pendepon, hanem amit kirajzoltak a tűszúrások. Csillagtérkép. Igen, hát ilyen. Volt, volt, volt! Ha ő ilyen volt, akkor ilyen lehet ez az itteni lányka is? Ha már így, ha már ilyennek láttam. Lehet-e még a világon még egy és ugyanolyan, mint az a Lány, ott Gräfenbergben, a szálloda ablakában, akkor? Mikor is? Nicsak! Te meg mit keresel itt, nagypapa? Mary, úgy emlékszem, jól bezárta az ajtót. Vigyázz már, nagypapa! Nézd csak! Te, mit csinálnak azok az emberek? Ne engedd, nagypapa! Ne tegyék be semmilyen dobozba! Nincs neki semmi baja, csak az álmai ültek a tüdejére, azoktól nem kap levegőt. Ha felébred, akkor nem tud felkelni! Fél a sötétben! Nem értik? Ne tegyenek rá semmilyen fedelet! Meg vizes lepedőt se! Nagyapa, oda akarok menni, nem akarok hazamenni! Vegyék le róla ezt! Hideg, nagyon hideg! – motyogta egyre zavarosabban és halkabban Utas,

és belesüppedt az időbe, a lázba, a szomorúságba, a halállal és szerelemmel vívott első pürrhoszi csatájának emlékörvényébe. Csak aludjon már el végre, az álom gyógyít! Az egész csak álom! Utasban az elcsituló vacogás után tisztulni kezdett a benti emléktér, már megint utazott, most nem mesélt, most újraélte a történetet, a Lány és a kamasz egymással és a halállal lefolytatott csatájáról. Pontosan látta, ahogy az a Lány ott, a morvaországi, klimatikus fürdőben, Jeseník városka főterén, a SLOVAN szálló ablakában ült, és csak derékig látszott. Tökéletesen fel tudta idézni, ahogy aprókat mozdult a válla, oda se nézett a keze munkájára, inkább a kinti világot figyelte, míg ölében éles és villogó horgolótűk járták a táncot légiesen finom, hosszú ujjai közt. Álmában is, meg a valóságban is így látta ezt Ágost. Ami valós is volt, meg látomás is. A régen látott Gräfenbergbe, annak előbb vasútállomására, majd a főterére repítette őt az illúzió. A szinte álombeli és mégis valós városkába egy hirtelen megnyúlt, tizenöt éves lakli kamasz érkezett, orra körül pörsenésekkel, kiütköző bajuszkával a szája felett. Az látszott rajta, hogy az állandó láztól már nagyon fáradt. Egy nyurga fiú, de már majdnem férfi magasságú, akinek igen rossz a tartása, csupa csont és ín emberke. Egy szálas termetű idős férfi öles lépteit és tempóját próbálta követni a kétvágányos gräfenbergbi-jeseníki vasútállomás kijáratánál. Két hatalmas bőrönddel birkózott, közben bámulta a harapósan friss levegőjű városka egymáshoz simuló házait. A tornyot, a késő délelőtti bárányfelhőket, amelyek a fenyvesek, a párolt káposzta, a sült disznókaraj, meg a sör illatának tetején úsztak. Nekigomolyodva a hegyek csúcsának Lengyelország felé sodorták át az itteni ebédek csilingelését,

amit a harangszó is jelzett. Az északi szomszédnál, a jó polyákoknál akkoriban, mikor Utas kamaszként kúrákat venni érkezett e vidékre, olyan nagy volt a szegénység, hogy nem minden valóságalap nélkül a két kenyérjegy közt egy húsjegyet lengyel szendvicsnek mondták. A morva kisvárosban eközben minden olyan nyugodtnak, lassúnak, kényelmesnek és békebelinek mutatkozott, mintha a pár száz kilométer mellett pár száz évet visszafelé utaztak volna az időben. A kamaszok mindig éhesek, s bár volt már előre foglalt szállásuk teljes ellátással a városka fürdőhoteljában aznap estére, Utast és nagyapját rávette az éhség, hogy a téren lévő szálló vendéglőjében azonnal egyenek valamit. A csomagolt rántott húsok és kenyerek, a kolbász és a paprika valahol Zólyom előtt elfogyott. Itt, ezen a teraszon emberek étkeztek felettébb étvágygerjesztően. A legelső megbízhatónak látszó lehetőségként ők is beültek ide. Még jóformán körül sem nézett Utas, éppen csak kihozták a tányérokat, a poharakat a kockás abroszra, a nagypapa már dallamos cseh nyelven viccelődött a pincérnővel. Utas akkor még nem értette a cseh nyelvet, hát csak hallgatott, a galambokat bámulta, meg az idegen városka felett a szelek hátán vitorlázó felhőket. Éppen az egyik boszorkányformájú felhő miatt nézett véletlenül még feljebb. Miután jól megbámulta a felhőt is, meg az érdekes hagymakupolás és kilátós városházatornyot, amely egy négyszögletű, várszerű emeletes épület tetejéből nőtt ki, s már megismerkedett a helyi verebekkel, sőt egy macskát is látott elsurranni az egyik boltíves kapualj felé, akkor került szeme elé egy félig zárt ablak, s mögüle meghallott valami egészen halk csilingelést. Utas meglátta a Lányt. Mi lehet ez a hang? – kérdezte magától Ágost. Mintha ollók, egészen kicsi ollók csattogtak volna. Valaki pedig halk, vékony hangon ismételget egy imaszerűséget. Utasnak, a kissé beképzelt kamasznak, aki biztos volt a saját hallásában, elég volt összpontosítania, s máris tudta, mi ez a hang. Elég sokat hallotta a nagyikáját ugyanígy mormolni és halkan csilingelni. A kamasz fiú a szemében is megbízott. Ám amikor megpillantotta a terasz fölötti ablakban a Lányt, mégsem tudta, látomás, amit lát, vagy valóság. Törékeny, égővörös hajú lányka ült hatalmas karosszékben, hófehér ruhában, csipkegallérban, fehér blúzban, mint valami mozgó angyalszobor, s kezében apró kötőtűk, amelyekről tenyérnyi, cérnából horgolt hópihék girlandja omlott alá. Átölelve a lánykát. Ágost már majdnem ki is mondta, hogy jé, egy angyal, de aztán a szájára csapott inkább, megrázta a fejét, és lekapva tekintetét a Lányról inkább folytatta az evést. Eleinte óvatosan, majd egyre nagyobb falatokra vágva lapátolta magába a sült húst, káposztát és knédlit. Mikor az éhség elcsitult, belekortyolt a Kofolájába, és lassan rágva a további falatokat, újra figyelni kezdte a Lányt. Innen csak félig látszott. Félig nyitott, ódon hangulatú, homályos üvegű ablak volt, pont a terasz fölött, a szálló félemeletén, szinte karnyújtásnyira tőle és az ebédelőktől. A félig látszó lány folyamatosan ezt mormolta maga elé:

– Hat láncszemet gyűrűbe. Első sor egy láncszem, egy tucat rövidpálca a gyűrűbe, hamispálcával zárjuk a kört. Második sor egy láncszem, rövidpálca az első pálcára, majd három láncszem, egy rövidpálca végig a körön, az utolsó három láncszem helyett egy félpálcát készítek, azzal kapcsolom körré. Egy tucat ívet horgolok. Harmadik sor egy láncszem, rövidpálca a félpálcára, amivel a kört összekapcsoltam. Negyedik sor négy láncszem, amit egy hamispálcával hozzákapcsolok az előző sort

záró hamispálcához. Ha kész vagyok, kezdem az újabb pelyhet, úgy, ahogy a nagyi mutatta! – Mindezt halkan ugyan, de Utas asztalánál is egészen jól érthetően. Miközben járt a Lány keze, és beteges csillogású halványkék szemével az alatta hempergő várost, az életet pásztázta, azt a félelmetesen éles fényű nyarat. Itt valahogy hidegebb volt, mint Utas szülővárosában, de mégis nyár volt. Morva nyár, lazán nyitott ablakos, könnyebb takarós, nem az a vastag dunyhákkal burkoltató. A knédli, a sült malackaraj, a párolt káposzta ámulatot kivívó ízeivel eltelt a fiú, és tovább hallgatózott. A fura dallamú cseh nyelv, amit a pincérek és pincérnők könnyedén csicseregtek, érdekes zene volt neki. Ebbe mordult olykor bele baritonján a nagypapa, és ebbe duruzsolt bele a csak félig látszó Lány rekedtes horgolásmintája. De hát én ezt értem! – villant fel Utas fejében a felismerés. Ez a Lány, ez ugyanolyan nyelven duruzsol, ahogy én is beszélek! – tisztázta magában. Az ebéd vége felé Utas már szinte fejből fújta a Lány horgolásmintáját.

– Első sor, láncszem, rövidpálca gyűrűbe, hamispálca zárja, második sor, láncszem, rövidpálca az első pálcára, majd láncszem, rövidpálca végig a körön, az utolsón egy félpálcát készítek. Negyedik sor láncszem, amit egy hamispálcával hozzákapcsolok az előző sort záró hamispálcához. – Valahogy így, de ő már nem halkan mormolta, hanem félhangosan. A Lány a visszahallott mondókára felkapta a fejét, és rekedtes, köhécselős, szinte vénasszonyos hangon leszólt.

– Komisz vagy! Nagyon komisz vagy! Rosszul mondod, megtévesztesz! Hogy bánts engem! Rossz! Gonosz! Ó! – Mondta szinte sírósan, és hirtelen becsapta az ablakot, majd haragosan felnézett az égre. Ebben a pillanatban rézszín haján és égkék szemén egy izzó villanás futott végig. Írják is a fürdővárosi annalesek, hogy ilyen hirtelen még soha zivatar nem támadt ebben a városban! Igazi gyors vihar volt, elsöprő zivatar, amely egy rohammal mosta végig a teret. Első, szinte tenyérnyi esőcseppjei, mint aprócska rakéták, úgy csapódtak bele a még befejezetlen ebéd maradványaiba, ráfröccsentve a csúfolódó Utas Ágost tiszta ingére a párolt káposzta és a malackaraj pirosló szaftját. Boszorkányok tudnak egy pillanat alatt ilyen vihart támasztani, hirtelen felmérgedésben! Rézvörös hajú, égkék szemű, érintetlen boszorkánylányok! De erről nem tudnak az annalesek! Egy soha nem volt, de majd lesz ország képét rajzolta az ingre az étel. Egy giccses, szív alakú, mellcsontnál kezdődő, ágyéknál végződő, számtalannyi félszigetes országét. Ilyet csak elvetemült emlékkártya-rajzolók tudtak kanyarítani az ükpapa korában, még a Nagy Háború előtt! Nagypapa ügyetlenség miatti nyaklevese nem is fájt a kamasznak. Utas tudta, hogy ez hirtelen harag, nem is neki szól, inkább a kiborult mentalikőr és az esőtől ízetlenné váló, már kifizetett, de még el nem fogyasztott sör miatti. Sokkal fájóbb lett az ablak mögött rázkódva síró Lányról a szemében megmaradt kép. A vékony és színtelen száj, azon az utánozhatatlan gyermeki kegyetlenség keserve. Varázslat volt? Viharidézés? Annak átokszavait suttogta, akarva vagy akaratlanul a Lány? Mi van, ha ez a Lány egy kamaszboszorkány, vagy elátkozott tündér volt mégis? Hová vitte a fájdalmait? Mi rejtőzött a lelkében? A lélek, így mondja nagypapa, a lélek, az nyughatatlan, és mindig olyat akar, amit nem lehet. Ezért vannak a kóborló lelkek. A foltos ingjét szégyellő, a helyzettel semmit kezdeni nem tudó kamasz megpróbált megszabadulni

a ráfröccsent ételmaradékoktól, de igazán nem tudta, mit kell ilyenkor tenni. S ekkor, varázslatos égi segítségként egy csomag papír zsebkendő repült pontosan az ölébe. Honnan? Onnan. A zár ismét kattant, és ezután már senkit nem látott ott Utas, alig karnyújtásnyira az ebéd romjai felett. A nehéz függöny rojtjai ringatóztak még picit, mintha vágynának egy kis puhító esővízre és simogató szélre. Ágostnak bizsergett a füle. Tudta, mi ez a bizsergés! Esett már ő szerelembe egy pillanat alatt! Bizonyos Nóri nevű osztálytársnőjével például faliújság-készítés közben fél percig csókolózott is. Vagyis inkább egymás szájához szorították a szájukat. Aznap hazakísérte a lányt, vitte egész úton a táskáját, azt a rohadt nehéz táskát, amiben benne volt a nagyatlasz, a füzetek, legkevesebb hat könyv, szóval végigcipelte a táskát az egész városon, a sulitól a Nóri házáig, ami a város másik végén állt. Másnaptól soha többé nem szóltak egymáshoz. Csak az első szerelem szokott ilyen gyors lenni! Utast érdekelni kezdte a titokzatos rézhajú. Már csak azért is, mert egy vakkantásnyit sem tudott csehül, így csupán a nagyapjával tudott értelmesen szót váltani, és ha nem akar itt négy hétig teljesen megbolondulni, akkor a Lánnyal lehet talán beszélni. Hol és hogyan találkozhatnának? Míg ezen járt az esze, lassan elértek szálláshelyükre, s a másnapokra semmit sem gondolva elaludt, mint egy kis vadállat a szokatlanul hideg nyári éjszakában. A Sors úgy akarta, hogy Utas alaposan megszenvedje a kúrákat, az érkezéskori elázás sem tett jót. Megfázott, a láza is újra felszökött, a szállodából át kellett költöznie a szanatóriumi részbe. Nagypapa ott már nem lehetett vele, de naponta látogatta. Utas alig beszélt emberrel. Csehül érteni kezdett néhány szót, arra is hamar rájött, ha mosolyog, azzal a nővérek, konyhai ételkiadók kedvét máris elnyeri a sok fancsali képű sorstársa közt. Ha olykor még egy-egy „děkují" is kiesett a száján, attól egyenesen elolvadt a személyzet. Ám a Lányt csak ennek az egész hosszú és didergős lepedőkkel rémítő gyógyfürdői ottlétnek az utolsó péntekén látta meg újra. A fürdőorvosi váróban. A zárójelentésre várt. Csak nézte messziről, ahogy a kerekes székében ült, és ott is járt a keze. Valami fehér, finom, szinte légies dolog villogott az ujjai közt. Ágost remélte, mielőtt még bemegy a fürdőorvoshoz a Lány, rápillant. De nem. A nővér kiszólt, a Lányt kísérő ápolónő feltápászkodott, majd begurultak. A kamasz Ágost elkedvetlenedve a magával hozott regényt kezdte el olvasni. Bele is feledkezett. Annyira, hogy azt észre sem vette, amikor jó félóra múltán elgurították előtte a Lányt, aki mintha véletlenül, hosszú ujjaival kisodorta a kezéből a könyvet. Mindketten lehajoltak érte, egymásnak is koccant a fejük, nem nagyon, csak éppen annyira, hogy néhány csillagot meglássanak. Közös csillagokat? Bizony, olyat, mert osztozni kell a csillagvilágokon! A rézhajú igen gyorsan felkapta a könyvet, és odacsúsztatta Utasnak. – Bocsánat! Keress meg! A másodikon vagyok – súgta, és már gurult is tovább, svájci sapkája alól kibújt lángoló haja tűzkoronaként vette körül. Ágost szeme elé eleven szikraesőként táncoltak tincsei, amelyek a krematórium lángjával ölelkeztek alig pár hét múlva. Erre az érzésre ébredt fel Utas, a meleg, a tűz érzésére, s valami nagy megnyugvásra. Újra magához ölelte őt a láz, de már gyengébben. Hűvös kéz simította el homlokán a verejtéket.

– Persze! Hát meghalt! Tudom. – mondta tisztán Utas, és nézte, ahogy a pincérnő újra bemártja a kis vászondarabot egy lavór vízbe, és mosdatja vele.

– Ki halt meg, kedvesem? No, csak nyugodtan, még nagyon gyengécske, majdnem tíz órát fetrengett itt lázasan – búgta Magic Mary.

– Most azt kéne elmesélnem, ki halt meg, mikor, hol és mi történt. Hát semmi! Azaz, azért mégis valami. Abban a könyvben, amit ott a folyosón kivert a kezemből, abban egy cetlit találtam, egy szobaszámmal, a 213-as, fent balra a sarokban, a szanatórium csendesebbik, súlyos betegeket magába záró felén.

– Jól van, kedvesem, semmi baj. Ha a 213-as, akkor a 213-as szoba – nyugtatta tovább a láztól és emlékektől felhevült Utast a pincérnő.

– De Mary, maga tényleg ne legyen féltékeny arra a Lányra, hiszen meghalt már, régen meghalt, arról meg igazán nem tehetek, hogy az emlékezetem mindent megszépít! – mondta Utas.

– De Ágost, én nem tudom, maga mit álmodott, kedvesem! Én arra a Lányra nem vagyok féltékeny, hiszen nem is tudom, ki ő. De erre, akire hasonlít, akit az ablakban látott maga, akiről a láza kitörése előtt rajongással beszélt nekem, ettől, igen, ettől féltem magát. Mert olyan egy bolondos fickó maga! Még magát is körbehorgolja az a kis boszorkány! Ismerem!

– Micsoda? Ismeri?

– Persze! Most felállunk, zuhanyozni megyünk, nem tiltakozunk. A hideg víz jót tesz. Egy kis zuhany is hozzátartozik a Priessnitz-kúra befejezéséhez. Egészen vaddisznószaga van, ezt most lemossuk szépen!

– Mary, de ugye…

– Na, mi az már megint?

– Ugye csak irigyelte egy pillanatra azt a Lányt?

– Hm, hát igen is, meg nem is. Irigyeltem, mert szépnek látta, de…

– Ne irigyelje, Mary, mert meghalt. Boszorkány volt, nem is akármilyen. Ha harminc év után is képes így lázálmomban elővíharzani, akkor…

– Úgy gondolja, valami misztikusnak kellett benne lenni? Ugyan, Ágost, maga egy hóhányó! Nocsak, találja ki a meséje végét, így, láz nélkül!

– Igen, igaza van, Mary, be kellene fejezni. Szóval az a Lány szintén körbehorgolta magát, egy hónap alatt hatvan hatalmas hópihét horgolt. Mint megtudtam, saját szemfedelének horgolta azokat, tudta, hogy meg fog halni.

– Ez szomorú! De ezt az ötletet már tőlem lopta, ezt nem eszem meg!

– Ilyen az élet, Mary. Ilyen a mese.

– Ugyan már, valami jobbat találjon ki!

– Jó, akkor ott lesz az, hogy bebizonyította az a Lány, hogy tud vihart varázsolni. Én láttam a szemében a villanást!

– De kérem, Ágost, hiszen lehetett az sima tükröződés is!

– Mary, kérem! Én egyszer felmentem a szobájába, az utolsó napon, amikor nagyapa valami váratlan ismerős hölggyel elutazott kirándulni Wamberk városába. És…

– Na, kis huncut, és?

– Bementem hozzá. Már csak feküdni tudott. Vizes lepedőkbe burkolva. Didergett a lepedők alatt. Láttam a mellét, a gyér kis pamacskát az ölében, láttam a szinte átlátszó fogait, a rézvörös haját. Beszéltem hozzá.

– És mit mondott neki?

– Hogy én olyan vagyok, bár ha csak egyszer is találkoztam valakivel, akkor sem felejtem el. Mert az én emlékezetem ilyen! Ráadásul sok év után még meg is szépít. Mindent! Mindenkit! Az emlékezetem.

– Mit mondott erre?

– Hogy köszöni. És nem fél. De maradjak még legalább egy percig. Mert azt szeretné, ha nézném őt, mezítelenül, és lássam őt szépnek. Mint ahogy szeretném ezt az itteni lányt is így látni. Aki itt lakik, a tér sarkán. Mi lesz vele? Olyan szép, olyan megfoghatatlanul bájos és izgató. Pont a hivatalnok temetésén, viharkor, kint ült az ablakban. Horgolt. Ha jól láttam, szintén olyan hópiheszerű valamiket. Hm? Hát nem égi jelek? Mi lesz vele? Jaj, mi lesz?

– Ki fog derülni. Itt egy jó gyömbértea. Igya meg! Azon meg ne aggódjon, mi lesz a szemközti szomszéd lánykával, mert egészen véletlenül ő az én lányom. Ott lakik az anyósomnál, vigyázni fogok rá. Az meg csak nem baj, hogy szeret horgolni. Majd fog szeretni mást is! Nem fogja magát körbehorgolni, ő nem beteg, és nem egy begubózott báb. Igazi pillangó lesz-e, nem tudom. Minden adottsága megvan ahhoz, hogy az legyen. De maga meg kis gonosz! Tizenhat éves lányokat bámul. Mentségére legyen mondva, nem olyan rossz az ízlése. Az én lányom!

– Mary kedves, és ezek után is, izé, maradhatok?

– Szerinted? Ó, te!

BUKOTT ANGYALOK

3.

Mi a test, és mi a lélek? Lőrinc apósa, jóllehet már túl volt a hetvenen, éppúgy nem tudott rá válaszolni, mint annak idején, tizenhét éves korában sem. Az idő elmúlt fölötte, de a lelket nem érinti az idő, mert a lélek – ha egyáltalán beszélhetünk lélekről – az Istenhez köthető, így idő fölötti. Állt az újonnan meghúzott csehszlovák határon, és azt gondolta, erről elfelejtették értesíteni, ez még Németország volt, most újra Szlovákia vagy Csehszlovákia, vagy a Szovjet Köztársaság, vagy mi a fene. Mindenesetre katonák fogták el, holott már két hónapja béke volt, és a csehszlovák katona csehül beszélt, és azt mondta Lőrinc apósának tiltakozó, a békére hivatkozó szavaira, szóval azt mondta csehül:

– Sohasem lesz béke. Háború van, csak más eszközökkel.

Ez elég vészjóslón csengett, de a katona nyugodt volt, sőt, bizonyos értelemben vidám, mintha a háború csak afféle vidám pajkosság lenne. Tocsek tudott egyedül szlovákul, nem valami fényesen, de amúgy tűrhetően. Pozsonytól keletre született, a Csehszlovák Köztársaságban, s amikor az otthonát visszacsatolták Magyarországhoz, már az alapokat megtanulta szlovákul is. A csehszlovák katona csehül beszélt, de Tocseknek nem volt gond megérteni a csehet sem. Igaz, a cseh lágyabb, a szlovák viszont keményebb – talán ez a legszembeszökőbb különbség a két nyelv között. A cseh katona, miközben őrizetbe vette őket, vagy mi a fene, még cigarettával is megkínálta Lőrinc apósát, mert az tudott szlovákul, míg a többiek részint dunántúliak voltak, sőt volt egy srác, aki Nagyvárad mellől került ide, s most nem tudta, hogy Magyarországon maradjon-e (a nője debreceni volt), vagy pedig hazamenjen a falujába, ami megint román lett.

Vagy egy órát mentek, három géppisztolyos katona kíséretében, tulajdonképpen holtfáradtan, mert reggel óta úton voltak. De az még Ausztria volt. Vagy jobban mondva: Németország. Viszont az is csak volt, mert Németország már nem létezett. Helyettük amerikaiak, majd keleten oroszok jöttek. Vagy nyolcszor tartóztatták fel őket, de az amerikai ezredes papírja segített nekik, olyan volt ez a papír, mint egy varázsló asztalkája. Talán két hétig gyalogoltak, de lehet, hogy tovább. Mert ötvenvalahány év mégiscsak ötvenvalahány év, mondta Lőrincnek az apósa, aki már hetvenéves elmúlt, és sok minden nem maradt meg az emlékezetében. De a papiros az megmaradt. A katonák elolvasták a papirost – némelyik katona csóválta is fejét –, de továbbengedték őket. Így jutottak el a nem létező Németországból a szintén nem létező Ausztriába. Holtfáradtak voltak meg piszkosak, és a Nagyvárad mellőli srác tetves is volt. Tocsek minden este megbizonyosodott róla, hogy még nem tetves. És most, már-már hazaérve, most a csehszlovákok… Tocsek csalódott volt. Valahogy úgy élt az emlékezetében, hogy csehszlovák hadsereg már évek óta nem létezik, csak szlovák. De Szlovákia is megszűnt. Szóval egy év alatt mintha kétszer fordult volna

meg a föld, és Tocsek nem találta a helyét, egy űr volt, roppant űr, melybe belesétált, és itt az űrben mások voltak a játékszabályok, mint a valódi világban.

– Messzire megyünk még? – kérdezte a katonát, akivel már majdnem jóban volt. De a katona mintha nem is hallotta volna. Az amerikai ezredes papírja itt már nem volt érvényes. Fogoly volt, bármennyire furcsán hangzott ez most.

Közben az erdőből kiértek a síkra. Most már tudott tájékozódni maga is, már ismerős volt a környék, és arra gondolt, hogy a csehek nélkül is hazatalálna, még éjszaka is, a legnagyobb sötétben. De hát a csehek itt voltak, és nem akaródzott kivonulniuk innen. Már látta a távolból a ligetfalui házakat, melyek apró bogarakként szerteszéjjel húzódtak a láthatár szélén, kijelölve azt a helyet, amely néhány napig most a börtöne lesz, de nem sokáig, hiszen a háború véget ért. Legalábbis ezt gondolta naivan. Viszont az ismerős katona megváltozott, ahogy közeledett a célállomás felé, mely egy laktanya volt, és Tocsek már ismerte – ezelőtt fél évvel a németek tanyáztak itt. Azok sem voltak kedvesek. Nagyon unták a háborút, két akasztott ember lógott a kőrisfán a laktanya hátsó részében, ott, ahová elszállásolták az apósát mintegy harminc húsz éven aluli fiúval, és az akasztott embereknek már enyhe szaguk volt, mert nyár volt, harminc fok, és az akasztott emberek ki tudja, milyen régóta lógtak a fán. Nem voltak idősek, olyan harminc körüliek. Valamelyik német ócska pálinkát szerzett, és megkínálta a magyarokat, pedig azok félig-meddig még gyerekek voltak.

És most itt van: megint ugyanabban a kaszárnyában, de ezúttal németek nélkül és fogolyként. A kőrisfa is ott állt, mint az egyetlen alkalmatosság, amire föl lehet akasztatni embereket, úgy állt vigyázzban, mint egy kövér őrmester, aki csak arra vár, hogy hozzák az akasztatni valókat. Zoli, a sápadt és meglehetősen göthös fiú, meg is jegyezte:

– Attól tartok, hogy ez még csak a kezdet. Mi lesz, ha Szibériába visznek bennünket?

Na persze ez abszurdnak látszott, hiszen ott volt a távolban a pozsonyi vár, bár egy kicsit párában és enyhe ködben, de mint valami védőbástya, amely nem engedi elhurcolni őket. Továbbá csehszlovák katonák fogták el őket, és nem oroszok. A Szibériába való deportálásnak elég csekély volt a valószínűsége. Inkább más gondjuk volt. A laktanya hátsó szobájában vagy ötvenen voltak, az emeletes ágyak között is feküdtek emberek, és egyébként is, nyomasztó volt a levegő, hiszen nyár volt, és az izzadt testek kigőzölgései még fanyarabbá tették a levegőt, szinte elviselhetetlenné. Kálmán meg is jegyezte ironikusan:

– Hová menjek pisálni? Még a vécé is tele van a szerencsétlenekkel.

De aztán, úgy öt óra felé, megoldódott a helyzet. Jött három katona, és bár csehül adták ki a parancsot, és a foglyok (mert igenis foglyok voltak) nagy része nem értett csehül, valahogy mindenki megértette, hogy sorba kell állni, és el kell indulni. Ez is a katonasággal járt. Nem értünk semmit, de a mozdulatokból, a szavak hangsúlyából mégis megértjük, hogy mi a legközelebbi dolgunk. Már az udvaron jártak, amikor váratlanul Tocseket szólították. Egy civil ruhás pasas volt, ócska ingben és bő nadrágban, melynek az alsó szegélye a földet súrolta. Lehetett vagy harmincéves, semmi esetre sem több. „Tocsek” – mondta hangosan, és körülnézett, vajon melyik jelentkezik. „Lépjen ki. Itt marad.”

Nos, ez volt az a helyzet, amikor a pokol kapui kinyíltak. Itt kezdett elválni a morál a valóságtól. Ez volt az a pillanat, amikor a félig gyerekből fokozatosan felnőtt lesz, annak minden terhével és súlyos tanulságaival együtt. Amint megtudta – de ezt is csak később, másnap délben –, a férfit Janáknak hívták. Kilépett, mint a „katonatiszt". Még látta, ahogy elvonul előtte az ötvenfős csapat, Zolistul, Kálmánostul, mindenestül. Uralkodott magán, de kalapált a szíve, s valami azt súgta neki, hogy Zolit, Kálmánt és a többieket utoljára látja. És, bizony Isten, igaza volt. Hamarosan ketten maradtak a laktanyaudvaron, ő és az ócska inges pasas, aki enyhe parfümillatot árasztott, olyat, amilyen a legutolsó német kölniboltokban érezhető – átható és meglehetősen büdös. Az orra, pontosabban orrocskája alig látszódott. Mint a nyúlfarok – kétszer kellett ránéznie, hogy meglássa. Szlovákul szólt hozzá.

– Egyelőre a kamrában fogsz lakni – mondta. – Remélem, nem szöksz meg.

Most barátságosabb volt a hangja, nem olyan katonás.

– Majd elintézzük – mondta.

– Mit kell elintézni?

– Azt, hogy a Tocsekból Tocek legyen. Ez szláv név, nem igaz?

– Ezen sosem gondolkodtam – válaszolt Tocsek.

A Janák nevű úr megemelte a hangját, de nem fenyegetően, hanem inkább úgy, hogy kihangsúlyozza a közlendője fontosságát.

– Még sok mindent nem ismersz. De majd beletanulsz. Tizenhét évesen még azt sem tudtam, hogy hogyan néz ki a punci… Szóval a Tocsek szláv név, s a magyarosítók felületes munkát végeztek. Te tulajdonképpen szláv vagy. Mit mondjak? Marha nagy szerencséd van.

– Mit ért szerencsének? – kérdezte Lőrinc apósa.

– Új világ kezdődik. Teljesen új világ. – Janáknak meggyőződése volt, hogy ez az új világ meghozza a szerencséjét neki is, és Tocsek ügyes lesz, neki is. – Tudod, ez nem egy háború a sok közül… Nem győzelem és vereség a tét. Aki ebben a háborúban veszített, az örökre elveszett.

A kamra nem is volt olyan kamra, mint a szenes- vagy a fáskamrák, inkább egy osztályteremre hasonlított. Még padok is voltak benne. Amolyan raktárféleség volt tele hóbelevanccal, asztalterítőtől a zöld ládákig, amelyekben fegyvereket rejthetett el az ellenség, s amelyek most üresek voltak. „Itt most kipihenheted magad, reggelig nem zaklatlak" – mondta Janák, de a biztonság kedvéért kulcsra zárta az ajtót. Rengeteg idő maradt gondolkozni.

Igen, igen, mondta Lőrinc, tulajdonképpen annyi információt kapott az apósa, hogy még a sokkal tapasztaltabb ember is összezavarodott volna. Mindenekelőtt nem tudta hová tenni Janákot, aki hol leereszkedőn bánt vele, mint egy idősebb báty, hol meg a foglyaként, akivel azt tesz, amit csak akar. Főleg a titokzatossága zavarta. Valami terve van vele, de micsoda? Bezárta az ajtót, de ki előtt? Őelőtte, hogy ne tudjon megszökni? Vagy a társai előtt, hogy ne buzerálják őt? Úgy van, gondolta, a titok maradjon még egy darabig titok. Őt kiválasztották, szóval „lecsatolták" a többi katonától, vagyis az útja most már másfelé vezet – talán a sötét lyukba, mely mindent elnyel, talán a felszabadulásba, melyre olyannyira áhítozott. Csak arra nem gondolt, hogy a bűn a maga útján megy, és hogy az igazság is a maga útján megy, mert még

nem tudta, hogy mi a bűn és mi az igazság. Arra gondolt, hogy hamarosan betölti a tizennyolcadik életévét, és most, hogy a háborúnak vége lett, élni akar. Élni akar minden áron. Lefeküdt a padok közé a földre, és hagyta, hogy az alkonyat lassan beárnyékolja a helyiséget, és ott, a mérhetetlen távolságban, egyszerre csak kigyúljon egy csillag – majd kettő, majd három, és a laktanya udvarán fölgyújtsák a sápadt villanyt. Szorongva gondolt katonatársaira, hogy együtt vannak, és együtt valamivel könnyebb a fogság, mint egyedül. Éhes volt, s a csapvíz klórozott szagú volt. De az éhséghez hozzászokott egy év alatt. Lassan mindenhez hozzászokott.

Talán nyolc óra volt, talán fél kilenc, és már olyan mélyen aludt, mint tíz évvel ezelőtt, amikor még nem volt háború, amikor az anyja takarta be, és ez a betakarás olyan volt, mint a lepke szárnya: könnyű és álomba ringató. Reggel – még jó korán volt – géppuskazajra ébredt. Ez viszont már a háború következménye volt: megtanulta, hogy a legtávolabbi géppuskaszó is fölébressze, mint a távoli dörgés, mely normális embert nem ébreszt föl. Röhejes volt. Úgy kalapált a szíve, hogy majd kiugrott. Pedig már béke volt. Világos volt, de még nem kelt föl a nap, s a derült égen még látszott egy csillag. Ostoba fajankók, gondolta dühösen, hát ennek sosem lesz vége? Valaki nem tud aludni, és dühében gépfegyverez a levegőbe?… Három vagy négy sorozatot adtak le. Aztán, úgy látszik, megnyugodott az illető. Ő pedig visszaaludt úgy negyed kilencig. Janák ébresztette föl. Janák megborotválkozott, és feltűnően jókedvű volt.

– Találtam egy állást neked – hencegett. – Mit szólnál, ha a titkárom lennél.

Ő panaszkodott a géppuskazajra, mire Janák elkomolyodott.

– Most már a titkárom vagy. A géppuskákat jobb lesz elfelejteni… Örökre – tette hozzá. Majd a legnagyobb meglepetésére magyarul folytatta: – Nincs idő álmodozni. Majd meglátod, hogy az élet rövid, pedig a te korodban még végtelenül hosszúnak tűnik. – Magyarul mondta, kicsit szlovákosan, mert nem az anyanyelve volt, de magyarul. Soha többet nem beszélt hozzá magyarul, így nagyon kevesen tudták, hogy folyékonyan beszél egy neki idegen nyelven. Azt mondta magyarul: „Nem is tudod, hogy milyen szerencséd van. A Tocek a szerencséd. Persze az s nélkül."

És ő még mindig nem értette, hogy micsoda szerencséje van.

Veres István

IGAZI STRAUSS

A minőség soha nem megy ki a divatból, olvasható a Lévisz nadrágok bal első zsebeinek belső részén. Én ezzel teljesen egyetértek. Vettem is magamnak a múlt héten egy Lévisz nadrágot, bár igaz, hogy drága, meg úgyis hamisítják, pláne, hogy akciósan volt ötvenhat euró, miközben egy sima Lévisz ugye alapból száz, de a címke szerint ez hetvenhat volt eredetileg, szóval egy húszast engedtek le, gondolom, mert nemrég volt karácsony. Éppen túlestem két húzósabb héten, és a második szerda este mindent sikerült leadni a gyártásba, vigyék, gyártsák tovább, én már hozzá nem nyúlok, és akkor még bementem kenyérért a mi kis kőből faragott üzletközpontunkba, ahol megláttam ezt a gatyát. Külön Lévisz boltjuk, sötét hajú, tetovált és dekoltált eladókkal, ahogy dukálna, az persze nincs, nálunk a felvevőközönség nem akkora, de igény azért nyilván van, mert ha nem lenne, ezeket a gatyákat ide sem hoznák, hanem máshová. Ki van tehát alakítva az első emeleten egy meghitt kis Lévisz-sarok, gatyákkal, pólókkal, pulcsikkal, ingekkel, hadd örüljenek a márkabuzik. Nem tartom magam márkabuzinak, még akkor sem, ha az utóbbi években jóformán csak Lévisz gatyákat vettem meg hordtam, de úgy vagyok ezzel, hogy ha valamit naponta hordok, akkor el is felejtem egy idő után, hogy milyen márkájú, ugyanis ha kényelmes, akkor nem törődik vele az ember, egyszerűen csak hordja. Ez most kék, vagyis hát szakszerűen mondva indigó, abból is a sötétebbik változat. Olyat szerettem volna, amely gyárilag semennyire sincs koptatva, de némi halovány koptatott sávot azért rányomtak a combrészekre, hát nem baj. Voltak kezeletlenek is, csak azoknak az anyaga ettől az elsőtől már kicsit eltért, mármint a szövet struktúrája, és a színárnyalat is. Kéket azért akartam, mert van már fekete, zöld, meg rózsaszínű Léviszem is, utóbbinak fehér a belseje, de a kékek közül még nem találkoztam olyannal, amelyik világnézetemnek megfelelt volna. Az eredeti farmer meg ugye eleve kék, hiszen olyat hordtak a kaliforniai aranyásók is a XIX. század végén, szóval nadrágízlés ide vagy oda, azért kék farmere mindenkinek kell hogy legyen. Már ha jelent neki valamit a kifejezés, hogy Lévi Strauss end kampeni, amerikaias ejtésű rövidítéssel egyszerűen csak lívájsz, ezernyolcszázhetvenhárom, San Francisco, Jacob Davis és Levi Strauss, no meg a denim, a sávolyozott szövésű erős sátorvászon, amelyet utólag tesznek indigóba, attól olyan megindítóan kék.

Egyetlenegy probléma van ezzel az új nadrággal, hogy hosszú. Magam is hosszúkás volnék ámbár, ez oké is, 34-es gatyák valók rám derékban, hosszban meg 32-es, de most úgy alakult, hogy ez egy 34/34-es nadrág, 513-as modell. Bementem ugyan felpróbálni, és hát simult is rám becsületesen, kihozta a seggemet, ahogy mondani szokás, hosszban is pont okés volt, nem gyűrődött az alja, hát mondom, biztosan nőttem kicsikét, vagy a nénik szabták véletlenül rövidebbre ezt a konkrét darabot a gyárban, istenem, hát 13 perc alatt varrnak átlagban készre egy nadrágot Léviszéknél, előfor-

dul. De másnap a Dr. Martens bakancsocskám szárán bizony már felgyűrődött a rohadék. Zokniban ezt nem láthattam, mert ott pont a talajig ért. Azt meg ott a fülkében valahogy nem tudatosítottam, hogy az utcán nem zokniban járok.

Hát ez így most probléma, mert nem szeretem, ha felgyűrődik, meg azt sem, ha fel van hajtva, ugyanis mindkét opció azt a látszatot kelti, hogy a nadrággal nem vagyok teljesen összhangban. Vagy azért, mert kaptam, és nem tudtam felpróbálni, vagy mert nem vagyok képes magamnak a saját méretemben megvenni egy nadrágot. Szóval nincs min töprengeni, fel kell varratni a szárát. Gondoltam, majd anyósommal vagy valamelyik ismerős Katival, de anyósom félti a tűjét, mert a kemény farmeranyag eltöri, Katinak meg épp most rossz a gépe. Mondjuk múlt héten, amikor egy szélálló vattazsákot adtunk neki megvarrásra, azt megvarrta szépen, de most, hogy farmert kellene felhajtani, most rossz a gép. Hát lelkük van nekik is, hiába, mármint a gépeknek. Szóba jöhetne még anyukám szembeszomszédja, varrogat ő is, de vele meg az van, hogy ingyen csinálná meg, nem kérne el egy centet sem, úgyhogy valószínűleg nem is szólhatnék bele, hogyan csinálja, mert ha ingyen kapsz valamit, akkor abba igyekezzél nem beleszólni, hanem örüljél, hogy ingyen megkaptad. Az lenne a vége, hogy le sem vágja azt a bizonyos felesleges öt centit a nadrág aljából, hanem az egészet behajtja, és úgy rögzíti a behajtott részt egy vagy két sor varrással, fekete cérnával, hogy ne is látszódjon. Ez pedig a legrosszabb, ami történhet, mert egyrészt a cérna feketesége már eleve arra utal, hogy egy felhajtott, toldozott-foldozott nadrágról van szó, másrészt a behajtott ötcentis sáv miatt a vastag anyag nem úgy gyűrődik, ahogy az egy ilyen minőségi, sávolykötésű pamutszövetből készült, utólagosan indigóba áztatott sátorvászon nadrágtól elvárható lenne, hanem egy 5 centis, merev sáv keletkezik a nadrág szárának alján, ami főleg és elsősorban randa, másrészt jelzi, hogy igen, a nadrágot anyád szembe szomszédja hajtotta fel és varrta be, vélhetően ingyen, azért néz ki így. Ez nem lenne méltó ahhoz a hagyományhoz és arculathoz, amelyet a Lévisz a XIX. század vége óta képvisel, mert ugye ők maguk is írják a zsebek belső oldalán, hogy a minőség soha nem megy ki a divatból, és ezt a hozzáállást sugározza a derékrész címkéjén a motívum is, amelyen két ló áll egymásnak háttal, két kalapos fickó ostorral csapkod felettük, és ki van írva, hogy Levi Strauss & Co. San Francisco, Cal. Ez utóbbi a Californiát jelenti, csak nem fért ki, ezért rövidítették. De megoldották elegánsan. Valahogy elegánsan kellene nekem is lerövidíttetnem az új gatyámat, a Cukor utca közepén, egy sarokház alsó szintjét mellékkereseti megfontolásból bérlő nénivel, aki szekrényes varrógépével kisebb-nagyobb beavatkozásokat vállal. Nem tudom, lehet-e sejtése arról, hogy a Lévisz nadrágok már 1873 óta Lévisz nadrágok, különös tekintettel az anyag szegecselésére, a jobb farzseb belső peremhez varrott piros cetlit pedig később szabványosították, 1936-ban. Nem tudom, mennyi fogalma lehet a néninek arról, hogy a ’80-as évek közepén, amikor a farmeripar még felfelé ívelt, a szociológusok azt jósolták, hogy ez a ruhadarab húsz év múltán már sehol nem lesz, az emberek közül csak az fog farmerben járni, aki nem tud mást húzni a lábára, és fillérekért megvesz a turkálóban egy ilyen tehenésznadrágot, ahogy felénk az idősek hívták. Mert hogy ezek a farmerek még évtizedek múlva is strapabíró gatyák lesznek, volt is egy olyan plakátja, azt

hiszem, a Lee-nek, hogy a sivatagban a csontváz már porlad, de rajta a farmer a tűző napon még virít, mivel képes túlélni a viselőjét, tartósságánál fogva. Ha tehát eltelik néhány évtized, és a csontváz maradványait széthordja a szél, a nadrágot megtaláló másik sivatagi vándor minden további nélkül felveheti, és hordhatja. Feltéve persze, ha az ő mérete. Mert ha mondjuk túl hosszú lenne a szára, azt előbb rövidíttetnie kell, hiszen a gyűrött szárú nadrág a sivatagban is ronda. Pláne remélem, hogy képes lesz a néni felfogni, hogy nem akármilyen, hanem ugyanolyan, vörösréz színárnyalatú hímzőcérnával szeretném felvarratni a gatyám szárát, és remélem, lesz szíves ugyanolyan öltéstávolságra állítani a szekrényes varrógépén a tűtempót, hogy a rövidített nadrágszár is ugyanúgy nézzen ki, mintha a Lévisz gyár valamelyik nénije varrta volna, átlag tizenhárom perces normaidő alatt. És remélem, nem kér el érte tíz eurót, hanem csak maximum hármat, mert azért ez mégiscsak egy nadrágfelvarrás, nem a homokszürke alapon mattbordó zsinórozású Attilámat hoztam zipzárosíttatni.

***

Cukor utca, sarokház, alsó szint, leengedett rolók, szűrődő körtefény. Ilyen helyeken dolgoznak a mesteremberek. Az ajtó tömör, fehér műanyag, meg a kilincs is, melyen hullámos domborulatok felelnek azért, hogy az érdeklődő kényelmesen és megfelelő nyomatékkal megmarkolhassa. Legutóbb majonézes tőkehalsalátát ettem itt kiflivel – akkor még egy csekély létjogosultsággal bíró csemegebolt üzemelt ezeken a négyzetmétereken. A szekrényes varrógép mögött vállig szőke, ötvenes hölgy összpontosít, és gombostűkkel inzultál egy lila kardigánmaradványt. Mintha magában beszélne.

Köszönök.

Janka, szerintem, ha tényleg érdekel, akkor menj utána, kérdezd meg. Más is csak úgy csinálja. Ha ismerősöd nincs ott, kénytelen vagy magad bemenni. Holnap szerintem menj oda.

Teszek néhány lépést a pult felé, hogy felhívjam a figyelmet a tényre, hogy megérkeztem, és előkotrom a nejlonszatyrot, amelyben az összehajtott nadrágot hoztam. Elbúcsúzik Jankától, füle porcáról leválasztja a ráerősített fülhallgatót, és jövetelem célja felől érdeklődik.

Nagy ám a baj, jó napot, hosszú a nadrág.

Jó napot, jó napot. Terítse szét, mutassa. Rövidítés lesz csak? Megoldjuk. Vetkőzzön le, vegye csak fel.

Öt centi.

Ja, hogy meg is mérte? Ilyen kis ezermester maga?

Igen, otthon ráterítettem őket egymásra. Ami rajtam van, hosszban harminckettes, amit hoztam, harmincnégy. Öt centit vágjunk le, és azt szeretném kérni, hogy legyen ugyanolyan színű cérnával varrva a felhajtás. A felesleges rész visszahajtását, ha egy mód van rá, kerüljük, mert előnytelenül mutat.

Szóval nem akar nagy felhajtást, hahaha. Bocsánat. No nézzük. Van ám egy ilyen lehetőség is, ha már ilyen igényesnek tetszik lenni, hogy visszavarrjuk az originált. Így mondják ezt nálunk: originált csinálunk. Megcsináljam originálra? Nem érti? Az

alsó, eredeti sávot levágom, kivágom a fölös öt centit, aztán észrevétlen öltésekkel visszavarrom az eredeti peremet, hogy ugyanúgy nézzen ki.

Jó lesz úgy.

Név? Írom. Rendben, itt ez a papiros, hat euró. Most fizet, vagy majd ha kész lesz?

Most.

Jó. Jövő péntekre elég?

Nem.

Kedd délután jöjjön akkor, kettőre. Hogy hívják magát? Jól van, akkor kedden. Megcsináljuk szépen, rendben lesz. Ez egy igazi Strauss, én látom, kár lenne, ha gyűrötten hordaná az alját. Manapság már mindenki hord mindenhogyan mindent. Úgy áll a férfiakon a zakó, hogy azt el sem lehet mondani. El van igénytelenedve a világ, de főleg az emberek.

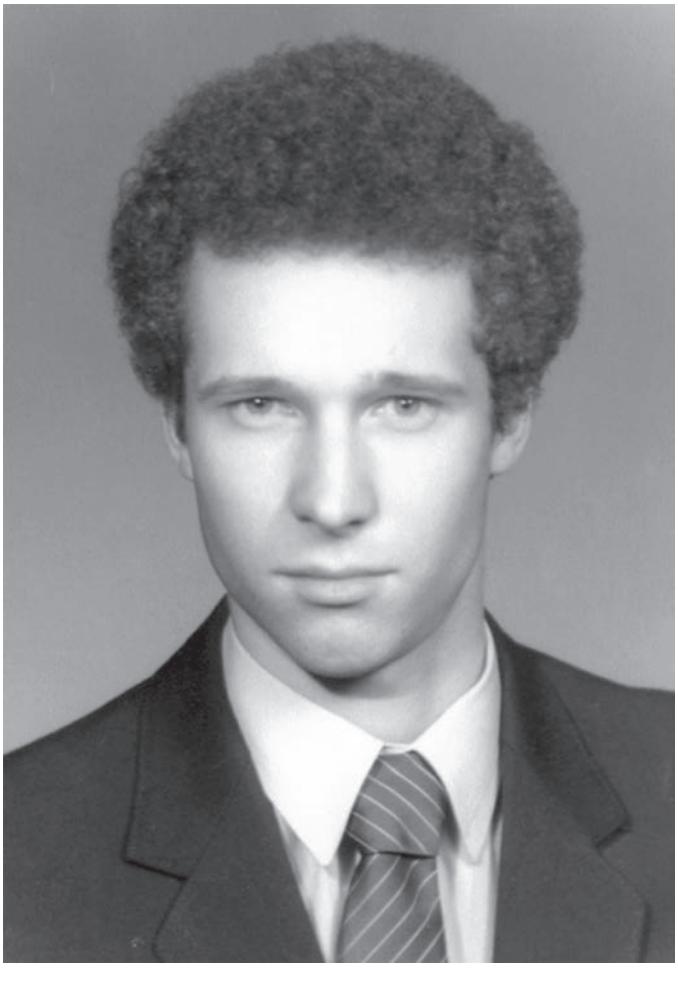

Hétvégén többször eszembe villant a kép a szekrényes varrógépen felboncolt nadrágommal, és a nénivel, aki remélem, megjegyzett valamit abból, amit mondtam neki. Talán inkább vehettem volna egy ugyanilyet 34/32-es méretben? Áttúrtam én a kirakott darabokat, de az van ezekkel a Léviszekkel, hogy minden nadrágot más anyagból varrnak. Vastagabb a sávolykötésű sátorvászon, eltér az indigó árnyalata, az egyiken fekete cérnával készült a varrás, a másikon sárgával. Fel tudják tekerni az ember agyát, de mondjuk ez a hozzáállás nekem valahogy mégis tetszik. Minden gatya alapból más, nincs ez a sorozatgyári attitűd. És nem terpesztenek be a vásárlóközönségnek, hanem vállalják, hogy az lesz, amit ők varrnak, nem az, amire kereslet van. Hiszen a minőség soha nem megy ki a divatból. Én ezt még fokoznám azzal, hogy kiiktatnám a gyári koptatású darabokat. Később bővebben kitérek arra, hogy miért. Ezzel viszont egyértelműen a cég megmaradását kockáztatnám, szóval inkább nem kezdeményezek társadalmi összefogást a témában.

Kedden vízszintes eső hullott, háromnegyed négyre értem a Cukor utcai bérelt sarokföldszinthez, amilyenben a mesteremberek dolgoznak. A rolók lehúzva, a körte éretten világít. Janka még mindig nem ment el az illetékes helyre, a varró néni a szivacsos hangszóróval a fülén tovább győzködi. Szemöldökével kérdezi, mit akarok.

Janka, el kell menned, senki nem fogja helyetted elintézni.

Kinyújtott kezébe rakom a papírt, megnézi a számot, leakasztja a nadrágot a gurulós fogasról. Elém teszi, és int, hogy a folyamat lezárult. Janka vonakodik, érezhetően nem az erőssége az ügyintézés. Vagy csak beszélgetni akar. Kihajtom a nadrág szárát, és látom, hogy nem az eredeti perem van visszavarrva, hanem hajszálvékony barnássárga cérnával beszegték, semmi egyéb. Nem mozdulok az asztaltól. A néni már hátul kotorászik, Janka kéreti magát. Észreveszi, hogy nem lett jobb kedvem, még a pultnál állok, és hátrafordul, hogy mi van.

Az volt, hogy originált csinálunk.

Le kell tennem, ügyfelem van, este visszahívlak, vágja el a beszélgetést, és a szekrényes varrógépre csapja a drót nélküli fülhallgatót.

Mutassa. Na igen. Itt az volt, hogy levágtam, és akkor derült ki, hogy szűkítve van az alja. Érti? Nem varrhattam hozzá az új szárvéghez az eredeti peremet, mert a kerületük nem volt azonos. És hát egy ilyen nadrágot csak úgy nem fogok szűkítgetni, bár ha szeretné, megcsinálhatom. Leszűkítsem magának?

Hát, nem tudom. Szerintem nem kell. De itt a cérna, ahogy látom, a felvarrásnál vékonyabb, mint amivel a nadrágot varrták.

Á, az semmi. Kimossa kétszer, és ugyanolyan lesz.

Hát, nem tudom.

Átvarrjam magának? Átszaladok rajta még egyszer a géppel, és ugyanolyan lesz. Vegye le a kabátját, két perc.

Hát rendben, de ha mondta volna, én hozok ilyen cérnát, vastagabbat. Nem probléma beszerezni. Tudja, sokat aggodalmaskodtam emiatt a hétvégén, idegeskedtem, milyen lesz a nadrág.

Idegeskedett? Min idegeskedett maga?

Hát, hogy ilyen szép nadrág, amilyet nem vesz évente, sem kétévente az ember, legfeljebb három, és már eleve dilemmáztam, hogy engedjem-e valakinek, hogy megbontsa az eredeti egységét, mert ugye az már nem az a nadrág. Pláne, ha másképp varrja fel. Nem úgy fog kinézni, mint egy Lévisz. Én pedig nem azért vettem Léviszt, hogy ne úgy nézzen ki, mint egy Lévisz, hanem hogy úgy nézzen ki, mint egy Lévisz.

No vegye csak le a kabátját, átvarrom. Ide nézzen. Itt egy vastagabb cérna, most találtam. Átvarrom azzal, és a beszegés vonala vastagabb lesz. Jó úgy? Vagy kifejtsem ezt a vékonyat, és úgy varrjam meg a vastaggal?

Hölgyem… az lenne a legszuperebb.

Na üljön csak le, két perc. Ne idegeskedjen, szép lesz. Igazi Strauss nadrág, amilyenek valamikor is voltak, én látom. Tehenésznadrág, úgy mondta a nagyanyám. Még mindig divatban vannak ezek a tehenésznadrágok? – ezt kérdezte a múltkor. Hát divatban, divatban, de már ez sem az, ami valamikor volt. Minden változik, csak ki tudja, jó irányba-e. Nem vagyok róla meggyőződve, hogy jó irányba, tudja? Nem könnyű most maguknak, fiataloknak, nem irigylem magukat. Nem vállalta az anyósa? Hát nem csodálkozom. Egyik ismerősöm szintén varr, és el sem pártol már farmerfelhajtást. Eltöri a tűt, persze. Azt mondta, ő nem fog vele kínlódni. De tudja, miket hoznak ide egyesek? Fiatal asszonykák, harminc-egykét évesek, a férjük ingeit, hogy varrjam nekik vissza a gombot. Elzavarom őket a francba. Hát észnél vannak? Ez nekem csak elpazarolt idő, aztán mi az istent kérjek el tőlük egy szaros gombért? Na, ez így szép lesz, meglátja, semmi idegesség. Fiatal még maga arra, hogy idegeskedjen. Nézzen ide. Hogy mióta bérlem ezt a helységet? Tizenöt éve. Úgyhogy maga itt nem ehetett tíz éve tőkehalsalátát, mert előttem a Zora barátnőm volt itt a fodrászatával. Élelmiszerbolt, igen, az is volt itt korábban, azt mondják, de annak már húsz éve. Akkor maga még csecsemő volt, azok pedig nem esznek halsalátát. Bár ki tudja, mi is megettünk mindent, nem voltunk válogatósak. Én még akkor a hotelben dolgoztam, utána jött csak a varrás. Hogy hívják magát? Na tessék. Ugyanolyan színű lett. Jó így? Megfelel? Na látja. Hogy más is ennyit találgat-e? Hát nézze, én erre vagyok itt. Amúgy meg más is. Mindenki saját elképzelésekkel jön. De én megvarrom, ez nem konfekció, mint a butikban. Kész ruhákat? Azokat nem vállalok. Nem hozza be az árát. Kiegészítésekért, javításokért többet el tudok kérni. Táskát hozott? Várjon, adok. Na, látja, meg is vagyunk, tessék. Nem veszi fel, hogy lássam, hogyan áll a szára? Vagy majd megáll valamikor a héten, és megnézem akkor? Rendben. Jöhet később is, persze nem négyig vagyok ám, hanem ötig, nyáron már füstöl a fejem, nem jön ide olyankor délután a kutya se.

***

Bár kijelenthetjük, hogy a felvarrás tökéletesre sikerült, mégsem vagyok elégedett. Egyre több boltban és emberen látok gyári koptatás nélküli, kezeletlen farmeranyagból készült nadrágokat, és most már érzem, hogy nekem is ilyet kellett volna vásárolnom. A gyári koptatás egy üzleti trükk, amely azt sugallja az embereknek: nem kell évekig koptatnotok a farmereteket, mert nálunk megvehetitek eleve koptatva is. Ez

olyan, mintha a rezet eleve a patinájával árulnák, ami képtelenség. Ha új, nincs rajta patina, ha pedig van rajta, akkor nem lehet új. Ez egy divatipari átverés, amely az ezredfordulón kezdett terjedni, de már maga is divatjamúlttá vált. Szükségem lesz egy eredeti, gyári koptatástól mentes nadrágra, és hiszek benne, hogy meg is fogom találni. Talán holnap, talán egy év múlva, talán később. Ezt a felvarrottat pedig továbbadom, hiszen a Lévisz gatyák bal első zsebének belső felére rá van nyomtatva, hogy ha már nincs rá szükséged, ajándékozd el. Közvetlen az után a felirat után, hogy a minőség soha nem megy ki a divatból. Talán még odaírnám azt is, hogy ami jó volt az 1870-es évektől mostanáig, ezentúl is legyen jó. Én ezt felvállalom, és mindent meg fogok tenni azért, hogy ez már valóban egy gyári koptatástól mentes darab legyen, lehetőleg 34/32-es, hogy a szárát se kelljen rövidíttetni a szekrényes varró nénivel. De az már, azt hiszem, egy Lee nadrág lesz. Nagyon tetszik a Lee nadrágok hátsó zsebeinek vonalvezetése, és a zsebeken vízszintes irányban végighúzódó hullámszerű varrás. A szegecsek pedig nem a klasszikus, kidudorodó közepű vörösréz példányok, mint a Lévisz gatyámon, hanem laposak és nagyobbak, sárgarézből. A Lee-t sokan összekeverik a Lee Cooper nadrágokkal, amelyek az első európai farmergyártó műhelyéből származnak. A Lee szintén amerikai, a Levi's fő vetélytársa volt már a XIX. század végétől. Ők nem az aranyásóknak, hanem a gyári munkásoknak gyártott egyen munkaruhákkal, overallokkal törtek be a piacra. Ebből is látszik, hogy nem vagyok márkabuzi, hiszen a konkurencia termékei is meg tudnak szólítani. De Lee Cooper nadrágom is van, egy régi szekrényből került elő, talán a '70-es években gyárthatták. Mivel a szára rövid volt, ezért egy nagy fekete ollóval térdben levágtam, és nyáron hordom. Főleg olyan helyeken, ahol nincs sok ember, ugyanis a keresztvarrás körül a lábaim közt annyira kikopott a denim, hogy időnként kilóg az egyik herém. Mégsem fogom megvarratni a Cukor utcai varró nénivel, ugyanis szerintem a farmernadrágok lassan másfél évszázados hagyományával és az általuk szimbolizált nyugati típusú szabadságélménnyel ez abszolút összeegyeztethető.

Czinki Ferenc

A POZSONYI METRÓ

„Ma már úgy hangzik, mintha mese volna...”
(*Bratislava Útikalauz*, 1978)

„Ülök.”
(Fehér Renátó)

„Slnko visí ako kufor s májom...”
(Pavol Hammel)

A huzat

A fiú kilógatja a lábát a konyhaablakon. A párkányon ül, figyeli a munkásokat a ház előtt a korai nyárban. Kilenc emeletnyi űr a lába és a fejek között. Odalent küzdenek a kérges földdel. Csákány kellene ide. De minek egy újabb lyuk, egy újabb gödör ebbe a városba. A nyitott ajtón át hallja a szobájából a hordozható Tesla lemezjátszó hangját. Ha ennyire hordozható, akár ide is hozhatta volna magával a konyhába, de most már körülményesebb lenne visszamenni érte. Nem is tart addig a cigaretta. Pedig iszonyú lassan szívja. Minden slukknak története van. Odaképzel valamit ebbe a városszéli üres égbe. Felhőkarcolókat, repülőket, szárnyukkal csapdosó hatytyúkat, esetleg hegyeket, nézi a nagy józan semmit. És még egyszer beleszív. Hátha. Hamarosan kattanni fog a lemezjátszó, aztán jön a sistergés. Amikor a tű, a hangszedő a semmit közvetíti. Pedig jó lemez ez. Mi is a címe? Mindegy. Fekete, kék és rózsaszín villanásokat lát az égen, noha adatközlőmnek fogalma sincs arról, hogy a Rolling Stones ebben az évben adja ki a *Black and Blue* című lemezét, egy másik országban Szécsi Pál meg a *Violák*at. Negyvenhetedik napja hallgatja ugyanazt a lemezt, és a konyhaablakban ül, a lábait kifelé lógatva. A család is megsínyli a dolgot. Nővére már a huszonegyedik napon a barátjához költözik a város dombokkal szabdalt végébe. Apja egyre kilátástalanabbul rója köreit a telepen, néha már a kocsmába is elfelejt bemenni, olyan szomorú. Anyja napi bevásárlásai vagy a fodrásznál töltött órák egyre hosszabbra nyúlnak. Lent a munkások adnak még egy esélyt a gödörnek, újabb ásócsapásokat hallani. Egyre mélyebben hajol előre, néz bele a gödör szűkülő sötétjébe. Fekete lyuk a munkásmozgalom galaxisában. Egy mindent elnyelő apró sötét pötty a keleti blokk hatalmas térképén. Eltűnik benne a fény, a tekintet. És kinő belőle a jövő. Ebből úgysem lesz semmi, gondolja, és mintha odalent meghallanák, komótosan pakolászni kezdenek a kantáros-nadrágosok. Véget ér egy újabb nap az épülő telepen. Amikor anyja belép a bejárati ajtón, adatközlőm hideg fuvallatot érez akkori fiatal derekán. Elpöccinti a cigicsikket. A lemezjátszó kattan a másik szobában. Amikor anyja meglátja az ablakban, kilógó lábakkal, a bejárati ajtót nyitva felejti.

Egy percig nézik egymást. Az ég szerelmére, fiam, megfázol ebben a kurva huzatban. A lemezt meg kellene fordítani.

A kés

Egyébként már több hónapja figyeli a hattyúkat. Akkor vette őket észre a töltés túloldalán, a keskeny vashíd mellett. Akkor még nem gondolt semmi másra. Nézte őket némi áhítattal, lenyűgözte a fehérségük. Az alakjuk. Meghökkentő létezésük a telepi rengetegben. Szólt a lánynak is, beszéltek róla. Egyáltalán, mit keresnek ott? Az emberek lemennek a kanálishoz, kutyát sétáltatnak, gyereket tologatnak, erre ezek elhápognak mellettük, mintha övék lenne az egész lakótelep. Honnan jöhetnek, és hol alszanak? Egyáltalán, milyen pózban alszik egy hattyú? Elheveredik, és fejét a szárnyán pihenteti? Szokott-e nyújtózkodni például? Hogy mekkora szárnyai vannak ennek is, amelyik épp itt téblából mellette! Adatközlő hősöm máig nem tudja, honnan kerültek a hattyúk 1976 tavaszán az épülő pozsony-ligetfalui lakótelepre. Még az is lehet, hogy itt maradtak. De akkor hol bujkáltak eddig? Egyre kilátástalanabbul szürkül a délután. Negyedszer hallgatja ugyanazt a kislemezt. Az énekes valami májusról, bőröndről duruzsol, meg még ki tudja, miről, adatközlő hősöm erre már nem is emlékszik pontosan. Ja, igen, a napról. Ahogy sétál aznap este a Krčma Lipa felé, megint eszébe jut a rövid hajú lány. Amikor belépett Az Ördöghöz címzett fogadóba, amikor másnap reggel sétáltak hazafelé. Aztán eszébe jut a majális, megáll, rágyújt. Pedig már csak pár lépés van a kocsmáig. Nem a teraszon ül le, tele van, és amúgy is tudja, hogy az öregek bent vannak. Ülnek a legapróbb asztalnál a kályha mellett, télen, nyáron és örökké. Borókapálinkát tesz le az asztalukra, és azonnal a tárgyra tér, a hattyúkról akar tudni. A vékonyképű sapkás férfi forgatja a kezében az üres poharat, ránéz a szakállasra, megbízható ligetfalui lakosok, itt élik le az életüket. Adatközlőm beleborzong a gondolatba. A hattyúk hallatán nem várt szóáradat indul el, később mások is csatlakoznak, mindenkinek van elképzelése. Észveszejtő képtelenségek röpködnek a kocsma csupasz izzói alatt. A legvalószínűbb persze, hogy mindig is itt voltak. Miért költözne ide egy rakás hattyú, erre az épülő, istencsapása helyre? Mi jó itt nekik? Semmi. Itt senkinek se jó. Majd egyszer csak jön egy teherautó, felpakolják az összeset a ponyvás platóra, aztán viszik a dögöket. Kitelepítendő hattyúk. Vagy éppen idetelepítették őket büntetésből. Biztos politikai ügy. A hatytyú is biztos jelent valamit. Alighanem provokáció lesz. Ki kell irtani a hattyúkat. A vékonyképű öreg, aki eddig végig hallgatott, olyan jelentőségteljesen forgatja az üres poharat, hogy végül megkapja a második borókapálinkáját is. Csak ekkor szólal meg. A hattyú elkészítése trükkös dolog, mondja, és az üres poharat az asztalra teszi. Türelem kell hozzá, és finom kéz. Vétek a nyársra húzni, vagy elherdálni roston a húsát. Kivár, cigarettára gyújt. Csak akkor folytatja, amikor már biztos a teljes figyelemben. Hattyúkenyeret kell csinálni belőle. A csapos is kikönyököl a pultból. A fiatal hattyút megkopasztjuk, leperzseljük, a belét kiszedjük. Vékony csíkokra kell metélni a húsát, bő zsírú szalonnával összekeverni, aztán mozsárban összezúzni. Borsot, szegfűszeget kell hozzáadni, sót és szerecsendiót. Aztán átnyomod a szitán.

Vajat adsz hozzá, aztán a pástétomtésztával lefeded. Meleg vízfürdőbe állítva párolod hét órán keresztül. Nem nézegeted. Bízol a hattyúdban. Amikor formába öntve tálalod, remeg, csillog, illatozik, megáll alatta a Föld a forgásban. Aztán a szárnyakhoz látsz hozzá. A levágott szárnyakat paprikás lisztbe forgatod, de akkora serpenyő csak a pokolban van. A Pozsony-Ligetfalu nevű bolygóváros fölött egy pillanatra ekkor valóban megáll az idő. A kétezerkétszáz óra napsütésből, amit ennek a városnak kiutalt a Jóisten, elmúlik egy újabb adag, szürkéskékre vált az ég a Lipa fölött is. A teraszon megállnak a korsók, nem koppannak a vasasztalokon, a vendégek nem rugdossák cipőorrukkal a kavicsot, nem hintáznak a rácsos székeken. Mondataik türelmesen várnak a befejezésre. Adatközlőm hosszan nézi a vékonyképű férfi vonásait, a szemeit, hiányos, sárgásszürke borostáját, már éppen elképzelné a pokol üstjeit, serpenyőit, jó kedélyű kuktáit, amikor újra beindul a mozgókép, csikordulva mégis döccen egyet a bolygó a tengelye körül, és feléled a Krčma Lipa. Aztán újra a moraj. Mindenki visszatér a korábbi beszélgetéshez. Hé, öreg, kérdezi adatközlőm, ha elkészül a lakótelep, hova mennek ezek a hattyúk? Miért, én hova megyek? Maradnak, bazmeg, maradnak. Vagy itt sem voltak. Adatközlőm keveset alszik az éjszaka. Rémálmai vannak, többször felébred. Amikor megunja a forgolódást, a konyhába megy. Kihúzza a fiókokat, egyiket a másik után. Az utolsóban végül megtalálja, amit keres. Kezébe veszi a kést. A konyhai neont lekapcsolja maga után, és már a lépcsőházban jár.

A hattyú

Nem olt villanyt. Adatközlőm a sötét lépcsőházban botorkál lefelé 1976 júniusában a hetedik emeletről. Az ablakokon csak itt-ott világít be a kiépülő közvilágítás fénye. Amikor kiér az utcára, a töltés felé fordul, és a vörösre mázolt vashidat keresi. És hogy villanjon valami fehér a kanális mellett. Vajon hol lehetnek ilyenkor? Hol alszanak? Idén május elsején ugyanerre jöttek, szaladt mellette a rövid hajú lány, a hosszú pulóverében és hangtalan tornacipőjében. Véget ért a koncert a Duna-parti színpadon. Már pakoltak a zenészek, amikor ők is elindultak. Ha lehet, még ennél is sötétebb éjszaka volt, még kevesebb lámpa égett az új építésű telepen. Tavasz volt, szinte nyár, könnyűek voltak, megittak egy üveg fehérbort a fűben, aztán Prágáról, Bécsről meg New Yorkról beszélgettek, meg a basszusgitárosról, hogy az előző jobb volt. Ekkor értek a töltés közelébe, és indultak az egyre sűrűsödő paneltornyok felé. Adatközlőm most leereszkedik a vashíd alá, és nyomokat keres. De nem nagyon tudja, hogy milyen is pontosan egy hattyú lábnyoma. Talán ha elhagyott volna néhány tollat. Arra gondol, hogy az öreg biztosan összevissza beszélt, ugyan hogy lehetne megsütni egy hattyú szárnyát, nincs ennek semmi értelme. Már éppen visszafordulna, amikor a ritka nád mögül előlép a fehér villanás, mintha alakja, tekintete is lenne, és felé tipeg. Egy darabig mintha néznék egymást. Aztán már csak az iramodás. Adatközlőm megcsúszik a sáros kanálisparton, néhány fehér toll a kezében marad. A kés markolata belerajzolódik a másik tenyerébe. De már rohan is tovább. A hattyú meglepően gyorsan távolodik, persze nagyon sötét is van, a víz mentén haladnak. Ha

a hattyú belemenne a vízbe, már késő lenne, de inkább a füves, fás terület felé fordul. Már csak néhány méter választja el őket egymástól, amikor a fehér folt eltűnik, nem tért ki semerre, mintha a föld nyelte volna el. A fiú tesz néhány lépést előre, szorosabban rámarkol a késre, amikor azt érzi, hogy már nincs a lába alatt semmi. Egy rövid pillanatra újra megáll minden, mint előző este a kocsma kavicsos teraszán, és erre a rövid pillanatra adatközlő hősöm a levegőben áll, megszűnik a talpa alatt az általa ismert világ. Csak utána zuhan bele a végtelen gödörbe a tervezett pozsonyi metró nyomvonalán. Sáros göröngyökön csúszik lefelé, amíg válla neki nem csapódik a betonfalnak. Kell egy kis idő, amíg a szeme megszokja a sötétséget, megszokja a semmit. Szédül, az esti sörökhöz, pálinkákhoz és a lázas rémálmokhoz most hozzájön ez a becsapódás. Nem tudja, hogy valóban szédül-e, vagy csak a talaj ilyen. De kitartóan halad előre. Először a bokája bicsaklik meg, mintha a sínek közé lépne, aztán a jobb kezét horzsolja le, a bal csuklója mintha meg is repedne. A hasát vasbeton gerendába üti, a hátát dróthuzal horzsolja le. Bal szemébe kampó akad. Amikor végre hazaér, felkapcsolja a neont a konyhában. A fehér foltot maga mellé ülteti a padra. Fejük egyszerre bicsaklik oldalra. Amikor anyja a konyhába lép, megáll előtte, szelíden nézi. Megsimogatja a fejét. Aztán a hattyúét is. Másnap reggel adatközlőm egy jókora, spárgával átkötött kartondobozzal sétál át az új hídon Az Ördöghöz címzett fogadó felé.

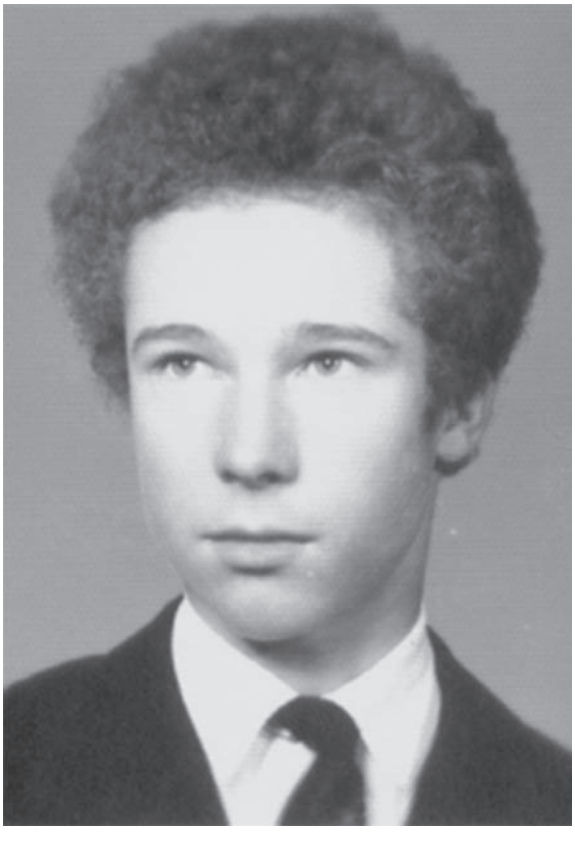

Forgách Kinga

„NEM FÉLEK AZ EMLÉKEKTŐL"

SZÁSZI ZOLTÁN A *SZOKOTT HELYEN HATKOR* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

„Ne gyere nekem azzal, hogy minden az első mondaton múlik" (7.). Emlékezni nehéz. A múlt néhol homályos, néhol fájdalmas. Nem könnyű hát elkezdeni az utat visszafelé sem. Szászi Zoltán új regényében mégis arra vállalkozik, hogy emlékezzen, meséljen és tanúságot tegyen egy olyan múlt mellett, amelynek megismerése által közelebb kerülhetünk jelenünk történéseinek megértéséhez is.

A szokott helyen hatkor egy dialógusregény. Nincsenek benne táj-, vagy személyleírások, nincs benne narrátor. Csupán párbeszédek vannak tizenhat fejezetbe sűrítve. Mégsem dráma. Pedig ha az lenne, lehetne olyan Ibsen-féle analitikus jellegű jelenetsor, amelyben a múlt traumáinak fokozatos felfedése által értjük meg a jelen kilátástalanságát. Csakhogy ez a mű nem egyszerűen visszavezet minket egy történelmi helyzetbe és időpontba, hanem ehelyett, még egy csavarral, dupla fenekű múltat hoz létre.

Három pontosan meghatározott idősíkunk van ugyanis. Az első a jelen, vagyis 2014 áprilisa. Ez az idősík adja meg a regény keretét, innen indulunk, és körülbelül ide is térünk vissza pár hónap eltéréssel. „Talán az én hibám, hogy sose tudok belevágni a dolgok közepébe, mindig kell valami felvezetés, vagy egy kis félrevezetés" (9.). A regény középpontja mégsem a XXI. század, hanem a rendszerváltás időszaka, pontosan 1989. június 15-ének délutánjától egészen 1990. január 5-ig. Ebben az idősíkban zajlik a cselekmény, vagyis itt történnek meg a visszaemlékező beszélgetések, melyek érintik a világháborúkat, ´56-ot s leginkább a kommunista rendszer éveit. Egy történelmi fordulópont jelenébe érkezünk meg.

A kötet alcíme *(történt-e valaha valami is?)* előrevetíti a mű központi problémáját, vagyis az objektív történelemleírás lehetetlenségének és az emlékezés nehézségeinek kérdését. „Azért is nehéz, Öcsi, mert talán úgy, ahogy én emlékszem rá, nem is létezett soha, csak én szerettem volna, hogy olyan legyen, s annyira szerettem volna, hogy így emlékszem rá" (54.). Az egész regény folyamatosan játszik az elmesélhetőség és a szubjektív múlt felderíthetőségének határaival. Egybecsúszik mikro- és makrotörténelem, egyéni és kollektív sors, múlt és jelen, tény és mese: „Mindenre emlékszem, és semmire sem pontosan" (8.).

Szászi arra sem felejt el rájátszani, hogy mennyire nehéz fiatalként megérteni a múltat, az előző generációk traumatizáltságát („néha követni se bírom, ki mit mond, kiről is beszél éppen" – 68.). Tulajdonképpen az egész regény a fiatalság és az öregség ellentétéből táplálkozik (noha az idős szereplők csak ötven-hatvan évesek), ami egyben tapasz-

talatlanság és tapasztaltság, forrófejűség és higgadtság, tudás és nem tudás ellentéte is. Éppen ezért ez a regény nagyon erőteljesen szól a mostani fiatalokhoz, hozzánk, akik '89 után születtünk. Mert mi vagyunk azok, akiknek már a rendszerváltás is csak egy homályos mese, amiről pár oldalt olvastunk ugyan a gimnáziumi történelemkönyvben, de valójában fogalmunk sincs róla.

A dialógusokat beszélés és hallgatás váltakozó dinamikája építi föl. Emiatt kicsit nehezen is indul be a regény, mert az elején több a titok, a nem beszélés, a kimondás halogatása, mint a valós történés és beszéd. A mű éppen abban az időszakban játszódik, amikor elkezd megborulni a rendszer, vagyis amikor eljön az ideje a nyílt beszédnek: „Figyelj, mert hamarosan eldobom a poharat, aztán ki mesél arról, mi volt itt? Senki, mert senki nem akar rá emlékezni" (39.). Minden egyes mondatot meghatároz az, hogy mi az, amiről nem lehet beszélni a félelem miatt, és mi az, amiről a fájdalom okán kell hallgatni. Lassú oldódás és feltárulkozás ez a könyv. A múlt eseményei, a városés családtörténet lassan, homályosan bontakoznak csak ki. Ezek a mesék ellenpontok kívánnak lenni a kommunista rendszerrel szemben, mely minden lehetséges módon el kívánta törölni a múltat: „De hogy a múltat végképp eltörölni! Ez volt a jelszó!" (28.)

Nem kerüli ki a regény a nosztalgia témáját sem, ami együtt jár az emlékezés motívumával. „Öcsi, vének vagyunk már, hát felejtünk. Meg nosztalgiázunk is, sok mindent megszépít az emlékezet. Bizonyos dolgok meg kikopnak az emlékezetből. De a fontos dolgok nem vesznek ám el" (52.). A nosztalgikus mesék leginkább az egyéni élettörténet eseményeihez kapcsolódnak, melyek összefonódnak a mindenkit érintő traumatikus történelmi események személyes aspektusaival, izgalmas egyveleget alkotva.

A nosztalgia egyik legfőbb célpontja a cselekmény, a beszélgetések helyszíne, Nyomródtornya (a névválasztás a Nimród király által épített Bábel tornyára utalhat). A fiatal főszereplő, Öcsi legfőbb célja az, hogy valamit megfejtsen a felvidéki város történelméből. Ebből a szempontból Szászi Zoltán folytatja egy korábbi regényének, *A Zimankó és a város szíve* című könyvének küldetését, mely szintén a rendszerváltás körüli időkben és napjainkban játszódik. Abban a történetben a hatvan év körüli Zimankó visszatér Felvidékre, hogy ott megkeresse városának szívét, vagyis hogy feltárja a múltat, a közösség régi történeteit. A két mű tehát erősen kapcsolódik egymáshoz, nem is beszélve arról, hogy a fő mesélőnk ebben az új történetben Havas Z. (Zimankó) Miklós. „Az a kérdés nem hagy békén, milyen lehet egy igazi város?" (160.)

A szokott helyen hatkor ugyan egy beszélgetésregény, mégsem válik unalmassá, mert az író minden egyes dialógust konkrét szituációba és történésbe helyezett. Így nem csak arról van szó, hogy a Dzsungel nevű kocsma teraszán elhangzó mondatok, visszaemlékezések alkotják a regény egészét, hanem minden beszélgetésnek, történetnek van egy jelenbeli kerete is, mely az éppen zajló rendszerváltás eseményeiből és a szereplők életében történő változásokból áll össze. A szöveg élőbeszéd-szerűsége viszont végig nagyon meghatározó marad. A szereplők közvetlenül, szlengesen beszélnek, Szászi sokszor régi vagy helyi szavakat (csikuli, cuccflekk, fricc, gulyka) is beépített a dialógusokba. Az élőbe-

szédszerűséghez hozzátartoznak a folyamatos elkalandozások, ismétlések is.

Voltaképpen ez a mű fejlődésregénynek is nevezhető lenne, nem a rendszerváltás szempontjából, hanem Öcsi személyiségfejlődésének szemszögéből. Ő ugyanis felnő az alatt a félév alatt, amíg a mesélés zajlik. A múlt megismerése által érettebbé, felelősségteljesebbé, komolyabbá válik: „Látom, azért maradt benned valami a régi Öcsiből, de az új, az okosabb is kezd kibukni olykor" (285.).

A könyv végén visszatérünk a XXI. századi jelenbe, oda, ahol a fiatal Öcsiből már középkorú, érett férfi válik, aki meg is kapja a stafétát a történetek továbbmesélésére: „Írd meg, ha nincs más mód megőrizni, mint az újjáálmodás" (294.). Bár a regény utolsó pár mondata melodramatikusra, s emiatt hiteltelenre sikerült, a könyv egésze értékes és fontos alkotás. Nem tudni, hogy mennyi benne az önéletrajzi motívum és mennyi a fikció, de talán nem is érdekes, hiszen a mese akkor jó, ha komolyan lehet venni, ha valóságnak érezzük minden mozzanatát. „Tudod, aki akar, az tud, aki tud, az mer, aki mer, annak a világ is megnyílik, és megnyílik a múlt is, mert tudja, mit, kit hol és hogyan kell megkeresni abban a fura dimenzióban, amit emlékezetnek hívnak" (150.).

(Szászi Zoltán: A szokott helyen hatkor. Kalligram, Pozsony, 2015, 296 oldal, 2700 Ft/9 €)

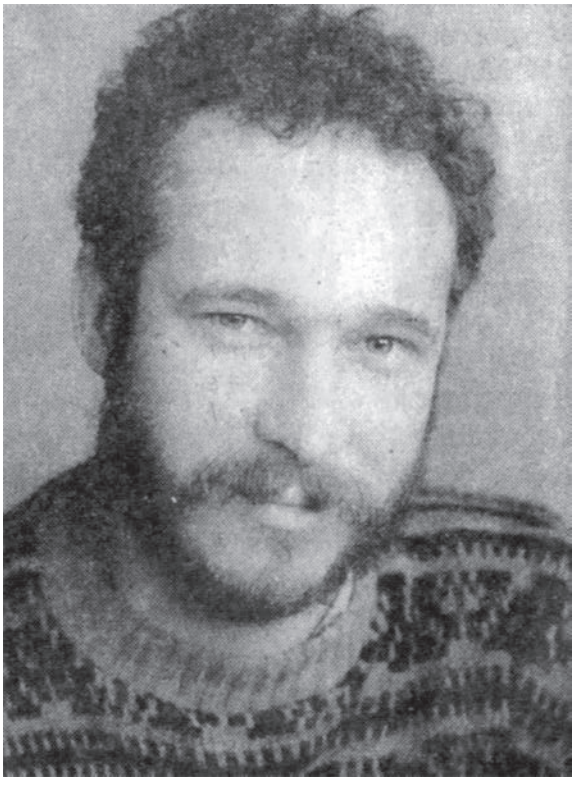

KELEMEN EMESE

TÚLCSORDULÓ ÁTGONDOLATLANSÁG

BAKA L. PATRIK *VÉRBÓKOK* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Baka L. Patrik legújabb kötetében több novella és egy kisregény kapott helyet. Az olvasó a fülszöveg alapján ajánlatot kap arra, hogy ne csak külön-külön olvassa a műveket, hanem egységes kompozícióként is. Sajnos nem hogy a kötet nem olvasható így, hanem a benne megjelentetett novellákat sem lehet minden tekintetben egységes szövegként olvasni. A novellák sokszor széthullanak, a túlzsúfoltság miatt széttartanak, így az ígért „izgalmas motívumokkal átszőtt látásmód" helyett kiforratlan, átgondolatlan, sok helyen közhelyekbe fulladó szövegtöredékek kerülnek az olvasó elé.

A kötet első novellájának, *A csempealkimistá*nak jó az alapelgondolása, de a kivitelezés ezt nagyban aláássa. Ha a névtelen narrátor helyett a protagonista kislány lenne az elbeszélő, az ő gyermeki naivitása sokkal kifejezőbb lenne. Rácsodálkozik apja munkaeszközére, egy csempevágóra, és pénzcsinálónak nevezi. Megindító, ahogy a gyermek segíteni szeretne roma származású társnőjén (annak ellenére, hogy az előtte megdobálta sárral) azzal, hogy odaadná neki a szerszámot, hogy az ő apja is tudjon pénzt keresni. Hogy miért cselekszik így a kislány, mi játszódik le benne, arról semmit sem tudunk meg. Helyette egy dialógust olvashatunk, közte és Varjú Pitypang között, ami a történethez nem tesz hozzá, egyetlen funkciója, hogy a varjú árulja el a kislánynak, hogy annak apja már a ház műhelyében tartózkodik. Az utolsó sorokból sejthetjük („Az öreg varjú jelentőségteljesen néz az ifjabbra, az pedig kapkodva veti alá magát a tetőről, hogy a kislány nyomába szegülve szálljon tovább, figyelemmel kísérve annak minden tekerését" – 19.), hogy a varjú nevelő célzattal szegődhetett a kislány „szolgálatába", de ezen az egy mondaton kívül csak a párbeszédnél találkozunk a madárral. Az sem derül ki, hogy mire nevelné a madár a gyermeket. Együttérzésre? Segítőkészségre? Erre semmilyen utalást sem tesz az író a novella során. A sűrűn tagolt történet kellős közepében ott áll Szabó Gyuszi tüsszentésének leírása. Ez leginkább egy gyermekmesére hasonlít, ennek ellenére a narrátor a következő részt harangozza be ekként: „Itt következne a pénzcsináló meséje…" A kisfiú tüsszentéséről és bacilusainak sorsáról olvashatunk két oldalon keresztül, aminek egyáltalán nincs köze a történethez. Sem az előzményekhez nem ad hozzá, sem a végkifejletet nem befolyásolja. Különálló történetként még csak-csak megállná a helyét (egy mesegyűjteményben talán), de így, ebbe a novellába ágyazva teljesen funkciótlan és felesleges.

Baka L. Patrik számos helyen ugyanilyen felesleges információközléssel él. A *Vérbókok* című, leginkább krimibe hajló novellájában több esszészerű betét is van,

melyek sajnos lapos közhelyekkel telítettek, súlytalanok, a történet szempontjából pedig pont ugyanolyan feleslegesek, mint Szabó Gyuszi „csillagrendszernyi orrának csikizése". Legalább három szöveghely kezdődik azzal a megállapítással, hogy „A Föld legnagyobb művésze a természet" (30.), de a természetről megtudhatjuk a novella során, hogy „képzeletbeli házának földszintje a világ" (37.), és „leginkább egy piramisra hasonlít, aminek alapköve a világ, a szintjei pedig műemlékek tárházai. A múlt emlékei. Életrajzok nélkül, sokszor nevek nélkül, de mindenkor fényképekkel" (38.). És ha ez nem lenne elég az olvasó számára, akkor megtudhatja azt is, hogy „A természet műve az evolúció. Az evolúció műve a természet" (38.). De hogy ne menjünk el további szó nélkül a közhelyek mellett, ki kell emelnünk Ádám és Éva (a nevek egyértelműen utalások a bibliai szereplőkre) párbeszédeit. Ádám egy hajléktalan zenész, Éva prostituált. Baka L. olyan elképzelhetetlen klisésorozatokat állít fel, amelyek még jobban tönkreteszik az így is eseménytelen történetet. „– Én neked adom, amim van. / – De az is csak ezt őrzi meg. Két semmi nem több egynél. / – Fáj látnom ezt. / – Addig élsz, ameddig fáj. Engem a fájdalmam tart meg. / – Nekem a te fájdalmad fáj. / – Nem tudom már, milyen nélküle. Nem is akarom. Jól van így" (29.). S ahogyan Éva elképzeli közös öngyilkosságukat, az is ezt támasztja alá: „A pillanat pedig elmúlik, mert elmúlik minden pillanat, kiolvad belőle az idő, s örök sötétség közepette, amit ők tapasztalnak, a vérük az operaház kövezetének erezetében folyik szét…" (36.) A fülszöveg iróniát és új képeket ígér, ezek azonban sajnos rejtve maradnak az olvasó előtt. Nincs távolságtartás, a narrátor nem határolódik el a közhelyektől, nem űz gúnyt belőlük, nem lehet a regiszterváltásokat érzékelni. Ez arra enged következtetni, hogy a hajbókok igenis véresen komolyak, a mondatok modorosak maradnak. Emellett sok következetlenséget követ el, suta képeket használ, csak hogy néhányat idézzünk: „Hetvenkettő, ennyiszer dobban meg egymásért két szerelmes szív, s ennyiszer dobban önmagáért egy, ha nem szeret" (39.); „Aztán a köd köddé vált" (49.); „csilingelő kacaj helyett néma volt, mint a némák" (47.); „Kayvan úgy lökte magát hátra a járdán, mintha más lökte volna meg." Pár sorral később viszont már nem is magától esett el: „… nem messze tőle megtalálta a merénylőt is: egy túlméretezett, fekete bogarat" (73.), a végképp értelmezhetetlen mondatok közül pedig ugyanerről az oldalról: „Egyetlen hiányzó fogának hiánya emlékezni akart."

A kötet címadó novellája kriminek indul, amit Ádám és Éva jelenetei, valamint a természetről szóló, erős jóindulattal esszéisztikusnak nevezhető részek szakítanak meg folyton. Lahner Jenő, a nyomozó mintha egy Kondor Vilmos-karakterből, Jeff Lindsay Dexteréből és a BBC sikersorozatának Sherlockjából lenne összegyúrva, hogy minél inkább elüssön egy átlagosnak hitt detektívtől. „Lahner jól vigyázva, hogy csak a sakktáblaszerű padlózat fekete kockáira lépjen, a lány mellé térdelt, és egy nyomozótól talán nem épp etikus módon előbb annak hullámzó, tűzvörös hajába szagolt, majd az ugyancsak vörösre festett körmöket vette szemügyre" (26.). Baka L. egy nagyon sejtelmes jellemet szeretett volna megformázni, amit annyira erősen próbál megragadni, hogy az olvasó számára egyszerűen érthetetlenek lesznek

az utalások, a sejtetések, majd az egész történet elveszíti értelmét. A novella elején még arról van szó, hogy Lahner semmivel össze nem téveszthető hűvösséget érez, majd a szerző többször is megemlíti a történet folyamán, hogy ez mi mindenhez hasonlítható (merész képzettársításokat használ: olyan hűvös, amilyet az érez, aki házastársak veszekedéseit hallgatja, vagy amit az a fiú érez, aki előtt a szülők felpofozzák barátnőjét), de főleg a hullák közelében lehet csak ilyen érzése az embernek. A végére viszont teljesen mást állít: „Azóta, a székesegyház óta, hogy meglátta isten arcát, semmit sem érzett hidegnek, minden hely és hulla forró volt, semmi sem keltett visszhangot, csak a harangok dongtak, egek, őrületbe kergették azok az átkozott harangok" (43.).

A kötet utolsó novellája (*Hatvannyolc*) egy történelmi alak, II. (Vak) Béla király életét meséli el. Ez a legjobban kidolgozott, legjobb vonalvezetésű történet. Nincsenek benne üresjáratok, nincsenek fölösleges betoldások, kiszólások. Látszik, hogy a novella írója pontosan tudja, hogy mit szeretne elmesélni, összeállt már benne a cselekmény, így nem ugrál egyik történetből a másikba. Pontos mondatokat ír, nincsenek logikai bukfencek, a párbeszédek is életszerűbbek, mint a korábbi novellákban vagy a későbbi kisregényben. A király hányattatott sorsát, trónra jutásának körülményeit és az Arad mellett 1131-ben tartott országgyűlés eseményeit Ilona királynő perspektívájából láthatjuk. Időrendi sorrendben halad a történet, a királynővel először még Jelenaként találkozunk, aki édesapjával, I. Uroš szerb nagyzsupánnal Béla és apja, Álmos megvakíttatásán vesz részt a tömegben, később pedig mint Béla menyasszonya, majd felesége jelenik meg. Maga a történet nem tartogat fordulatokat azok számára, akik a történelmi hátteret ismerik. Sokkal érdekesebb viszont, hogy a szerző hogyan rajzolja meg Béla és Ilona karakterét, milyen tulajdonságokat társít hozzájuk, hogyan ábrázolja kettejük viszonyát. Szépen kirajzolódik – bár lehetne markánsabb is –, hogy Ilona nemcsak gyilkos királyné, hanem érzékeny asszony, aki nehezen dolgozza fel gyermeke halálát, Béla pedig nem csak mint erőszakos, büszke trónkövetelő, hanem mint megbánásra képes férfi jelenik meg.

A *Vérbókok* utolsó részét egy kisregény, az *In nomine* képezi. Három szálon futnak az események. Az egyik Levente története, ami a kétezres években játszódik. Egy nagyon idegesítő figura, milliárdos apuka felelőtlen gyermeke, aki hol teherbe ejt lányokat, hol bulikban drogozik, majd „véletlen" HIV-fertőzött lesz egy egyéjszakás kalandnak hála. Kicsit naiv megbánástörténetet olvashatunk, ahol a fiú rájön, hogy neki az Isten a legfontosabb, és most, hogy halálos beteg, neki ajánlja az életét. Igen, de az elhagyott gyermekével a halálos ágyáig nem is törődik, erről a kisregényben szó sincs. Elnagyolt a karakter, viselkedése következetlen, a megbánás túlhangsúlyozása mellett teljesen hiteltelenné válik a főhős. A másik szál egy 1400-as évekbeli inkvizítorról szól. Párhuzamot lehet vonni a két történet között, a főszereplőket ugyanúgy hívják, mindkét Levente (újra) megtér, ugyanúgy egy „gonosz" nőnek köszönhetik ezt a megtérést. A legnagyobb problémát az jelenti, hogy a kétezres évek nyelvezetén szólal meg az inkvizítor is, leszámítva a hosszabb címzéseket („Cső Isten" helyett „Királyok

Császára, Angyali seregek mindenható, örök Ura!”). Nyelvileg a szleng használatán kívül semmilyen különbség nem mutatkozik, így teljesen indokolatlanná válik a két különböző kor beemelése. Ezen kívül megjelenik még egy harmadik sík is, feltételezhetően szintén a kétezres években, ahol Isten hajléktalanként egy padon ülve olvassa mindkét szereplőnek az elbeszélését. Ami azért is furcsa és logikátlan, mert Levente halála pillanatát is írja, ami fizikai képtelenség. Az pedig, hogy Isten hajléktalanként van ábrázolva, nem sok újdonságot jelent, és az első megjelenésétől kezdve pontosan lehetett tudni, hogy ki is ő. Arra viszont ugyancsak nincs magyarázat, hogy miért pont ennek a két, egymástól teljesen különböző korban élt embernek a történetét tárgyalja a szerző.

Úgy vélem, hogy Baka L. Patrik jobban teljesít hosszabb szövegeiben, első könyve *Az Égiek legendája* is a regény műfajában íródott. Érdemesebb lenne nagyobb hangsúlyt fektetni erre a formára, hiszen könnyebben tudja magát kifejezni a hosszabb szólamokban, könnyebben szövi a szálakat, van ideje kibontakoztatni a történeteket, jobban tud bánni a karaktereivel, és kevésbé jelennek meg a felesleges információk, az olvasót nem zavarja a túlzsúfoltság. A novelláknál túlságosan erőltetettek, ezért néha nehezen érthetőek a csattanók, túl sok mindent akar besűríteni a szerző. A kevesebb melékszál és jelzőhasználat sokkal feszesebb formát eredményezne, így a történetek nem veszítenék el feszültségüket.

(Baka L. Patrik: Vérbókok. Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Dunaszerdahely, 2015, 222 oldal, 2990 Ft/9 €)

Ondrejcsák Eszter

A szövegember visszaemlékezései

Tóth László *A szövegember* és *Határsértők* című kötetéről

Tóth László *A szövegember* (2014) című interjú-kötetében munkásságáról, családjáról és a XX. század közép-európai történéseiről, viszonyairól tesz vallomást. A szerző fő törekvése a korábban készített interjúk könyvvé formálásával az volt, hogy visszaemlékezésekben adjon hírt mindarról, amit eddigi 65 évében átélt, megtapasztalt. A kötet a későbbi önéletrajzi könyvek (például a *Határsértők*, 2015) előmunkálataként is felfogható, „afféle párbeszédes formába öntött szinopszisként is értelmezhető" (10.).

Tóth Lászlót a szlovákiai magyar irodalom mindenesének tartja a tudományos közélet. Első írása 1966-ban jelent meg a Dunatájban, tizenhét éves korában. Az eltelt évek munkájának eredményeként több mint száz könyvön olvasható a neve. Irodalomtörténészként, műfordítóként, színház- és művelődéstörténészként, szerkesztőként, íróként és költőként tartja számon a szakirodalom.

Egy szóval: ő a megtestesült „szövegember" – ahogyan Kocur László írja róla 2009 szeptemberében készült riportjában. Pályája során több hazai és külföldi folyóiratnál is dolgozott, könyvkiadók igazgatója volt, az ő kezdeményezésére és terve alapján alakult meg Dunaszerdahelyen az első Fábry Zoltán-emlékkiállítás. Országos hatókörű irodalmi pályázatokat szervezett a fiatal tehetséges írók számára a Nőnél, kigondolta és létrehozta a csehszlovákiai magyar tudományosság megszerveződését elősegítő Párbeszéd Alapítványt, illetve a Regio című kisebbségtudományi folyóiratot, hogy a legfontosabb kulturális eredményeiből is csak néhány válogatott lényeges tevékenységét említsem.

Honnan indult, és hogyan vált korunk egyik legkiemelkedőbb, legsokoldalúbb és számomra (is) legérdekesebb írójává, személyiségévé Tóth László?

Erre a fő kérdésre ad választ a Vámbéry Polgári Társulás kiadásában megjelent könyv harmincnyolc „írásban". Alcíme – *Az* elmúlt *idő nyomában* – jól kifejezi a kötet műfaját és témáját.

Eljárásmódjáról a szerző mondja előszavában, hogy egységes szöveget próbált alakítani a sokféle interjúanyagból, amit montázstechnikával „regényesített". Ennek köszönhetően az eredeti beszélgetések rövidítve, átdolgozva, de hitelességüket megőrizve kerültek be a kötetbe.

A könyv alapját a 2012 februárjában közétett, a Magyar Napló számára Pécsi Györgyi által 2011 őszén készített *Kettős létben hontalan* című „életútinterjú" és a Filep Tamás Gusztáv által Tóth Lászlóról írt kismonográfia adja.

Tóth László elmondása alapján a szöveg eggyé formálásakor felvetődött a probléma, hogy ki kellett – lehetőség szerint – küszöbölni az interjúkban levő ismétlődéseket, hiszen az évek során feltett újságírói kérdésekre többnyire ugyanolyan válasszal felelt, már csak azért is, mert életrajzának tényeiből indult ki, s gondolkodásmódja is ugyanaz maradt a nyilatkozatok többségében. Ezt a törekvést sikerült majdnem hiánytalanul megoldania, alig-alig találhatóak a könyvben ismétlések, felesleges tényközlések pedig egyáltalán nincsenek.

A könyv az írói életút megépítése, kirajzolása mellett, a családi viszonyokon át egészen a magyarországi, valamint (cseh)szlovákiai magyar irodalmi élet realista ábrázolásáig, számos lényeges kérdésre, érdekességre és titokra is kiterjed. Egy magamfajta fiatal pályakezdő számára igazi kincsesbánya. Olyan, amelyet véleményem szerint nem szabadna kihagyni akkor, ha valaki a (cseh)szlovákiai irodalmi élet elmúlt, körülbelül 40 évéről szeretne mélyreható és hiteles képet kapni, vagy ha ilyen irányú kutatásokat végez.

Sokatmondó tényekkel szembesíti a könyv olvasóját Tóth László, mindig a saját nézőpontjából tárva fel a kor küzdelmeit, nehézségeit, vágyódásait, a szerkesztőségek belső életvitelét, a többé-kevésbé mély barátságokat, a szocialista rendszer társadalmi ügyeit, valamint ennek a családjára, írói karrierjére kiható következményeit.

Soraiból jól kivehető, milyen is lehetett a ’60-as évektől mostanáig terjedő „irodalmári lét”, és az is elképzelhető, megjósolható, milyen lehetne egy napjainkban induló írói életút. A technika és a kor elvárásai változást hoztak ugyan, de az alap megmaradt: szövegeket írni, szerkesztőségekbe rohangálni, könyvkiadásokra pályázni, szervezetekben, társaságokban aktív tevékenységet vállalni, utazni, kutatni, előadni, szervezni… mindeközben pedig egzisztenciálisan „meglenni”, az értékeket, ahogyan lehet, menteni.

Tóth László interjúiban el(r)ejtett bölcsessége a fiatalság részére útmutatásokat is megfogalmaz a helyes életről, gondolkodásmódról és cselekvésről:

„Korán megtanultam […] az élethez szükséges bölcsességek talán legnagyobbikát, anyai nagyanyám mondása volt, ami azóta is annyi bajon-gondon átsegített, nevezetesen, hogy mindig azt kell csinálni, amit csinálni kell. S ettől az élet is szerfölött leegyszerűsödhet számunkra, és rengeteg frusztrációtól óvhatja meg az embert, ha így s ezzel áll hozzá az élet dolgaihoz. És máig nagy kegynek tartom a sorstól, hogy még mielőtt értelmiségi pályára – írásra, szerkesztésre, könyv- és lapcsinálásra s efféle úri passziókra – adtam volna a fejem, kamaszkoromtól – nyári szünetekben, brigádmunkákon akár, később rendes munkaviszonyban is – elég sok mindenbe »beleszagoltam« az aratástól és a tehénpásztorkodástól kezdve a földmérésig, az útépítéstől a sörgyári molnárkodásig, a raktároskodástól, pincérkedéstől a traktorkabinfestésig […], aminek egyik legfontosabb eredménye, hogy közvetlen módom volt a legkülönbözőbb élet- és munkahelyzetekben megismerni embereket, emberi kapcsolat- és viszonyrendszereket, társadalmi viszonyokat, szociális szinteket, magyarán azt is, hogy milyen egy munkahelyi kollektívában legalul lenni. […] És meg kell mondjam, ma sem tartanám fölöslegesnek, ha mindegyik, egyetemről kikerült fiatal a diplomájának megfelelő állás elfoglalása előtt egy-két évet a kemény

fizikai valóságban töltene el. Ahol aztán megtanulhatnák, mikor hány az óra, s valószínűleg jóval kevesebben lennének, akik, úgymond nem látnak ki a fejükből, s nem látják fene nagy műveltségük fájától a való élet erdejét." (11–12.)

A szerző pályája a beszélgetésekből a következőképpen mutatkozik meg: a szerkesztést egy gyermeklapnál, a Kis Építőnél kezdte Pozsonyban húszévesen, majd a Csallóközhöz, az Irodalmi Szemléhez került, a Jókai Színháznál vállalt dramaturkodást, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületénél archívumrendezést, vezette továbbá a Széphalom Könyvműhelyt, munkatársa volt a Kalligram, az Opus folyóiratoknak stb.

1975–1981 között dolgozott az Irodalmi Szemlénél, amelynek 17 éves kora óta állandó olvasója volt, később folyamatosan írója maradt, s nyugdíjba vonulása előtt, 2011–2012 között vissza is tért a laphoz főszerkesztőként. Vallomása szerint utált főszerkesztő, elnök és igazgató lenni, a dirigálás sem állt jó neki. Amolyan „csavarként" határozza meg önmagát, akinek testhezálló munkaformája a beosztotti pozíció volt, amitől nem is vágyott többre.

Az író szülővárosa Budapest, nevelőtája pedig Izsa (a község önkormányzata is támogatta a kötet megjelenését). 1985–86-ban települt vissza Csehszlovákiából Magyarországra. A kor szocialista rendszerének nehézkes ügymenete miatt saját szülővárosában az állampolgársági rovatban hontalannak címezték. Apja is kettő volt: Varga Géza, aki Tóth ötéves korában elhunyt, és Tóth Béla, aki tízéves korában került hozzájuk, majd öt év múlva örökbefogadta őt. Így történt, hogy két családnevet viselt. Felesége is kettő volt: formálisan az egyik magyarországi barátnője vállalta és játszotta el két és fél évig a neje szerepét, amíg meg nem kapta a magyar állampolgárságot (a csehszlovákot elveszítette a határ átlépésekor), közben pedig az otthon maradt családjával is tartotta a kapcsolatot, ami úgy volt lehetséges, hogy a két nő jó baráti viszonyban állt egymással.

A nemzetiségi (kisebbségi) ügyekkel a Csehszlovákiához került Izsán kezdett el megismerkedni, ahol ekkor a szlovákság volt kisebbségben. Ide kerülve a lakosság szemében „pesti" lett, később városba költözve vidéki maradt (Dunaszerdahely, Komárom, Pozsony, Budapest). Ő maga mindig ugyanannak tartotta magát: egy 15 milliós nemzeti és nyelvi-kulturális közösség részének, miközben Budapesten élve sem veszítette el csehszlovákiai magyar identitását. Költözései folytán magától értetődően „több magyar nyelvet" is megtanult (például izsai, szlovákiai magyar).

Interjúiban gyakran szóba kerül a szülőföld, amit Tóth László mindig egy jól körülhatárolt sávban jelöl meg (Budapest, Izsa – Komárom, Pozsony, Dunaszerdahely), mivel minden egyes új állomás átformálta őt, mélyreható változást hozott. Az egyik legérdekesebb kérdését teszi fel ezzel kapcsolatban a szerző, mégpedig azt, hogy „Mi az otthon?" – „az ország, amely kultúrát és nyelvet adott, vagy az, amelyik kenyeret?" (21.)

Tóth Lászlótól kiváló választ kapunk. Azt írja, az otthon *belül* dől el. Az a hely, ahol az ember otthonosan érzi magát, tehát szabadnak.

De hogy mikor, miért és miként lett költő, azt máig sem tudja. A vers számára nem egyszerű hangulat, hanem erőpróba, egy-egy vers összegzés, csata, feszültség és feloldódás egyben. Költői pályakezdése 1967-re tehető, első verses-

kötete, *A hangok utánzata*, 1971-ben jelent meg. Az 1960-as évek második felében indult tehát el, egy eleven légkörben.

„E tekintetben nyugodtan mondhatom, hogy 1968 gyermeke vagyok, annak minden pozitívumával és következményével együtt. Többször beszéltem, írtam már arról a dinamikáról, amely a szóban forgó évtized derekától az egész csehszlovák társadalmat jellemezte, s számos tekintetben szerkezeti változásokat is hozva, teljes egészében áthatotta az ország életének valamennyi összetevőjét. Egészen az 1989-es rendszerváltozásig a (cseh)szlovákiai magyarság történetének is ez az egyik legmozgalmasabb időszaka, mely a szellemi-művészeti élet terén is máig progresszívnak értékelhető folyamatokat indított el, és a minőségigény és minőségeszmény általánossá válását, széles körű kiterjedését, elmélyülését hozta magával. Egyidejűleg egy olyan nemzedék felléptét és magára találását is jelentette, amelynek később meghatározó szerepe lett az 1989-es évek husáki resztalinizációs rezsimjének fokozatos bomlasztásában, az 1989-es rendszerváltás véghezvitelében és az azt követő folyamatok elindításában, s máig jelentős súllyal vesz részt a meghatározó közösségszervező és -alakító folyamatokban." (47.)

Nem érti – írja egy helyütt –, hogy a mai kor írótársai hogyan tudnak hónapokig, sőt évekig azon gyötrődni, létezik-e szlovákiai magyar irodalom, bezártság-e határon túli irodalmárnak lenni, s ehhez még elméleteket is gyártanak. Számára soha nem volt kétséges, hogy egyszer majd magyar író lesz (ha egyáltalán író lesz), jelző nélkül, aki kisebbségi körülmények közt él, s ez nem okozott neki gondot akkor sem, amikor emiatt megrovásban részesítették, amiért az Irodalmi Szemlét nem csehszlovákiai magyar, hanem magyar irodalomban, az érvényes esztétikai és értékkategóriában szerkesztette, a magyar nyelv helyesírási szabályai szerint. Ugyanúgy nem okozott neki gondot Magyarországon élve, ahol szerinte előnyévé vált a kívülálló és csoportfüggetlenségben való gondolkodás. Így vette észre, hogy a magyarországi irodalmi-szellemi élet némely képviselőit is milyen nagyarányú provincializmus terheli. Hamisnak és károsnak véli azt a gondolatot, hogy az, ami határon túli, harmadrangú, ellentétben a magyarországival, és nem érti, miért kellene elájulnia némely kánonok által kegyelt és futtatott irodalmártól, amennyiben nem tartalmaz valódi értéket az életműve.

Tóth László a határon túli kategóriát egyértelműen csak segédfogalomként véli használhatónak. Véleménye szerint „az elmúlt évtizedeknek aligha van nagyobb bűnük, minthogy emberi kényelmességből, politikai kényszerből, ebből-abból-amabból, a magyar irodalmat a magyarországira szűkítettük le, mert Trianon igazából ezzel vált végleges valósággá, az elcsatolás igazából ekkor s ezzel, a magunk aktív közreműködésével következett be" (69.).

Ezzel a témával kapcsolatban is érdekes kérdéseket fogalmaz meg: melyik mű tartozik bele a magyar irodalomba? Monoszlóy M. Dezső – aki három ország lakosa volt – milyen író? Kérdései bizonyítják, hogy nem lehet egyértelműen meghatározni, meghúzni, határt szabni annak, ami „irodalom".

A könyvből képet kapunk továbbá nemzedéktársairól (Keszeli Ferenc, Varga Imre, Kulcsár Ferenc, Dúdor István, Kovács Magda, Mikola Anikó stb.), a Krym kávéházban töltött idő emlékeiről, találkozóikról a komáromi Europa Szálló ká-

véházban, amely fontos helyszíne volt az Irodalmi Szemle szerkesztőségi beszélgetéseinek. Megtudjuk, hogy a nemzedéke inkább a saját idegenségérzetével, talajtalanságával, kivetettségélményével, sehová nem tartozásával küzdött, nem úgy, mint elődjeik, és a falu számukra már nem akképpen volt élmény, mint a korábbi nemzedéknek, nem érezték megfelelő közegnek a formálódó világképük szempontjából, a város pedig vagy nem fogadta be őket, vagy túl nagynak bizonyult a számukra.

Ennek a kettőségekkel terhelt kivetettségélménynek a része, hogy a (cseh) szlovákiai író igazából nem tartozik sehová, mert Magyarországon (cseh)szlovákiainak, (Cseh–)Szlovákiában magyarországinak számít.

Szerinte a vádaskodások helyett a legfontosabb az lenne, hogy egy működő demokráciában éljünk, amelyben az alkotmányos törvények biztosítják a kisebbségek helyét és szerepét, és megszabják a különböző nacionalizmusok kereteit.

A könyv a fordításba, a szerkesztésbe, a könyvkiadásba, a gyermekköltészetbe, a drámaírásba is betekintést nyújt. Tóth László fontosnak tartja, hogy a szlovákiai magyar írók és tanárok a jövőben többet foglalkozzanak a bábjátékkal. A gyermeki (analóg) gondolkodásról szintén szót ejt, és a mai számítógépes korszakban nevelkedő gyermekek érdeklődéséről mondva véleményt, a nyomtatott könyvet lassan felváltó internetes olvasásnak előnyeit, hátrányait is felsorolja.

A kötetbe utolsóként besorolt beszélgetés egyfajta számvetés az író eddigi életéről, családjáról, munkájáról. Itt vetíti előre jövőbeli terveit is: „igyekszem mindenben a kedvemet lelni, amit el kell végeznem; hiszen vécét pucolni is jobb, ha kedvvel teszi az ember, nem? Az élet mindenféle teendőket ró az emberre, aki ezek között cikázik vagy botorkál, ahogy s meddig bírja. Ennyi; nem kell ezt ragozni. […] – Az életem: a könyvtáram, a levelezésem, a befejezetlen munkáim s az emlékeim – és hát, ugye, a velem készült interjúkat – rendezgetem, visszamenőleg is – az utolsó posztgraduálisomra készülök Tóth Lászlóból. Meg hát apaként is helyt kellene még állnom egy ideig, és meg kell mondjam, Anna elég szigorú vizsgáztató…" (224.)

A könyv továbbírásaként fogható fel az önéletrajzi jellegű *Határsértők* című kötet, amelyet a Gondolat Kiadó jelentett meg a múlt évben. Korábban ezen kívül csak az *Egy öngyűjtő feljegyzései, avagy eszmék, rögeszmék, toposzok* című, önvallomás jellegű könyv foglalkozott többet az író magánéletével, mégpedig jegyzetek és esszék keretében.

A *Határsértők* az *Önarckép – másokban* alcímmel azt sugallja, hogy ebben a kötetben egy olyan önarcképet kapunk a szerzőről, amely mások portréjából domborodik ki. Három fejezetében különböző XX. századi magyar írók életét, munkásságát, személyiségét ismerhetjük meg, illetve a tőlük kapott ösztönzéseket, tapasztalatokat és élményeket. Egyetlen személyt kivéve (Fried István) az egyes darabok a már elhunyt írótársakkal foglalkoznak.

Weöres Sándorral veszi kezdetét a könyv, akit az író személyesen ugyan nem ismert, életműve és világa azonban alapvetően határozta meg gondolkodásmódját és írásait. A második fejezet az ismert íróbarátokról, kollégákról, mesterekről szól (Thurzó Gábor, Somlyó György, Mészöly Miklós, Kormos István, Fodor András, Ozsvald Árpád, Hervay Gizella, Simonffy András,

Hornyik Miklós, Mikola Anikó, Csiki László, Deák László, Zalabai Zsigmond, Nagy Gáspár, Sziveri János). Fried Istvánt Közép-Európa szellemiségének, irodalmiságának tudatosítása szempontjából gondolja megkerülhetetlennek, az ő saját fejlődésére nézve is, ezért foglalta bele könyvébe.

A *Határsértők*ben Tóth László nem irodalomtörténetet ír, nem íróportrékat rajzol, hanem az arcképekre összpontosít, az emlékek felidézésére. A kötetet *Eligazító*val (mutatóval) zárja, amelyben, csakúgy, mint *A szövegember*ben, az előforduló személy- és helységnevekkel, fogalmakkal, témákkal stb. fogja át a mondanivalót.

A könyv alcímének számozása azt mutatja, hogy nemsokára még egy ilyen gazdag, hiteles és őszinte visszaemlékezés-kötetet kaphatunk kézhez, az író rendkívüli irodalomszeretetét látva talán már ebben az évben.

(Tóth László: A szövegember. Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2014, 246 oldal, 10 €/3000 Ft; Tóth László: Határsértők. Gondolat, Budapest, 2015, 410 oldal, 3500 Ft)

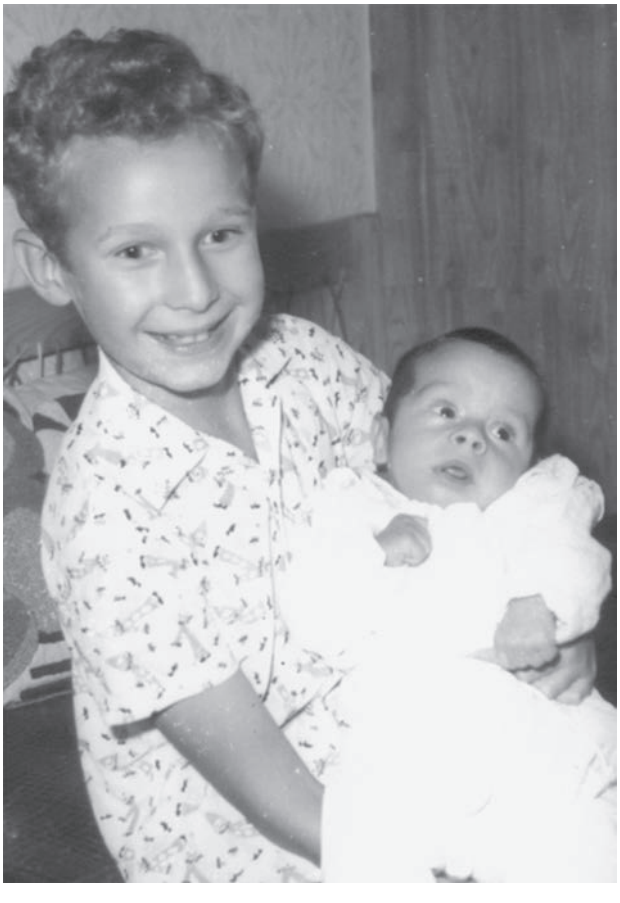

SCHILLER ERZSÉBET

„MINDEN MŰ MÖGÖTT OTT LAPUL EGY LE NEM ÍRT MÁSIK…”

HETÉNYI ZSUZSA *NABOKOV REGÉNYÖSVÉNYEIN* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Vladimir Nabokov a *Lolita* című regényének, majd az abból készült filmnek köszönhetően rendkívüli népszerűségre tett szert, az olvasók és a kritika a legnagyobbak között tartotta számon, a tudományos világ is már életében úgy vélte, hogy a XX. századi prózáról nem lehet beszélni Nabokov említése nélkül. Mindez persze Amerikában és Nyugat-Európában történt. A Szovjetunióban az orosz anyanyelvű és évtizedeken át oroszul író Nabokov szinte nem is létezett – így aztán Magyarországon sem igen. Hivatalos kiadásban, nem szamizdatban, először 1986-ban jelent meg oroszul Nabokov-regény, *A Luzsin-védelem*. Az orosz olvasó és az irodalmi élet egy kicsit hasonló módon járt Nabokovval, mint mi Márai-val. Igaz, a két helyzet közti különbség is fontos. Míg Márai életműve egy jelentős részét itthon, az olvasóközönség figyelmétől övezve hozta létre, addig a húszévesen a polgárháborús Oroszországból szüleivel emigráló (akkor még) Vlagyimir Nabokov Nyugat-Európában kezdte prózaírói pályafutását, Szirin álnéven. Művet még nem, csak a gyermekkorát hagyta Oroszországban. Szellemi értelemben emigránsként élte le életét – ünnepelt angol nyelvű, amerikai íróként is az maradt, akkor is, mikor 1961-ben visszatért Európába, Svájcba, de szülőházájába sohasem.

Magyarországon most fejeződött be szépprózai életművének teljes kiadása, és mintegy ezt megkoronázandó a Kalligram Kiadónál megjelent Hetényi Zsuzsa nagymonográfiája *Nabokov regényösvényein* címmel, amelyben a szerző Nabokov összes regényét részletesen elemzi. Hetényi Zsuzsa sokrétű Nabokov-olvasatának legmélyén az a felismerés áll, hogy a Nabokov-életmű „egyike a világirodalom legkoherensebb jelenségeinek” (835.). Rendkívül szorosan fonódnak egymásba a szövegek annak ellenére – vagy éppen azért –, hogy szerzőjük életét különböző helyszíneken élte le, hogy meg is szűnt az az ország, ahonnan meghatározó élményei származtak, hogy több műfajú szerző volt, és hogy írói pályafutásának nagyjából a felénél nyelvet váltott. Hetényi Zsuzsa vállalkozása egyedülálló: nem létezik egyetlen nyelven sem olyan egyszerzős könyv, amely minden Nabokov-regényt elemezne. Ebben a monográfiában a 18 regény sorába illeszti a szerző a sokak

által regénynek tekintett memoárt és a befejezetlen *Laura modelljé*t is, emellett részletesen elemez egy novellát, és egy önálló fejezetet szentel egy fontos hatástörténeti momentumnak: Nabokov fiatal korában lefordította Lewis Carroll *Alice Csodaországban* című könyvét, s a monográfia végigköveti azokat a nyomokat, amelyeket a meseregény hagyott az életművön. Az önfordítások, a regények orosz, illetve angol nyelvű újraszületése mellett Hetényi Zsuzsa figyelmet szentel a magyar fordításoknak is.

A vállalkozás első látásra meghökkentően nagyszabású, de olvasás közben a szerző arról győz meg, hogy a teljesség igénye indokolt: a regények gondolatok, motívumok, hősök összjátékában egymást is értelmezik, tükröt tartanak egymás elé.

A monográfus, aki irodalomtörténész, tanár, fordító és persze olvasó, elindul a könyvének alcímében beígért szövegösvényeken, és sétára hív az életműben. Minden zegzugát bejárja, minden összekötő utat felfedez, és végig is barangol rajtuk – majd újabb és újabb ösvényekre, gondolatok, motívumok, képek, események, írói technikák alakította összekötő utakra bukkan – szinte a végtelenségig.

„Minden mű mögött ott lapul egy le nem írt másik, amelyhez csak a rejtett utalások mentén kanyargó gondolati ösvényeken lehet eljutni" – olvashatjuk (269). Az utalások, összefüggések számtalan módon és mértékben – és az olvasótól is függően – rejtettek vagy transzparensek. Egy fontos korai novella, a *Berlini útmutató* elemzésének segítségével kezdi Hetényi Zsuzsa az olvasó beavatását saját Nabokov-olvasatába, megmutatja, hogyan érdemes kószálni – nemcsak Berlinben, hanem – a nabokovi szövegekben, hogyan lehet rábukkanni az ösvényekre. A beavatás ugyanakkor folyamatosan történik, legalább a monográfia közepéig. A novella elemzése során Nabokov irodalomtörténeti helyét is kijelöli, amelyhez még sok bizonyítékkal, adalékkal fog szolgálni könyve során: az író az orosz szimbolizmus, az ornamentális próza felől indul, s idővel egyre erősödnek prózájának azon vonásai, amelyek regényeit a posztmodern irodalomhoz kötik.

Hetényi Zsuzsa hivatkozik a Nabokovnál valamivel idősebb, szintén emigráns Vlagyiszlav Hodaszevicsre – az egyetlen kortárs orosz szerzőre, aki hatott Nabokovra –, ő beszélt arról először 1937-ben, hogy Nabokov fő témája maga a forma, leleplezi eszközeit, megmutatja, beavat tudatos prózája működésébe: úgy tesz, „mint a bűvész, aki azzal kápráztatja el a nézőit, hogy be is avatja őket varázslatainak laboratóriumába" (92.).

A monográfia egyik alapkérdése az író tudatosságának problémája, annak mértéke vagy mértéktelensége. Talán maga a monográfus sem vette észre (vagy egy nabokovi játékot űz), hogy milyen erősen szövi át írását ez a kérdés, és hányféle választ ad rá – Nabokovval együtt. A kötet elején Nabokov a szavai és hősei teljhatalmú uraként áll előttünk, aki minden lehető eszközzel irányítja az olvasót is. A monográfia végére a filológus elemző – mondjuk így – „legyőzi" az írót, megmutatja, hogy nem képes a mégoly önreflexív szerző sem teljes mértékben kontrollálni a szövegét. Az elemző a maga utólagos, kívülről eredő rálátása miatt többet tud róla, mint amennyit a szerző „beletett" („az rossz jel a munka minőségét illetően, ha csak

az van a könyvünkben, amit beletettünk" – Esterházy Péter: *A szavak csodálatos életéből*). Ez így van akkor is, ha közben az olvasó tudja, hogy Nabokov „világában mindig marad titok" (836.).

A monográfiából kiindulva számomra Nabokov legfontosabb, legmélyebbről fakadó tulajdonsága, a regényei által közvetített világlátás legmélyebb forrása az intellektualitás. Ezt hozta gyerekkorából, ez a sajátja, ezen keresztül látja a világot, és ezen keresztül teremti a maga világait. Hetényi Zsuzsa foglalkozik Nabokov intellektualitásának sajátságaival, feltárja az író tehetségének működését, annak fiziológiai, biológiai eredetét (külön alfejezetben „a kreativitás biológiáját" – 36.), genetikai, életrajzi események meghatározta vonásait, patologikus vagy a patológiát súroló hőseinek a szerzőéivel azonos vonásait. Így nemcsak a szerzői módszerhez jut közelebb, hanem egyes hősök viselkedéséhez vagy valamely motívum nem csak szövegalapú felfejtéséhez is.

Nabokov nem szereti Freudot, regényeiben számos helyen ki is gúnyolja, parodizálja a pszichológiai divatot, elutasítja hőseinek lélektani boncolgatását. Furcsa lehet első hallásra ez a különös, általában „abnormálisnak" tartott szereplők, köztük például egy olyan kapcsán, aki – ahogy Hetényi Zsuzsa írja – a világirodalom első autista regényhőse. Mégis, a lelke (!) legmélyéig intellektuális szerző és szövegei esetében valóban nem jutunk túl messzire a könnyen kínálkozó lélektani úton. A monográfus – egyértelműen Nabokov intencióinak megfelelően – a szövegek motívumrendszerét követve egy dekódoló olvasatot mutat be. A „cselekménybe belefeledkeztető szórakozás, és a szövegtudatos, intellektuális elemzés lehetősége" közül az utóbbit választja (601.). A lélektani olvasatnak ellenáll a bonyolult narrációs játék, a paródia, a maszk- és bábuszerű hősök vagy a csalás poétikája (akár a Nabokov-kortárs Füst Milánnál).

Hetényi Zsuzsa felfejti „a műveken átívelő utalás- és motívumkapcsolatok számtalan szálból álló szövedékét" (484.), felismeri a szövegekben rejlő kódokat, és megfejti azokat. Mindezt bonyolítja Nabokov nyelvváltása, illetve többnyelvűsége (az orosz anyanyelv és a második alkotói nyelv, az angol mellett a francia is szerepet játszott), de gondolkodásába más kódrendszerek is belekerülnek, elsősorban a sakké. Nabokov, miközben már neves íróként építette a kultuszát, magánéletéről sohasem beszélt, ugyanakkor – alig felismerhető módon, de rendszeresen beleírta magát a regényeibe. Életrajzi elemek, óriási irodalmi és nem elhanyagolható természettudományos műveltség, emlékek és a megírás jelenidejének benyomásai, nyelvi játékok, többnyelvű szójátékok sora (Hetényi Zsuzsának van erre egy frappáns szava: „szówicc", 368.) – a filológus mindezeknek utánajárt, kitaposta az érteni vágyó olvasó számára az ösvényeket. Egy-egy regény néha valóságos rejtvényfejtést követel, hasonlóan egy sakkfeladvány megoldásához. (Nabokov maga, szenvedélyes sakkozóként, számos ilyet írt.) A rejtvényfejtés, a dekódolás szívet-lelket (nemcsak intellektust) gyönyörködtető eredményei, az ehhez szükséges folytonos, sokirányú utalások a monográfiában helyenként ismétlésekhez vezetnek. Ugyanakkor ez Nabokov regénypoétikájából, az életmű szerkezetéből és a monográfia törekvéséből fakad: minden szál felfejtéséhez – vagy egy másik hasonlat szerint, min-

den gombolyag (106.) letekeréséhez – ez elkerülhetetlen. Előfordul, hogy Hetényi Zsuzsa dilemmát fogalmaz meg a túltelített szemantikájú szöveggel szemben, amely gátolja az intellektuális befogadói élvezetet (310.). Máshol: „A folyamatos dekódoló olvasás szinte szétrobbantja a szöveget, mert a szavakra koncentrálás le is építi a szövegfolyamot" (653.).

A monográfusnak – Nabokov-olvasónak – a szöveg örömét a beavatottság, az utalások megértése, motívumok, motívumhálók, intertextuális jelenségek, az író személyes élményeinek új és új felfedezése adja. Nabokov öniróniájának bemutatása mellett nem egyszer hangot kap a filológus öniróniája is. Az alábbi pár mondat egyszersmind a mindent „megoldani", dekódolni igyekvő, a szöveg minden elemének többszintű jelentést tulajdonító elemzés hipotetikus mivoltára is rávilágít. „Amikor minden egyes eset addig foglalja le a gondolatokat, amíg bele nem illik valamilyen rendszerbe, egyre világosabb lesz, hogy az értelmezés nem más, mint feltételezés. A regény számainak világában például dominánsan ismétlődik a 342. Évekig tartó, messze vezető elméletek felépítése után fedeztem fel az egyszerű megoldást, hogy ez egy személyes emlék: ez volt Nabokovék pétervári telefonszámának utolsó három számjegye" (654.).

A monográfia egyik legfontosabb szava az ekesztázis. Az ekesztázis, ami mindig egy másik dimenzióba kerülést jelent, illetve azzal jár. Feloldódik az én, és két dimenziót él át: az ekesztázis enged betekinteni a másik világba. Ekesztázis lehet az alkotás – író és hősei esetében egyaránt –, ekesztatikus állapot a szerelem, az lehet az álom is. Nemcsak az alkotási folyamat, az olvasás is lehet ekesztatikus, a csoda határait átlépő természeti kép is az, és egy intellektuális élmény is el tud ragadni az ekesztázis érzéki-érzelmi tartományába. Ekesztatikus élmény, természetesen, a halál is, ami Nabokovnál nem megsemmisülést jelent, hanem mindig valamiféle átlépést egy másik világba (legyen az akár a szovjet határ átlépése vagy távozás egy ablakon keresztül).

E világból a „túlnani világba" (Nabokov özvegyének kifejezése, 216.) számos regényben az álomhalál révén kerülnek át a hősök. Felcserélődhet a valóság és az álom, de utóbbi valósabb a realitásnál. Máshol ez az álomhalál átszületés, és elképzelhető a visszatérés is belőle. Az álomhalál gondolatát – állapotát – a monográfus Lermontov *Álom* című versére vezeti vissza, szép párhuzamok, utalások feltárásával. (A monográfia nemcsak a Lermontovét, hanem az orosz irodalom más alkotóitól induló, Nabokovhoz vezető ösvényeket is bejárja.) Az álomhalállal, álommal, átlépésekkel áll összefüggésben a regények talányos befejezése, amely szinte minden esetben „a metamorfózis egy változata" (131.).

Hetényi Zsuzsa koncepciója szerint Nabokov műveiben a lehető legkevesebbet bízza másra, mint a nyelvre, a hősökre, a véletlenre – az olvasóra (és a kritikusaira, elemzőire, akikkel igen lekezelően bánt). Ezt a tudatosságot mutatja a monográfia felépítése is. Ebben az óriási terjedelmű, sokfelé ágazó könyvben letisztultság, rend van. Bármikor bárminek utána lehet nézni benne, filológus- és olvasóbarát. Az *Előszó*t az oroszországi gyermek- és fiatalkor felidézése követi a *Szólj, emlékezet!* című memoár bemutatásával – felvetve élet és irodalom később is sokszor tárgyalt, sajátos, nabokovi viszonyát

–, utána következik az életrajz folytatása 1940-ig. Ebben a fejezetben kerül sor a berlini időszak bemutatására az ekkor írott novellákkal az előtérben és a bevezetésre a monográfia olvasásába. A további fejezeteket egy-egy regénynek szentelte a szerző, megjelenésük sorrendjében.

A monográfia közepén – ami egyúttal az életmű közepe, a nyelvváltás ideje is –, olvasunk egy remekbe szabott összefoglalást: a *Tükörszimmetriák az életműben* című fejezet összefoglalja az orosz „regénysort" és bevezeti az angolt. A monográfus meglátása szerint az életmű két része (a kettőben azonos mennyiségű regénnyel) valójában tükröztethető egymásra: „az orosz nyelvű regények sajátos tükörképét fedezem fel az angolul írott regények sorában" – írja (481.). Mindeközben a regények egyik visszatérő motívuma a tükör, a tükrözés és tükröződés különféle formái.

Az életmű két felének egymásra tükröződése és motivikus szálainak összefonódása nem mond ellent annak, hogy az angol nyelvű regények témája részben eltér a korábbiakétól. Fontos momentum a nyelvváltás problémájának megjelenése poétikai szinten, a kétnyelvűségre utaló szokatlan nyelvi elemek felerősödése, vagy az első Amerikában írt regényben felbukkanó Shakespeare-motívumok. Utóbbit Hetényi Zsuzsa úgy interpretálja, hogy a klasszikus angol szerző beleírása a regénybe mintegy „belépőjegy" volt az angol nyelvű irodalomba (554.). Erősödik a parodisztikus hang, az írásról szóló írás, az önmagát olvasó szöveg poétikája. Míg az orosz nyelvű regények létező világok keretei között zajlanak (még ha azok csak az álomhalál révén érhetőek is el), az amerikai regények sokszor másik világot, másik nyelvet teremtenek. A korabeli amerikai kritika eleinte ellenérzésekkel fogadta Nabokov angolságát, majd: „Végső soron az angol nyelvű olvasó kellett hozzászokjon az ő stílusához, nem pedig a szerző idomult a normativitáshoz" (521.).

Az angol regénysor elemzését sok mindenre kiterjedő filológiai adatok követik. Rövid életrajz évszámokban, Nabokov műveinek címe oroszul és angolul, megjelenésük ideje (a magyar kiadásoké is), egy több szempont szerint rendezett 14 oldalas szakirodalmi bibliográfia, mutatók, amelyek sorát – és a könyvet magát – a *Tárgymutató* zárja. A monográfia fontosnak tartott fogalmainak mutatója ez, segít a céltudatos előrehaladásban az ösvényeken – akkor is, ha a monográfia egészének ismerete nélkül egy Nabokov-olvasó utána szeretne nézni valaminek. De óvatosan! Először az érdeklődő csak utána akar olvasni egy fogalomnak, névnek, motívumnak, esetleg csak egyetlen regény elemzésébe szeretne belepillantani, s máris azon kapja magát, hogy a szövegben lévő utalásokat, hivatkozásokat követve ide-oda lapoz, és úgy viselkedik, mint egy rendes Nabokov-olvasó: lassan észreveszi, de nem bánja, hogy lépre csalták.

(Hetényi Zsuzsa: Nabokov regényösvényein. Kalligram, Budapest, 2015, 985 oldal, 3990 Ft, 13 €)

Szabó Lovas Emőke

MEDDIG LEHET EGYÜTT ÉLNI EGY HALOTTAL?

TERÉZIA MORA *A SZÖRNYETEG* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Odüsszeusz mítosza nem attól válik folytonossá, hogy mindig ugyanúgy ábrázolja az ithakai hajóst, ahogyan azt a homéroszi eposzban teszi. A folytonosság sokkal inkább a különböző korokkal változó, de mindig eleven Odüsszeuszképben van. Így Terézia Mora *A szörnyeteg* című, eredetiben 2013-ban megjelent, német könyvdíjas regényciklus-darabja is a mítosz egy élő, (poszt)modern feldolgozásává válhat, bár ehhez minden esetben transzponálnunk kell a tengeren hánykolódó hős klasszikus képét.

A történet előzménye akár ismerős is lehet. Egy önző, kissé korlátolt és nagyon figyelmetlen középkorú „üzletember" megosztja az életét („zaba-pia-vásárlásvigyorgás", 18.) egy magyar származású, fiatal, hiperérzékeny lánnyal. De a történet korántsem ilyen egyszerű és a legkevésbé sem romantikus. Párkapcsolatuk teli van családi drámával. A nő depresszióra hajlamos, a férfi mások irányítására és kibúvók keresésére. Bennünk pedig kérdések sora fogalmazódik meg: Mit keresnek ezek együtt? Hogyan élte túl a kapcsolatuk az elmúlt tíz évet?

A második kötetnek már az első oldalain kiderül, hogy Flora öngyilkos lett. Darius Kopp először az egykor közös berlini lakásukban él (olyannyira csak a lakásban, hogy hónapokig egyszer sem mozdul ki onnan), később egy barátja sufnijában bújik meg, egészen a barát által kiprovokált megmentési kísérletig, egy sikertelen állásinterjúig. Kopp ezt a bezárkózást mély gyászának feldolgozásaként éli meg. A történet Kopp hirtelen jött utazásával kezdődik, amire magával viszi Flora hamvait és egy laptopot a lány magyarul írt naplójegyzeteivel, valamint azok német fordításával.

Terézia Mora bravúrosan használja a nyelvet (a németet és a magyart egyaránt), és hoz létre két olyan, a teljes regényen végigfolyó szövegsíkot, amelyek folyamatosan „zavarják" egymást és az olvasót. (Darius Kopp elbeszélő prózája a lapok felső sávjában egy vonallal van elválasztva Flora Meier líraibb, töredezettebb szövegétől.) És bár a trilógiának tervezett ciklus második darabjáról van szó, a könyv önmagában is megállja a helyét. Az első kötet, *Az egyetlen ember a kontinensen* ugyan előkészíti *A szörnyeteg* tragédiáját, de Flora halála mégis valahol a két könyv között következik be. Tehát a történet főszereplője saját hangján, halála után, időben eltolódva, a naplójegyzeteiben szólal meg, folyamatos meg nem értésben az élő Dariusszal. Bár nehéz is lenne a megértés, amikor a férj és feleség két világa között nem csupán az képez szakadékot, hogy egyikük egy ízig-vérig nyugati, vásárlás-, pénz- és karriermániás üzletember, a másikuk pe-

dig egy depressziós, a nagyvárosi (majd később bármilyen) létben működni képtelen fiatal lány, hanem az is, hogy Flora sokáig saját maga sem akarja igazán tudni, mi történik vele.

Így válik hát elbeszélhetetlenné egy történet. Flora a könyv legvégéig jelen van saját naplójával, folyamatosan diszharmóniát teremtve Darius szövegével. Flora naplójának megértése Darius számára nem csupán az annak fordításban való létezése miatt válik lehetetlenné, hanem azért is, mert az utolsó másfél évről, az összeomlás idejéről semmilyen feljegyzés sincs a birtokában. És bár Darius Kopp kinyomozza Flora Meier gyerekkorának helyszínét, kísérletet tesz Budapest „florás szegmenseinek" feltérképezésére, mégis túl nagy már a szakadék kettőjük világa között ahhoz, hogy ez az utazás a nő bármiféle megértéséhez vezethessen.

A történet központi motívuma az utazás, Darius Kopp bolyongása felesége urnájával, Németországból indulva Csehországon, Szlovákián, majd Ausztrián át Magyarországra, onnan az Adriára, később Albániába, Örményországba, az Ararát lábához és Görögországba: de „hová mehetsz, ha nem egy hely, hanem egy ember az otthonod? Nélküle hová?" (71.) – teszi fel a kérdést utazása elején Darius. Kopp balkáni utazása helyszíneinek hangulata sokban rokon Theo Angelopoulosz filmvilágával is, főként a Balkán haldoklását megjelenítő *Odüszszeusz tekintete* című filmével. (A görög rendező munkájára Flora is utal naplójegyzetében: „Valaki eljön hozzám haza. Angelopouloszról beszélgetünk. Hogy mit csinált az *Egy méhész halálá*ból" (139.). Kopp is találkozik az ölni és uralkodni akaró hatalmak fenyegetésével (Oda, az albán történészlány, aki stopposként kerül Darius társaságába – s elválásuk, akárcsak a filmbeli méhészé és stopposáé, drámaira és keserűre sikerül –, mesél neki a térséget érintő történelmi és aktuális hatalmi harcokról, majd a könyv végén a férfi egy hangtalan tüntetés közepébe keveredik, amiben megsérül ő is, a hamvakat másodszor is majdnem elveszíti, és az autóját – társát – megsemmisítik.) Oda figurája az egyetlen egyébként, aki Darius jelenbeli utazásai helyszíneinek egy részét összefogja, ettől eltekintve az egyes epizódok, helyek nincsenek semmilyen kapcsolatban egymással, nem alkotnak egy tágabb teret az összefogó értelmezés számára.

Aztán a regény végén feltűnik az antikvitás, Athén és az Akropolisz vakító, jeges valósága, és a múzeum, ahol mindez visszatükröződik. Ebben a torzóvilágban a transzcendens beleélés már lehetetlen, a szemmagasságra komponált szobrok között nem az istenivel, hanem újra csak a hiány tapasztalatával létesít kapcsolatot a szemlélő.

Míg a regényciklus első része a nevek és a természetközeli és fogyasztói társadalom ellentétjének szimbolikájára épít, addig *A szörnyeteg* három összetett metaforával is játszik: az erdőével, a temetőével és a tengerével.

Az erdő – Berlin külvárosának határain belül – az a civilizációtól a lehető legmesszebb lévő, mitologikus hely, ahová Flora Meier férjétől és saját magától próbál elmenekülni, „10 év, 20 munka, […] 20 fizikailag nehéz, szellemileg túl csekély, érzelmileg túl sok megterheléssel járó szolgálat" után az „úgynevezett asszisztensek seregében". Aztán már – Darius hasonlatával élve – a mesebeli Juliska „nem talált ki abból az átkozott erdőből" (47.). És a felvetés: „[…] tényleg beszélhetünk-e arról, hogy

a mesebeli gonosz boszorkányok egy nőellenes gondolkodásmód manifesztációi? Vagy nem lenne-e helyesebb belátni: ez, kérem, tény" (89.). Ezt alátámasztva, és Flora helyzetét, betegségét egy szélesebb, a nyugati fogyasztói társadalmakban a nők szerepének szociológiai-társadalmi problémakörébe-pszichózisába emelve Flora laptopjának szövegtöredékeiben Erdős Virág *Feminista kiáltványa* (*Feministisches Manifest*) is helyet kap, németül.

A temető metaforája mind Flora, mind pedig Darius szövegsíkjában megjelenik. Akárcsak az erdei megfeszített munka, Flora számára a temető is a betegség rohamaitól való elmenekülés helyszínéül szolgál. „A parknál jobb a temető, ott mindenki viselkedik valamelyest, és maga észrevétlenül ráteheti a kezét egy fa kérgére vagy egy darab márványra, kéregdarabok és por fog a kezén maradni, jólesőn, egy-egy másodperc könnyebbség, ne becsülje le" (414.). Darius Kopp Budapesten, a Keleti közelében, egy kolostorszerű hotel keresése közben, ahol anno Florával szállt meg, egy temetőben találja magát, ahol egy sírhely után kutatva eltéved (később biztosra veszi, hogy ennek a temetőnek a ligetében szedi össze azt a kullancsot, amelyik Albániában majdnem a halálához s Oda szem elől tévesztéséhez vezet).

Bár Darius Kopp nem a tengeren, hanem a tenger partján utazik, tehát perspektívája különbözik Odüsszeuszétól, az ő tekintetének a szárazföld korlátai szabnak határt, a tenger az utazásnak, a transzcendens létbe való „áthajózásnak" – elérhetetlen – odüsszeuszi metaforája marad, a lételem, a zaklatott élet feldolgozásának, feloldásának áhított közege. „Borzadok a tengertől. A tengeri szörnyektől. […] Az a szívó-toló erő, amely felmérhetetlenül erősebb az embernél. Sziklának verődő fej, só a tüdőben" (260–261.). Akaratlanul a fülünkbe cseng Luigi Dallapiccola Odüsszeusz-operája Kalüpszó-áriájának sora: „Magányos a te szíved, magányos a tenger", – és felrémlenek Alkinoosz palotájának vagy Hádész birodalmának kavargó, megfordult idősíkjai.

Ha Darius Kopp helyszínfragmentumainak ellenpontozásaként egy összefüggőbb jelrendszert kellene találnunk Flora Meier naplótöredékeiben, akkor az a Walter Benjamin-i allegóriaelmélet lehetne. Terézia Mora *A szörnyeteg* című regényét lehetne akár sírfeliratként is értelmezni, Flora a naplójával a túlvilágról elmesélhetné haláltörténetét, ha nem éppen a halott neve (Meier-Meyer-Teodóra-Flóra) és elhalálozásának története lenne az, ami hiányzik ehhez. Éppen ezzel a stiláris fogással éri el a szerző, hogy Flora alakja allegorikussá, neve, sorsa bármelyik (nyugati) nősorséval helyettesíthetővé legyen. Dariusszal leélt élete utolsó éveiben a madárijesztő-szerű alakja a bérkapálók által hordott elnyűtt kölcsönruhákban, a halálon túli, mégis élő én-hangja, ami már az életében sem volt evilági, és egy kocsi csomagtartójában hordozott hamvainak temethetetlensége mind groteszkül hat.

De nincs hazatérés, mert ennek a halottnak nincs helye sehol. A haldoklás folytatódik. Megyünk tovább „Cataniából Gravinába, Gravinából Rifugio Sapienzába, onnan gyalog" (669.).

(Terézia Mora: A szörnyeteg. Nádori Lídia fordítása. Magvető, Budapest, 2014, 672 oldal, 3900 Ft)

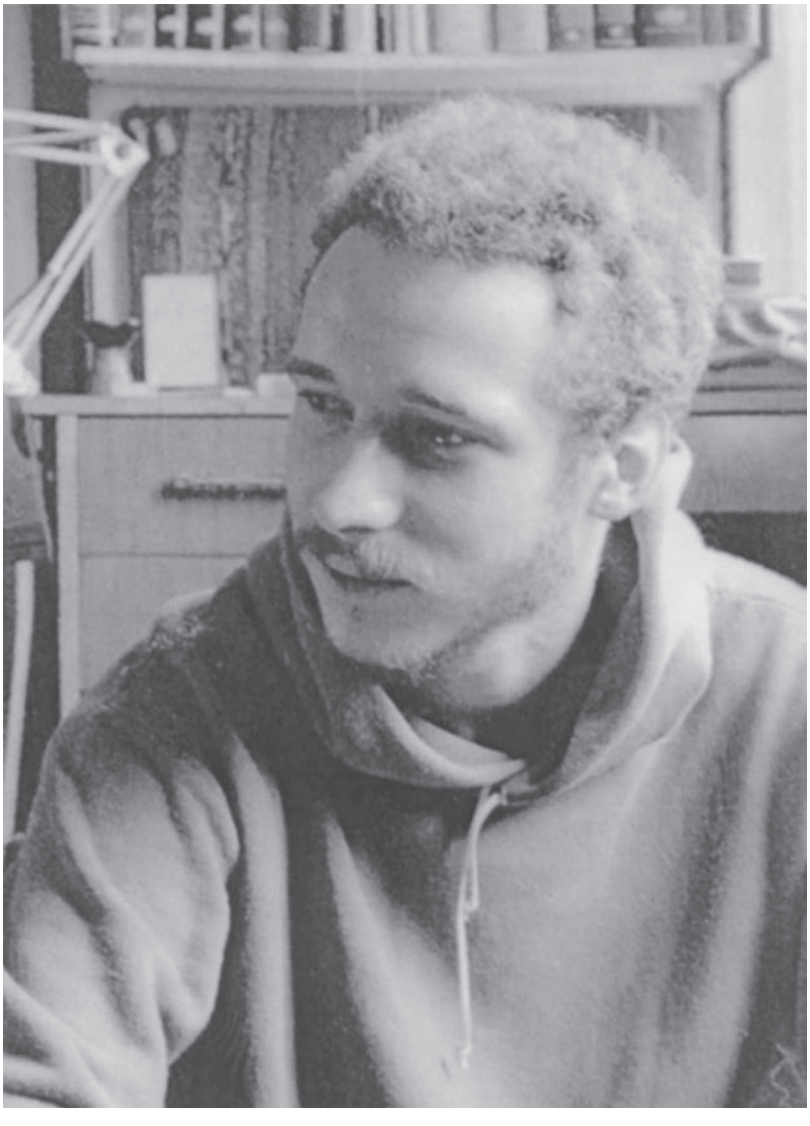

GYÜRKY KATALIN

AHOL A VÉG A KEZDET

ROBERTO BOLAÑO *A HARMADIK BIRODALOM* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

A chilei származású, mára már nálunk is népszerű író, Roberto Bolaño 1989-es, első, posztumusz kiadott regénye, *A Harmadik Birodalom* kétségtelenül nem mentes azoktól a „gyermekbetegségektől", amelyek egy költőből éppen csak prózaíróvá avanzsált szerző művében előfordulhatnak. A történet ugyanis, amely a német származású Udo Bergernek és a barátnőjének, Ingeborgnak a spanyol tengerparti nyaralását hivatott napló formában, Udo egyes szám első személyű „beszámolója" formájában elénk tárni, meglehetősen unalmasnak indul. Olyan, mintha a chilei szerző – aki érdekes módon épp a regény megírásának idején költözik egy spanyol tengerparti kisvárosba, Blanesbe – még maga se tudná, mit is szeretne kihozni az országából egy nyaralás erejéig távozó főhőse legfurcsább tulajdonságából. Abból, hogy Udo a vakációja idejére is megmarad *wargamer*nek, azaz egy bonyolult szabályrendszer alapján működtetett, Németországban igen népszerű táblás stratégiai játék, a Harmadik Birodalom játékosának.

Ám a meglehetősen szürke naplóbejegyzések közé, amelyek Udónak a barátnőjével való kapcsolatáról, valamint a szálloda tulajdonosnőjéhez, Frau Elséhez fűződő, régről datálható ismeretségéről szólnak – „Frau Else láttán eszembe jutottak kamaszkorom borús órái meg a napfényes órái is; az, amikor a szüleimmel meg a bátyámmal a szálloda teraszán reggeliztünk" (10.) – beszüremkedik a naplóírás valódi célja is. Az adott napi események gondolati szintű rendszerezése és papírra vetése valójában gyakorlás: a játékról szóló szakcikkek megírásának „előszobája", a kreatív írás elsajátításának egy lépcsőfoka.

Ezek a „stílusgyakorlatnak" is beillő naplóbejegyzések akkor kezdenek érdekesebbekké válni, amikor Udo és Ingeborg megismerkedik a szálloda alkalmazottaival és vendégeivel. Az interperszonális kapcsolatok, azaz a másik német párral, Hannával és Charlyval, a szállodaportással, a rejtélyes Farkassal és Báránnyal, s nem utolsó sorban a még rejtélyesebb, vízibicikli-kölcsönzéssel foglalkozó alakkal, Égettarcúval való viszony naplóbéli taglalása azonban nemcsak a szüzsé érdekfeszítőbbé, bonyolultabbá válását idézi elő. Az egész olyan hatást kelt, mintha a sokszereplőssé váló történet hívná elő a frissen prózaíróvá vált Bolaño későbbi regényeit – a *Vad nyomozók*at, a *2666*-ot, az *Éjszaka Chilében*t vagy a *Távoli csillag*ot – meghatározó írói fogásokat, módszereket: mintha a szüzsé bonyolításával találna rá a szerző azokra az írásmódját egyedivé tévő eljárásokra, amelyek a későbbiekben a világhírnév felé röpítik. Ezek a szerzői fogások pedig egy rejtélyes halálesettel, azaz egy véggel veszik kezdetüket: amikor az ismerős német pár férfi tagja, Charly vízbe fullad,

a regény megkapja azt a Bolaño-művekre oly jellemző sejtelmes, bizonytalanságot árasztó atmoszférát, amelyben Udónak – mivel Charly kedvese, Hanna a haláleset után szinte azonnal hazautazik Németországba, s őt nem sokkal később Ingeborg is követi – „magánnyomozásba" kell fognia, detektívesdit is kell játszania. Így a naplója – mint az majd a *Vad nyomozók* esetén is látható lesz – a detektívregény motívumait is kezdi magára ölteni.

Udo azonban – mivel az egyszerű és kiszámítható hölgytársaság távozása után a szálló kiismerhetetlen alakjaival kell egy levegőt szívnia – egyre inkább belebonyolódik a furcsa haláleset körülményeibe, amelyekből egyre kevésbé lehet kikövetkeztetni, hogy Charly vajon tényleg balesetet szenvedett-e, esetleg öngyilkosságot követett el, vagy valaki szándékosan végzett vele. Végezhetett vele akár a Farkas, akár a Bárány, akikkel kapcsolatban Udo hiába próbál hasznos, használható információk birtokába jutni, senki sem tud ilyenekkel szolgálni, de végezhetett vele a vízibiciklijei miatt folyton a tengerparton ólálkodó Égettarcú is, akivel kapcsolatban egyelőre semmi, még az sem világos, hogy mikor és miért égett meg az arca. De Charly meg is ölhette magát, miután az a hír járja, hogy „Hannát mindenki elkapta" (137.), azaz fűvel-fával lefeküdt. Ez magyarázatot adhatna a Charly és Hanna közötti gyakori szóváltásra, Charly erőszakos viselkedésére, majd az esetleg szerelemféltésből elkövetett gyilkosságra, vagy akár öngyilkosságra is. De csak adhatna. Az egyre nagyobb számban felmerülő kérdések tovább sokasodnak, a körülmények még sejtelmesebbekké válnak, amiről Udo Frau Elsének egy helyütt így fogalmaz: „– És ha azt mondom, hogy valami megfoghatatlan, különös dolgot érzek, ami fenyegető módon itt köröz körülöttem, hiszel nekem? Egy felsőbb erő, ami szemmel tart" (220.).

A rejtélyes haláleset s a körülötte egyre inkább eluralkodó káosz elől Udo menekülni kezd. Ezt azonban nála nem kell szó szerint érteni. A menekülés nem konkrét helyváltoztatást, nem a nyaralóhely elhagyását jelenti, hanem a racionális vonások helyett egyre inkább irracionális jelleget öltő valóság „felváltását", a fikcióba, álomba, játékba távozást. Bolaño életművében Udo kezdi meg ezt a menekülést, a valóság és a fikció, az élet és az álom, a vágy és az elérhető felcserélését, hogy a további regények hősei – akár konkrétan, egy pikareszk regény keretében – azt be is teljesítsék.

A szintén írással, noha nem szépírással foglalkozó Udo egyfelől a fikcióhoz, az általa más körülmények között primitívnek vélt, Ingeborg olvasta krimi, egy bizonyos Florian Linden könyvének lapjaihoz fordul. A krimiben olvasott néhány sorba, szerzői instrukcióba próbál belekapaszkodni az egyre átláthatatlanabbnak tűnő helyzetben. Amikor például Lindennél azt olvassa, hogy „A szálloda tulajdonosa a gyilkos" (178.), gyanúja Frau Else férjére terelődik. A probléma csak az, hogy Udo őt eddig még nem látta, csak hírből hallott róla, így az esetleges elkövetőt is igen nehéz beleképzelnie.

A Linden-regény instrukcióival párhuzamosan egy másik, a valóságtól szintén távol álló állapotból, az álmaiból is próbál merítkezni, az álmaiban látott képekbe próbál belekapaszkodni. Az egyre szürreálisabb éjszakai látomásai azonban – ahogyan azt a Németországban tartózkodó, de Udóval folyamatos telefonkapcsolatban álló barát, Conrad megfogalmazza – csak bizonyos „idegi

funkciózavar" (275.) jelei, s csupán a valóságban történő felzaklató események következményei.

Udo tehát sem Lindennel, sem az egy adott nap eseményeit még szürreálisabbá tévő álmaival „nincs előrébb". Ám elsősorban nem az nyomasztja, hogy nem halad előre a nyomozásban: „egyre erősebb bennem a gyanú, hogy rossz nyomon járok" (174.), hanem az, hogy egyáltalán nem ura a valóságban zajló eseményeknek.[1]

Márpedig Udo – s ettől kezdve a náci ideológia is kétségtelenül „bekúszik" a történetbe – egyáltalán nem bírja elviselni, ha nem képes uralkodni a történések felett. Ezért menekül a valóság elől – s egyértelműen ez a legsikeresebb menekülése – a Harmadik Birodalom nevű stratégiai játék világába, amely a II. világháború történéseit idézi fel, s „elég különös módon a történeti hűségre készteti az embert" (247.). Főleg, ha az ember, mint Udo is, németként vesz részt benne, mert akkor azért akar mindent tudni a háború menetéről, „hogy megváltoztassa, ami rosszul sült el" (uo.) benne. Vagyis azért játssza újra a háború eseményeit, sőt, azért írja újra a háborút megidéző játék szabályait, hogy németként – végre – megnyerje azt.

Amíg Udo ezt egyedül teszi, amíg a szállodaszobájába bezárkózva játszik, nincs is semmi probléma: úgy érzi, itt végre tényleg ura a helyzetnek. Mintha a logikusan felépített játékstratégiái felül tudnák írni a szállodaszobán kívüli kaotikus állapotokat. Ám ahogy az általa olvasott krimi is összemosódik a tengerparti történésekkel, s ahogy Udo álmai se tudnak függetlenek lenni az érthetetlen eseményektől, úgy az idő előrehaladtával a játékba is beszűrődik a valóság, a játék és a valóság határai is egyre inkább elmosódnak. Egyfelől azért, mert maga Udo hajlamos az emberi kapcsolatait is stratégiaként felfogni, képes az Égettarcú vízibiciklijeinek rendjét is egyfajta erődként, majd hadrendként értelmezni, s képes a körülötte élőket is sakktáblán tologatható bábukként látni.[2]

Másfelől a játék és a valóság határainak elmosódása amiatt is elkerülhetetlen, mert a játékba a rejtélyes haláleset után nem sokkal maga az Égettarcú száll be „játszótársnak". S ha eddig Udo azt érezte, hogy egy felsőbb erő köröz felette, amely szemmel tartja, az Égettarcú játékba érkeztével az ördögi, alvilági erők is működésbe lépnek. Udo barátja, Conrad ugyanis – látatlanul, csak Udo

[1] A nyomozás sikertelenségét, azt, hogy a szüzsé előrehaladtával egyre homályosabbak Charly halálának körülményei, Bolaño kétségkívül az egyik nagy íróelődtől, Nabokovtól leste el, akinek a *Lolita* című regénye egyfajta fordított detektívregényként is felfogható. Olyan fordított krimiként, ahol a gyilkosságot Humbert Humbert a „normál" krimikkel ellentétben nem a történet elején, hanem a végén követi el. Bolaño művében pedig a nyomozás „fordul meg": ahogy halad előre a szüzsé, úgy halad hátrafelé, úgy kerül mindinkább „vesztes pozícióba" a haláleset felderítése. A *Lolita* című regény fordított logikájának hatását Bolaño nem is igyekszik titkolni, máskülönben a történteken töprengő hősét nem a Lolita nevű bárba ültetné be.

[2] Főleg azt követően, hogy Udo a sakkjátékról is álmot lát, amelyben a „fekete bábuk megpörkölődtek", s „a futó leütötte a királynőt" (306.). A sakk történetbe szüremkedése ismét Nabokov művészetét, a Nabokov-hősök játék- s elsősorban sakkszenvedélyét idézi. Gondoljunk csak az élet minden egyéb területén csetlő-botló, különös, de a sakkban zseni Luzsinra *A Luzsin-védelem* című Nabokov-regényből, aki az egész életet egy ellene irányuló, sakklépések formájában megtett fondorlatnak érzi.

elbeszélése alapján – „a háborús játékok Faustjának” (188.) nevezi az Égettarcút, akiről ráadásul időközben az is kiderül, hogy valamikor a múltban hivatásos katona volt, s állítólag épp a németek égették meg az arcát. S így már világos, hogy ebben a játékból egyre inkább valósággá váló helyzetben törleszteni akar: részt akar venni a németek, itt konkrétan egy német ember elleni küzdelemben.

S Udo ekkor, életében először, veszít a játékban. Ugyanazokat a stratégiai hibákat követi el, amelyeket annak idején a németek a II. világháborúban elkövettek. Egy konkrét, a németek ellen támadó „játszótárssal” szemben már nem működnek a maga konstruálta szabályai. A játék így végjátékká válik, s mivel ekkorra már a játék és a valóság végleg egymásba fonódik – a naplóbejegyzések egyként szólnak jelenkorunk szeptemberéről, mint ’41, ’42, ’43 tavaszáról –, nem dönthető el, hogy ez a vég milyen hatással lesz Udo életére. Csak azt tudjuk, hogy visszatér Németországba, s nem kíván többé játszani. De amíg Udo Berger élet- és játéktörténete ezzel véget ér, a vég Bolañónál itt is a kezdetet jelenti: *A Harmadik Birodalom*nál jóval kiforrottabb regények és más művek megírásának kezdetét.

(Roberto Bolaño: A Harmadik Birodalom. Scholz László fordítása. Európa Kiadó, Budapest, 2015, 336 oldal, 3290 Ft)

SZERZŐINK

Ayhan Gökhan (1986): költő, kritikus (Budapest, Magyarország); **Czinki Ferenc** (1982): író, kritikus, kultúraszervező (Székesfehérvár, Magyarország); **Dankuly Csaba** (1971): költő (Kolozsvár, Románia); **Forgách Kinga** (1991): irodalomkritikus (Budapest, Magyarország); **Grendel Lajos** (1948): író (Pozsony); **Gyürky Katalin** (1976): kritikus, irodalomtörténész, műfordító (Debrecen, Magyarország); **Heinzelmann, Andrung** (1990): író (Kovácspatak); **Horváth Lajos** (1985): irodalomtörténész, műfordító (Budapest, Magyarország); **Kelemen Emese** (1990): kritikus (Debrecen, Magyarország); **Kövi Franciska** (1988): műfordító, egyiptológus, vallástörténész (Budapest, Magyarország); **Németh Zoltán** (1970): költő, író, kritikus, irodalomtörténész (Ipolybalog); **Ondrejcsák Eszter** (1985): irodalomtörténész, szerkesztő (Budapest, Magyarország); **Schiller Erzsébet** (1964): műfordító, irodalomtörténész (Budapest, Magyarország); **Shakespeare, William** (1564–1616): angol drámaíró, költő, színész; **Szabó Lovas Emőke** (1988): irodalomtörténész, kritikus (Királyhelmec); **Szászi Zoltán** (1964): költő, író (Rimaszombat); **Tőzsér Árpád** (1935): költő, író, műfordító, irodalomtörténész, szerkesztő (Pozsony); **Vasi Ferenc Zoltán** (1966): költő (Tata, Magyarország); **Veres István** (1984): író, költő (Pozsony); **Z. Németh István** (1969): költő, író, szerkesztő (Csicsó)

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

Dunaszerdahely – Molnár-Könyv (Galántai út [Hypernova])
Komárom – Madách-könyvesbolt (Jókai utca / Jókaiho)
Érsekújvár – Kultúra Könyvesbolt (Mihály bástya 4. / Michalská bašta 4.)
Galánta – Molnár-Könyv (Fő utca 918/2. / Hlavná 918/2. [Univerzál])
Királyhelmec – Gerenyi Könyvesbolt (Fő utca 49. / Hlavná 49.)
Nagykapos – Magyar Könyvesbolt (Fő utca 21. / Hlavná 21.)
Nyitra – Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék – Közép-európai Tanulmányok Kara. Konstantin Filozófus Egyetem (Drážovská 4.)
Pozsony – Pozsonyi Magyar Intézet (Védcölöp út 54. / Palisády 54.)
Somorja – Molnár-Könyv (Fő út 62. / Hlavná 62. [VÚB mellett])
Tornalja – Tompa Mihály Könyvesbolt (Béke utca 17. / Mierová 17.)

MAGYARORSZÁGON

Budapest – Írók Boltja (Andrássy út 45., 1061)

KÖVETKEZŐ SZÁMUNKBAN

„Sok szülő panaszkodik, hogy gyermeke a háborútól fél, és tőlem kérdezik, mit mondjanak neki. Nem tudok megnyugtató választ adni, hiszen a megnyugtató válasz az lenne, hogy „nem lesz háború". Ugyanakkor az sem lenne szerencsés, ha célzottan elkezdenénk felkészíteni gyermekeinket egy háborúra vagy a terrorizmus elleni harcra. Ez még nagyobb szorongást szülne. Úgyhogy a legtöbb, amit tehetünk, hogy sok olyan történetet mondunk – mítoszokat, legendákat, meséket, igaz történeteket –, amelyek a helytállásról és a bátorságról szólnak. Ezekkel erősíthetjük őket anélkül, hogy a veszélyforrásokra külön felhívnánk a figyelmet. Célzott, tematikus meséket pedig azoknak kellene hallgatniuk, akik a maguk életét éppúgy semmibe veszik, mint másokét."

Boldizsár Ildikó (Ayhan Gökhan interjúja)

„A falubeliek nagyon kedvesek voltak hozzájuk, és annyi halat hoztak nekik, amennyit csak kívántak. De a köteg kék hunyor mindig ott volt a férfi keze ügyében – úgy tanulta Sitkában, hogy az megóvja őt mindenféle rontó varázslattól. Legkisebb fiának gyakran énekeltek a falubeliek egy altatódalt, a férfi nem értette jól, de egy részét az éneknek egészen pontosan ki tudta venni: »Hosszú farok, kunkorodj, hosszú farok, kunkorodj!« Rosszat sejtett, s néhány nap után alaposan megvizsgálta gyermekét. Rossz sejtelme beigazolódott: a gyermeknek hosszú farka nőtt. Vette a baltát, és egy hirtelen mozdulattal levágta."

A vidraasszony (tlingit mese, Balázs Imre József fordítása)

E SZÁMUNKBAN

„– Ez egy megfejtett szudoku, bazdmeg! Mert egyesek azt hiszik, hogy az irodalmat nem olvasni kell, hanem megfejteni! Tessék! – Még a homályban is látszott, hogy vérvörös lett a feje, az ütőerek kidagadtak a halántékán, és a cigarettájával hadonászott Talamon Alfonz felé. – Tessék, sikerült! Be van dobozolva, mehet a többi közé a polcra! Az, hogy miről írt, vagy mi volt fontos neki? Hogy milyen mélyen tudott érezni, vagy hogy milyen kurva csökönyös volt? Ki a faszomat érdekel! Hogy miről gondolkodott? Meghalt, és zseni volt! Meghalt, és nem volt zseni! Csak ez a fontos. Ahh!”

Andrung Heinzelmann: *A Ló nem úgy lép*

„Hamarosan kattanni fog a lemezjátszó, aztán jön a sistergés. Amikor a tű, a hangszedő a semmit közvetíti. Pedig jó lemez ez. Mi is a címe? Mindegy. Fekete, kék és rózsaszín villanásokat lát az égen, noha adatközlőmnek fogalma sincs arról, hogy a Rolling Stones ebben az évben adja ki a Black and Blue *című lemezét, egy másik országban Szécsi Pál meg a* Violákat. *Negyvenhetedik napja hallgatja ugyanazt a lemezt, és a konyhaablakban ül, a lábait kifelé lógatva.”*

Czinki Ferenc: *Huzat*

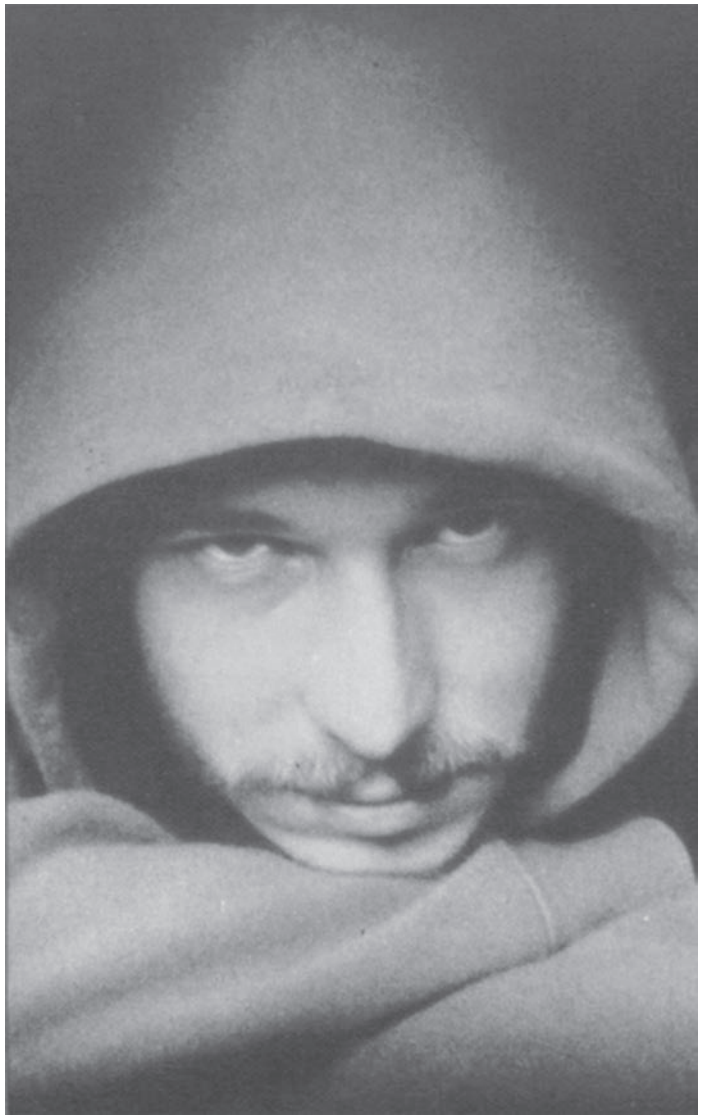

9 771556 508005 05

E SZÁMUNKBAN

„– Ez egy megfejtett szudoku, bazdmeg! Mert egyesek azt hiszik, hogy az irodalmat nem olvasni kell, hanem megfejteni! Tessék! – Még a homályban is látszott, hogy vérvörös lett a feje, az ütőerek kidagadtak a halántékán, és a cigarettájával hadonászott Talamon Alfonz felé. – Tessék, sikerült! Be van dobozolva, mehet a többi közé a polcra! Az, hogy miről írt, vagy mi volt fontos neki? Hogy milyen mélyen tudott érezni, vagy hogy milyen kurva csökönyös volt? Ki a faszomat érdekel! Hogy miről gondolkodott? Meghalt, és zseni volt! Meghalt, és nem volt zseni! Csak ez a fontos. Ahh!”

Andrung Heinzelmann: *A Ló nem úgy lép*

„Hamarosan kattanni fog a lemezjátszó, aztán jön a sistergés. Amikor a tű, a hangszedő a semmit közvetíti. Pedig jó lemez ez. Mi is a címe? Mindegy. Fekete, kék és rózsaszín villanásokat lát az égen, noha adatközlőmnek fogalma sincs arról, hogy a Rolling Stones ebben az évben adja ki a Black and Blue *című lemezét, egy másik országban Szécsi Pál meg a* Violákat. *Negyvenhetedik napja hallgatja ugyanazt a lemezt, és a konyhaablakban ül, a lábait kifelé lógatva.”*

Czinki Ferenc: *Huzat*

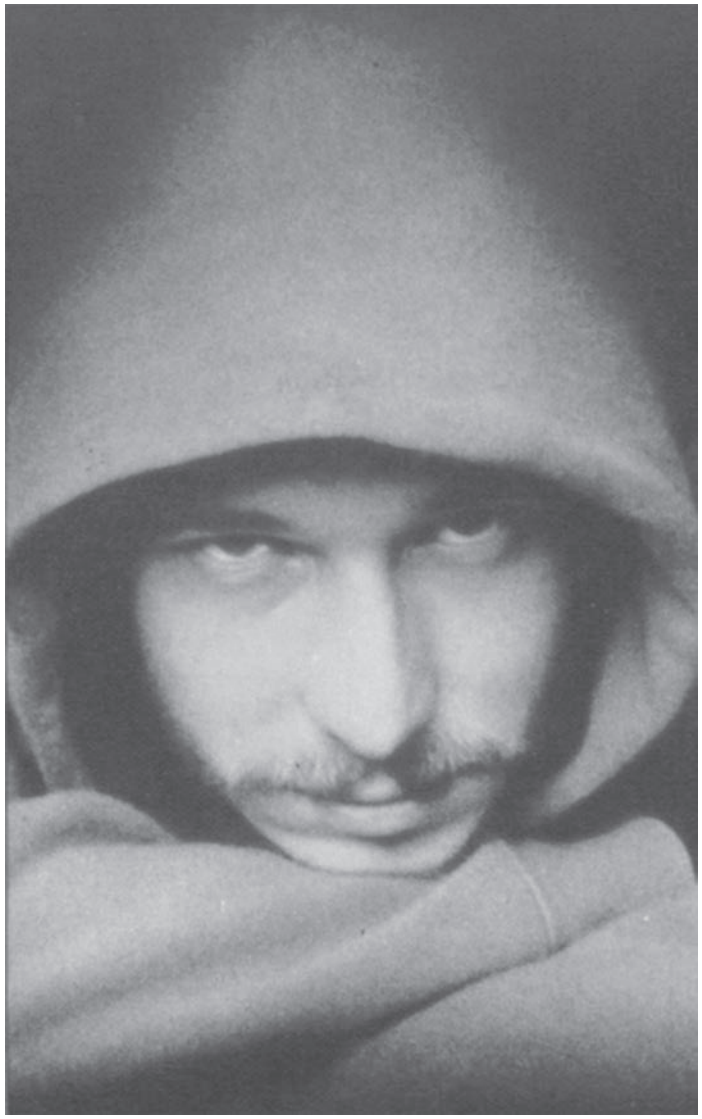

9 771556 508005 05